

Konsten att inte ge upp. En utvärdering av stödpersonsprogrammet Botkyrka YAP.

JOSEFIN BERNHARDSSON

Sammanfattning

Föreliggande rapport är en utvärdering av projektet Botkyrka YAP (Youth Advocate Programmes). YAP är en internationellt beprövad stödpersoninsats som vänder sig till barn och ungdomar mellan 10–18 år som fått ett biståndsbeslut från socialtjänsten. Genom YAP-programmet får den unge en stödperson som följer den upp till 15 timmar i veckan under en begränsad period på sex månader. Insatsen utgår från den unges individuella mål, behov och önskemål. Det övergripande målet för alla deltagare är dock att de efter insatsen ska må bättre och ha förbättrat sina skolprestationer (eller vara i annan sysselsättning). Alla stödpersoner får utbildning och regelbunden handledning och både stödpersoner, de unga och deras familjer har tillgång till en stödtelefon 24 timmar om dygnet. Programmet har också en uttalad lokal förankring och alla stödpersoner rekryteras från Botkyrkaområdet.

Botkyrka kommun är först i Sverige med att använda YAP-programmet som till att börja med implementeras i projektform under en treårsperiod (2015–2018).¹ Under de två första projektåren har programmet utvärderats av FoU Södertörn. Utvärderingen finansieras av Allmänna Barnhuset.

Utvärderingens övergripande syfte har varit att undersöka hur programmet upplevs av de som deltar och arbetar i det, om projektet bidrar till att deltagarna mår bättre och prestera bättre i skolan samt hur programmet fungerar i en svensk kontext.

Resultaten från utvärderingen visar att de flesta av deltagarna är övervägande positiva till insatsen och dess utformning. Föräldrar och ungdomar uttrycker i synnerhet uppskattning för stödpersonerna och den relation som flera av ungdomarna haft till dem. De "framgångsfaktorer" som deltagarna särskilt lyfter fram är: En bra matchning mellan ungdom och stödperson, ungdomens egen motivation, en engagerad och uthållig stödperson som ägnar mycket tid åt ungdomen samt goda förutsättningar att skapa sociala nätverk kring ungdomen under insatstiden. En god matchning tycks i sin tur bygga på gemensamma erfarenheter och referensramar, liksom att stödpersonen är någon som ungdomen kan känna tillit till och prata med.

Vad gäller deltagarnas *upplevda* förändring framkommer varierade svar. Även om de flesta ungdomar och föräldrar varit positiva till insatsen i sig, uttrycker många besvikelse över att de inte sett så tydliga förändringar som de hoppats på. En vanlig beskrivning är att de förändringar som de kunde se i början av insatsen, avtagit när stödpersonerna slutat. Både föräldrar och ungdomar (och i vissa fall stödpersoner) uttrycker således oro för hur det ska gå för ungdomarna efter insatstidens slut. Oron uttrycks starkast i de fall då ungdomarna haft en nära relation till sin stödperson, men har svårt att skapa andra sociala relationer och/ eller saknar socialt nätverk, aktiviteter och fungerande skolgång att falla tillbaka på.

Utvärderingen har också identifierat ett antal risker och utvecklingsområden. En av dem handlar om de starka känslor av sorg och förlust som en del ungdomar kan uppleva när stödpersonerna slutar, vilka – om de inte tas om hand på ett bra sätt – kan riskera såväl deras välmående som insatsens resultat. Det finns också en risk att stödpersonerna tar på sig för stort ansvar för ungdomarna och det i sin tur försätter dem i potentiellt farliga eller ohälsosamma situationer.

¹ Projekttiden förlängdes i mars 2016 från två till tre år och under samma år beslutades även att programmet skulle implementeras i socialtjänstens löpande verksamhet.

Tack!

Först och främst vill jag ge ett stort och varmt tack till alla de som deltagit i studien! I första hand de ungdomar, föräldrar och stödpersoner som delat med sig av sina erfarenheter, kloka reflektioner och dyrbar tid i syfte att hjälpa socialtjänsten att förbättra sina insatser. Mötena med er har varit mycket lärorika och inspirerande! Jag vill även tacka de socialsekreterare och behandlare som generöst delat med sig av sina erfarenheter och synpunkter samt YAP:s projektgrupp som inte bara bistått med information, utan även administrerat samtycken och tillhandahållit kontakter med projektets deltagare.

Sist men inte minst vill jag tacka Kristina Engwall och Thomas Bons på FoU Södertörn som textgranskat och givit värdefulla synpunkter på rapporten.

INNEHÅLL

Sammanfattning	3
Tack!	4
Del 1. Inledning.....	9
Rapportens upplägg	9
Öppenvårdsinsatser för barn och unga i Sverige.....	10
Kontaktpersonsinsatser - en överblick.....	11
Vad vet vi om insatsernas resultat?	12
Kartläggning av kontaktpersonsinsatser i Södertörnsområdet.....	13
Mentorsprogram i en internationell kontext.....	14
Förändringsprocesser: vändpunkter, förebilder och positiv kommunikation.....	15
Sammanfattning	16
Utvärderingen.....	17
Intervjuer	18
Ungdomar och föräldrar	19
Stödpersoner	20
Socialsekreterare och behandlare	20
Projektgrupp.....	20
Observationer	21
Analysmetod	21
Studiens begränsningar och etisk hänsyn	21
YAP -programmet.....	23
Botkyrka YAP	23
YAP Irland.....	26
Sammanfattning	28
Del 2: YAP:s resultatrapportering.....	29

Projektleddningens resultatbeskrivning.....	29
Ärendestatistik	29
Ärendenas längd, intensitet och innehåll.....	30
Stödpersonerna	30
Ärenderesultat.....	31
Intervju med projektgruppen: Positiva resultat, Problem och möjliga åtgärder	32
Del 3: Intervjuerna.....	34
Ungdomarna.....	34
Vid insatsens början.....	34
Neuropsykiatriska diagnoser och psykiskt mående.....	34
Skola, framtidstro och bristande självförtroende.....	35
Familjeförhållanden och vänner.....	36
Egen motivation, förväntningar och farhågor inför insatsen	37
Vid insatsens slut.....	38
Idealfallet: "Det är fett bra. Tio stjärnor"	38
Framgångsfaktorer	39
De ambivalenta fallen	43
Framtiden: Viljan att hjälpa	47
Sammanfattning	48
Föräldrar	50
Vid insatsens början.....	50
Förväntningar och farhågor.....	50
Erfarenhet av insatsen.....	52
De positiva föräldrarna	52
De ambivalenta föräldrarna	55
De negativa föräldrarna.....	57
Mer och mindre framgångsrika faktorer och matchningskoncept.....	58

Sammanfattning	58
Stödpersoner	59
Bakgrund och motiv till att söka uppdraget som YAP- stödperson.....	59
En förbättrad kontaktpersonsinsats	59
Att komma från orten: Identifikation och viljan att hjälpa andra	60
Utbildningen och introduktionen till YAP	61
Kritik mot YAP- modellen	61
Erfarenheter av uppdraget	63
Konsten att hänga: <i>"Det är bara jag, ungdomen och staden"</i>	63
Konsten att inte ge upp	64
Glapp mellan ideal och verklighet	65
Den egna utvecklingen.....	66
Risker och Kritik.....	67
Socialekreterare och behandlare	69
Positiva aspekter och framgångsfaktorer	69
<i>"När man inte ger sig, det är då det händer grejor"</i>	70
Förbättringsområden: Mål vs. vårdplan	71
Behandlare.....	71
Farhågor och kritik	72
Tidsbegränsning och lekmannaskapet.....	72
Det styrkebaserade förhållningssättet och risken för felvalidering	72
Parallella spår och samarbetet inom organisationen	73
Sammanfattning.....	73
Del 4: Sammanfattande diskussion.....	75
Hur uppfattar deltagarna YAP- programmets verksamhet och utformning?.....	75
Framgångsfaktorer och riskfaktorer.....	75
Dilemmat med en "professionaliserad" vänskap.....	76

Mer konkret hjälp med skolarbetet samt ökad specialistkunskap.....	77
Det styrkebaserade förhållningssättet.....	78
Lekmannaskapet och förbättrade säkerhetsrutiner	78
Deltagarnas måluppfyllelse och de inblandade aktörers möjligheterna att nå programmets målsättningar.....	78
Ett glidande syfte	79
Hur fungerar YAP- programmet i en svensk kontext?	80
Slutligen... ..	80
Förslag och rekommendationer i punktform	81
Referenser	83
Appendix 1.....	85

Del 1. Inledning

Botkyrka kommun ligger mellan Stockholm och Södertälje och består av fem kommundelar: Alby, Fittja, Hallunda-Norsborg, Tullinge och Tumba-Grödinge. (Tullinge och Tumba räknas till södra Botkyrka och övriga till norra Botkyrka). Botkyrka har en relativt ung befolkning i jämförelse med länet och resten av Sverige. Av kommunens cirka 90 000 invånare är 24 procent under 18 år och medelåldern ligger på 37 år. En stor del av befolkningen är av utländsk härkomst. Drygt 56 procent av befolkningen är antingen själva födda i ett annat land eller har båda sina föräldrar födda utomlands och det talas cirka 100 olika språk inom kommunen. Botkyrka har därutöver mer än tredubblad sin befolkning de senaste 50–60 åren, vilket till stor del är en följd av det omfattande bostadsbyggande som skedde i Norra Botkyrka under 1970-talet (Botkyrka kommun, 2016).

Botkyrka kommun har under en längre tid brottats med att en stor del av kommunens elever inte klarar sin skolgång (Trygg 2015). För att hjälpas åt att hitta gemensamma lösningar har socialförvaltningen och utbildningsförvaltningen under flera år samarbetat under det som kallas *Kraftsamling*. Inom ramen för detta samarbete fick de båda förvaltningarna 2013 i uppdrag att hitta en modell som kan hjälpa barn från socialt och ekonomiskt utsatta familjer att klara sin skolgång bättre. Efter drygt ett år av förstudier och andra förberedelser beslöt socialnämnden att testa ett internationellt beprövat stödpersonsprogram: *Youth Advocate Programs, YAP*. I förstudierna ingick bland annat två studiebesök på Irland där programmet haft stort genomslag under ett tiotal år. Till grund för socialnämndens beslut låg, förutom en förhoppning om att YAP skulle bidra till att förbättra skolresultaten, en övertygelse om att programmet skulle resultera i en förbättrad form av kontaktpersonsinsats – och dessutom till en lägre kostnad än de insatser som redan var i bruk. (Trygg 2015). En annan förhoppning var att kommunen därigenom även skulle minska antalet placeringar. Socialnämnden var så övertygad om insatsens potential att beslutet fattades redan innan finansiering och andra organisatoriska aspekter var fastställda.

Botkyrka kommun blev såldes först i Sverige med att använda YAP-programmet som till att börja med implementerades i en tvåårig projektform, med start i januari 2015. I maj samma år började de första stödpersonerna matchas med ungdomar. Under våren 2016 förlängdes projektiden till tre år och senare samma år beslutades att programmet skulle implementeras i socialtjänstens ordinarie verksamhet efter projektidens slut.

Föreliggande rapport är en utvärdering av projektets första två år (2015–2017). Utvärderingen har gjorts av FoU Södertörn och finansierats av Allmänna Barnhuset.

Rapportens upplägg

Rapporten är indelad i fyra delar. Den första delen består av en forskningsöversikt och en beskrivning av YAP-programmet samt utvärderingens syfte, studiedesign och begränsningar. I den andra delen sammanfattas projektgruppens resultatbeskrivning och i den tredje delen redovisas analysen från intervjuerna. I den sista delen diskuteras slutligen utvärderingens resultat.

Öppenvårdsinsatser för barn och unga i Sverige

Socialtjänstens öppenvård är en omfattande och varierande verksamhet som riktar sig till barn, ungdomar och familjer som befinner sig i en utsatt situation. Behandlingsinsatser för utsatta barn och ungdomar har varit en del av den sociala barnvården sedan 1900-talets början, men kategoriseringar som "behovsprövat personligt stöd" och "strukturerade öppenvårdsprogram" infördes i den offentliga statistiken först 1998. Det är därför svårt att säga något om insatsernas omfattning utifrån ett historiskt perspektiv. Det man däremot vet är att antalet öppenvårdsinsatser ökat kraftigt de senaste 20 åren, en ökning som skett parallellt med en expansion av institutionsvården. Samtidigt som den totala mängden beviljade insatser blivit större har även andelen serviceinsatser och insatser utförda av privata aktörer ökat i omfattning (Ahlgren 2016; Socialstyrelsen 2006; Östberg 2015). Formaliserade insatser och serviceinsatser kan likna varandra innehållsmässigt, men skiljer sig såtillvida att de som bedrivs som service kan ges utan utredning och biståndsbeslut. De följs heller inte upp i lika hög utsträckning som de formaliserade insatserna.

Anledningarna till att öppenvårdsinsatserna (och serviceinsatserna i synnerhet) blivit vanligare antas vara flera. De som vanligen anges är professionaliseringen av socialarbetarna tillsammans med en önskan om att göra socialtjänsten mer lättillgänglig, liksom ett behov av att utveckla metoder för att möta nya målgrupper och ökade behov. Till det kommer ökade besparingskrav och New Public Managements intåg inom offentlig sektor (Ahlgren 2014; Socialstyrelsen 2006; Östberg 2006).

En annan viktig orsak är den omfattande kritik som riktats mot institutionsvården under senare år. Ett flertal studier har visat att samhällsvården många gånger förvärrar situationen för redan utsatta barn och ungdomar (Skoog 2013). Erfarenheten av att ha varit placerad som barn relateras exempelvis till ökade risker inom en rad områden, såsom död innan 25 års ålder, självmord, självmordsförsök, psykiatrisk vård eller missbruksvård, fängelsedom, bli tonårsförälder, erhålla socialbidrag och otillräcklig skolgång (endast grundskola) (Skoog 2013). Samhällsvården präglas också av en omfattande instabilitet och så många som en av fyra placeringar resulterar med sammanbrott. En bidragande orsak till sammanbrotten är ofta brist på kontinuitet i kontakten med socialtjänsten, exempelvis flera byten av socialsekreterare eller placeringar som sker för snabbt (a.a.). Utöver det mänskliga lidandet är placeringar också förenade med stora ekonomiska kostnader för samhället.

Även öppenvården brottas emellertid med problem. Trots att ett uttalat mål med öppenvårdens insatser är att utgöra ett humant och kostnadseffektivt alternativ till institutionsvården, finns studier som visar att det ofta är ungdomar med mindre omfattande problem som behandlas i öppenvården (Ahlgren 2014). Ett annat problem, som Thorbjörn Ahlgren tar upp i sin licentiatavhandling, är att metoder och perspektiv i stor utsträckning styrts av trender istället för att anpassas efter klienternas behov. Enligt Ahlgren uppstår också lätt maktkamper och konflikter kring resurser och tolkningsföreträdaren när nya metoder ska introduceras i verksamheten – särskilt i tider då den sociala barnvården befinner sig under hård press och ekonomiska nedskärningar. Därutöver behöver insatserna sällan visa på resultat. Istället vinner de legitimitet genom att de drivs igenom av starka professionsföreträdare, som också generellt fått stor frihet att utforma verksamheterna (Ahlgren 2007).

Öppenvårdens utvidgning kan även ses i södertörnområdets kommuner. En kartläggning som gjorts av Franceska Östberg vid FoU Södertörn visar att kommunerna erbjuder en stor variation av öppenvårdsinsatser som dock har stora likheter mellan sig. Flera av de program och metoder som används kräver certifiering och licensiering, vilket oftast innebär en kostnad för kommunen. De programbaserade insatserna brukar karaktäriseras av att de har en tydlig struktur och en manual för hur de ska genomföras. Knappt hälften av insatserna är emellertid utvärderade för svenska förhållanden (även om de programbaserade tenderar att ha en högre utvärderingsfrekvens) och, liksom konstaterats i stycket ovan, kan få av dem som blivit utvärderade uppvisa positiva resultat. Botkyrka kommun har i sammanhanget en jämförelsevis stor variation i insatser, sett till antal invånare. De har också en relativt stor andel beviljade insatser i relation till antalet serviceinsatser, det vill säga, insatser som föregås av beslut i socialnämnden eller annan kommunal nämnd (Östberg 2015).

Kontaktpersonsinsatser - en överblick

Ett av socialnämndens huvudsakliga argument för att införa YAP- programmet i Botkyrkas socialtjänst var att det till sin struktur och innehåll skulle utgöra en utökad och förbättrad form av kontaktpersonsinsats (Trygg 2015). YAP:s projektledning är emellertid noga med att poängtera att det inte är en vanlig kontaktpersonsinsats, vilket bland annat markeras genom att den istället benämns som en stödpersoninsats. I vissa avgörande aspekter är insatserna dock lika varandra. I följande avsnitt kommer jag redogöra för historik och forskning kring kontaktpersonsinsatser och dess resultat samt gå igenom en del av det som forskningen pekar på som framgångsfaktorer. Syftet med denna genomgång är att ge en kontext och tolkningsram för att förstå YAP-programmets specifika utformning, utmaningar och resultat.

Kontaktperson- och kontaktfamiljsinsatser är en av de vanligaste öppenvårdsinsatserna i Botkyrka kommun, liksom i Sverige som helhet (Andersson & Bangura Andersson 2001; Teng 2010; Östberg 2015). 2015 hade cirka 18 000 barn och unga någon av dessa insatser i Sverige (Socialstyrelsen 2015).

Det finns olika varianter av kontaktpersonsinsatser, men generellt sett kännetecknas de av att vara en förebyggande och frivillig insats som socialtjänsten ansvarar för och som bygger på att arvoderade lekmän ger stöd och hjälp till enskilda individer. Insatsen kan med andra ord inrymmas i det som Lars Svedberg kallar för en "kvasidéell verksamhet inom ramen för en social institution" (2001:155).

Kontaktpersonsinsatsen nämndes för första gången i lagtext 1982. Lagstiftarens intention var då att skapa ett frivilligt alternativ till den kontrollerande och tvångsbaserade funktion som insatsen övervakare tidigare haft, samtidigt som man tog till vara på vanliga människors engagemang (Teng 2010).² Även om kontaktpersonerna skulle vara lekmän betonades att de inte skulle utföra ett professionellt behandlingsarbete. Snarare skulle de fungera som förebilder och utgöra ett medmänskligt stöd, exempelvis genom att introducera fritidsaktiviteter, hjälpa till att hitta en sysselsättning eller bara utgöra en samtalspartner (Andersson & Bangura Arvidsson 2011; Teng 2010).

². Att insatsen är frivillig innebär att den måste godkännas av vårdnadshavare eller av ungdomen om den fyllt 15 år. Insatsen beviljas idag utifrån myndighetsbeslut i enlighet med SoL 3 kap. och LVU 22 §. De fall som beviljas enligt LVU är dock så få att de inte går att särskilja i statistiken. Det finns även kontaktpersonsinsatser som beviljas i enlighet med LSS, samt i vårdnads- och umgängestvister (Andersson och Bangura Arvidsson 2001).

Beslutet om insatsen omgärdades emellertid av en rad farhågor och begränsningar från olika myndighetsutövare. Socialstyrelsen betonade till exempel att insatsen inte fick ersätta socialt arbete som utförs av yrkeskompetent personal och att den heller inte borde tillsättas vid för svåra ärenden, när klientens problem kräver professionellt socialt kunnande (Andersson & Bangura Arvidsson 2001, Socialstyrelsen 1985, s 11). Det betonades även att socialtjänsten skulle undvika att använda insatsen som ett kontrollinstrument eller utredningsresurs åt socialsekreterare samt att det var olämpligt att använda den i ärenden där barnet inom en överskådlig tid riskerade att bli omhändertaget (a.a.). Socialstyrelsens utlåtande delades, enligt Andersson & Bangura Arvidsson (2001), av ett flertal instanser och diskussionen om gränserna för insatsen och ärendenas problematik pågår fortfarande.

I praktiken befinner sig kontaktpersonsinsatser för ungdomar ofta på en glidande skala mellan vad som kan räknas som prevention, behandling, stöd och kontroll. De används exempelvis stödjande för att undvika en framtida placering, behandlande för ungdomar som mår dåligt eller uppvisar beteendeproblem, och/eller kontrollerande för de som gjort sig skyldiga till lagöverträdelser (Östberg 2015). De kan också användas för att förhindra att existerande familjeproblem förvärras (Brännström & Vinnerljung 2015) eller för att hjälpa barn som har problem i skolan, saknar meningsfull fritid eller riskerar att hamna i kriminalitet eller missbruk (Andersson & Bangura Arvidsson 2001). Även längden på insatsen kan variera stort, från ett par månader till flera år (a.a. Teng 2010).³

Andersson & Bangura Arvidsson (2001) pekar på ett det sedan början av 2000-talet skett en ökad efterfrågan på kontaktpersonsinsatser. Detta har i sin tur lett till att man blivit mer restriktiv med bedömningarna och att kontaktpersonerna började användas för svårare fall än tidigare, ibland även som alternativ till placering. Detta har kritiserats av flera instanser, vilka även ifrågasatt kontaktpersonernas kompetens för sådana ärenden (a.a.).

VAD VET VI OM INSATSERNAS RESULTAT?

Trots att kontaktperson- och kontaktfamiljsinsatserna är så vanligt förekommande finns det lite kunskap på området och forskningen är delad om dess effekter.⁴ Insatserna kontaktperson och kontaktfamilj klumpas dessutom ofta samman i statistiken, trots att det, som Sini Teng påpekar, finns "anmärkningsvärda skillnader mellan dem" (Teng 2010, 9).⁵

³ Kontaktpersonerna utses, efter utredning, av socialnämnden. Dessa utredningar varierar i omfattning, men ibland görs intervjuer och man hämtar även in referenser och utdrag från straffregister. I de fall där den unge anses befinna sig i risk för missbruk, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende kan en "särskilt kvalificerad kontaktperson" utses. En kvalificerad kontaktperson skall ha erfarenhet eller utbildning som anses vara lämplig för uppdraget och kan tillsättas med hjälp av LVU (Teng 2010).

⁴ Det finns även lite forskning gjord på vilka barn och ungdomar som förekommer i barnavårdsutredningar. Vissa studier visar att invandrarbakgrund, låg socioekonomisk status, arbetslöshet och ensamstående föräldrar är faktorer som ökar sannolikheten för att förekomma i en barnavårdsutredning. Andra studier visar att även individuella faktorer såsom överaktivitet, impulsivitet, koncentrationssvårigheter och aggressivitet, samt, inte minst, föräldrarnas personliga problem, kan leda till beteendeproblem och behov av stöd från den sociala barnavården (Alhlgren 2014).

⁵ En kontaktfamilj sätts oftast in för yngre barn i syfte att avlasta föräldrarna och erbjuda barnet ytterligare stöd, medan kontaktpersoner tillsätts för ungdomar.

En av de få kvantitativa studier som gjorts på kontaktpersons/kontaktfamiljsinsatser, visar att barn och föräldrar generellt sett är nöjda med insatserna (Brännström & Vinnerljung 2014; Vinnerljung, Brännström & Hjern 2012).⁶ Detta bekräftas även i ett flertal andra studier (Andersson & Bangura Arvidsson 2001; Berglund 2007; Forkby & Liljeholm 2011; Teng 2010). Det är däremot mycket lite som tyder på att de får de positiva resultat som eftersträvas. Det går exempelvis inte att se några minskade risker för vare sig placering eller en "långsiktigt ogynnsam utveckling" - tvärtom tycks dessa risker i stället öka något (Brännström & Vinnerljung 2014; Vinnerljung, Brännström & Hjern 2012). En möjlig påverkansfaktor som ofta diskuterats i sammanhanget är insatsens längd, men enligt författarna finns det inget som tyder på att en längre insats skulle öka chanserna till ett gynnsamt utfall. De framhåller dock att studien gäller insatser för barn och ungdomar som ofta har allvarliga och komplexa sociala problem och att det kan finnas bakgrundsvariabler som de inte kunnat ta hänsyn till i studien. De poängterar också att amerikansk forskning visat att mentorsprogram fungerar dåligt för de barn som uppvisar egna beteendeproblem, vilket antagligen gäller en stor del av de äldre barnen i deras studier (se Rhodes & DuBois 2006). Enligt författarna bör man följaktligen inte tolka resultaten som att insatserna är skadliga för barnen. En rimligare tolkning är, enligt dem, snarare att insatsen i bästa fall ger nollresultat (Vinnerljung, Brännström & Hjern 2012).

I en senare studie utvecklar författarna resultaten och pekar på att kombinationen av barnets ålder, problemens komplexitet (mängd och svårighet) och insatsens längd kan ha en inverkan på utfallet. Förenklat kan man säga att en långvarig insats tycks fungera bäst för små barn (2-5 år) som har en komplex problematik, men att det inte finns något som tyder på att en längre insats skulle fungera bättre för äldre barn med många problem (Brännström och Vinnerljung 2015).

Vinnerljung, Brännström och Hjern (2012) drar utifrån sina tidiga analyser slutsatsen att socialtjänstens insatser bör vara tydligt definierade och utgå från kortsiktiga och mätbara mål. Insatserna bör också i högre grad vara inriktade på att minska inflytandet från riskfaktorer. Eftersom bristande skolgång är en stor riskfaktor skulle kontaktinsatser exempelvis mer specifikt kunna rikta in sig på att hjälpa barn med skolarbete. Kontaktpersonerna borde då även få specifik träning för det området. Författarna menar vidare att insatserna bör rikta in sig mot barn som tillhör riskgrupper, men som ännu inte utvecklat allvarliga individuella problem. Vad man bör göra för att hjälpa de ungdomar som redan fått problem framgår dock inte av analysen.

KARTLÄGGNING AV KONTAKTPERSONSINSATSER I SÖDERTÖRNOMRÅDET

Utöver det faktum att vi har för lite kunskap om kontaktpersonsinsatsernas resultat, har vi generellt sett även begränsad kunskap om när, på vilket sätt eller varför kontaktpersonsinsatser avslutas. Det saknas även statistik på hur många som får avslag eller hur vanligt det är med sammanbrott, eller att insatsen följer på placering utanför hemmet (Andersson & Bangura Arvidsson 2001).

I en kartläggning av kontaktpersonsärenden i en av södertörnområdets kommuner undersöker Sini Teng just hur och varför kontaktpersonsärenden avslutas samt hur dessa avslut hänger samman med faktorer som nöjdhet, ålder, ungdomens problematik och förekomsten av parallella insatser inom

⁶ Rapporten baseras på nationella register med data över hela befolkningen

socialtjänsten (Teng 2011). Resultaten visade bland annat att de oplanerade avsluten var fler än de planerade, trots att de sistnämnda var den form som socialsekreterarna helst önskade. Planerade avslut skedde bara i vart femte fall. Flera insatser avslutades också utan att ungdomarna själva var involverade. Gemensamt för de ärenden som avslutades i förtid var att utvärdering och uppföljning ofta var undermålig, vilket särskilt gällde för de ärenden som haft flera pågående insatser inom socialtjänsten. Akterna visar att socialsekreterarna i dessa ärenden höll tät kontakt med olika vårdansvariga, samtidigt som kontakten med ungdomen var obefintlig.

Teng sammanfattar de faktorer som leder till en lyckad kontaktpersonsinsats enligt följande: För det första; ungdomar som är välinformerade, motiverade och delaktiga i insatsen. För det andra, tydliga uppdrag och regelbunden uppföljning samt, sist men inte minst, god matchning mellan ungdom och kontaktperson. Att detta recept inte följs, trots att det ligger i allas intresse, beror, enligt Teng, huvudsakligen på tidsbrist och begränsade resurser. Tengs studie bekräftar således en stor del av vad tidigare forskning kommit fram till, men pekar samtidigt på vikten av resurser och prioriteringar.

Mentorskapsprogram i en internationell kontext

Diskussionen kring öppenvårdsinsatser och kontaktperson-/mentorskapsprogram i USA liknar på många sätt den som förts i Sverige, både vad gäller insatsernas framväxt och bristen på forskning som kan visa på positiva resultat. Det finns, enligt Rhodes & DuBois (2006), en stor tilltro till att mentorskapsprogram bidrar till en positiv utveckling för berörda barn och ungdomar. De som förordar sådana program använder sig emellertid ofta selektivt av forskningsresultat som bekräftar sådant som de själva intuitivt tror fungerar. Den sammantagna forskningen visar visserligen att mentorskapsprogram *kan* ge positiva resultat, med dessa resultat är generellt sett är mycket svaga. Detta gäller nästan oberoende av hur programmen är utformade (DuBois, et al 2002). Författarna menar dock att de svaga resultaten, till viss del, kan bero på metodologiska aspekter som gör att effekterna från välfungerande program döljs av resultat från mindre effektiva program.

I en metastudie gjord på 55 utvärderingar av amerikanska mentorsprogram för ungdomar konkluderar forskarna följaktligen att mentorskap kan leda till positiva resultat *om* vissa förutsättningar är uppfyllda (DuBois et al 2002; Rhodes & DuBois 2006). Först och främst behöver det finnas en stark relation mellan den unga och mentorn som bygger på ömsesidigt förtroende, respekt och empati. För att detta ska uppstå behöver insatsen pågå under en längre tidsperiod, helst längre än ett år (Rhodes & DuBois 2006). Resultaten blir också starkare när programmen är specifikt utformade för att stärka relationen mellan ungdom och mentor, till exempel genom utbildning och handledning av mentorer, föräldrastöd och parallella stödprogram. För att relationen ska fungera krävs även att mentorerna har ett flexibelt förhållningssätt och fokuserar på ungdomens individuella intressen och behov. Vidare tycks mentorsskapsprogram fungera bäst för de ungdomar som befinner sig i riskmiljöer (exempelvis i familjen eller bostadsområdet), men sämre för de ungdomar som har egna sociala eller beteendemässiga problem. (Med andra ord tycks mentorskapsprogram fungera bäst för ungdomar som just behöver en vuxen förebild). Sist men inte minst fungerar teoribaserade och empiriskt bevisade "best-practice"-program tre gånger bättre än andra program. Författarna understryker därför vikten av att vara trogen programmens ursprungliga idé och design om man ska nå goda resultat.

FÖRÄNDRINGSPROCESSER: VÄNDPUNKTER, FÖREBILDER OCH POSITIV KOMMUNIKATION

Så vad är det då för faktorer som ska till för att förändring ska ske? Torbjörn Forkby och Susanne Liljeholm Hannon har gjort en intervjustudie med ungdomar om vägen ut ur kriminalitet och gängtillhörighet (Forkby & Liljeholm 2011). Författarna betraktar (utifrån olika teoretiska perspektiv) förändring som en omlärningsprocess, vilken sker i samspel mellan vederbörande och dess omgivning. I denna process kan så kallade *vändpunkter* vara viktiga, det vill säga, en eller flera avgörande händelser som leder till att personen förmår ta steget mot förändring. För de ungdomar som författarna intervjuade var skolan ofta en sådan vändpunkt. Vändningen kunde till exempel bestå av förbättrade resultat eller av att en lärare eller annan personal engagerade sig och brydde sig om dem. Skolan var samtidigt den plats där ungdomarnas tillkortakommanden var mest påtagliga. För att understryka skolans viktiga roll, pekar författarna på att det finns studier som visar att den enskilt viktigaste brottsförebyggande åtgärden är att få ungdomar att stanna kvar i skolan så länge som möjligt.

För vissa ungdomar kunde även placering bli en viktig vändpunkt. Antingen i avskräckande syfte eller för att de under placeringsperioden fick möjlighet att engagera sig i nya aktiviteter och ändra invanda tankemönster.

I likhet med mycket annan forskning bekräftar Forkby & Liljeholms studie också vilken enormt viktig roll enskilda vuxna kan ha i unga människors förändringsprocesser. Relationen till dessa vuxna kan se olika ut, men det finns vissa grundläggande komponenter de intervjuade ungdomarna återkom till. Respekt var en sådan, liksom tilltro och uthållighet. Författarna påpekar att många unga i utsatta situationer har en bristande tilltro till vuxna och att det ofta krävs mödosamt och ihållande arbete för att bygga upp förtroende och tillit igen. I sådana relationsskapande processer kan sättet man kommunicerar på vara avgörande. En relationsfrämjande kommunikation utgörs, enligt författarna, av uppmuntran, beröm och aktivt lyssnande, vilket skiljer sig från en avståndsskapande kommunikation som är dömande, kritiserande och hotande. I en relationsskapande kommunikation uppmärksammas vidare små framsteg och betraktas som stora framgångar. Positiv feedback, det vill säga, att få erkännande för sådan man lyckas med, kan betyda oerhört mycket för en ungdom som annars mest får höra negativa saker, menar författarna (a.a.).

En annan viktig del av relationer som främjar förändring, är att informationen som förs över förstås och uppfattas som relevant utifrån den unges befintliga tolkningsramar. Det betyder att den stödjande parten behöver nå in till den unge och bli accepterad med hjälp av hur den förstår sin tillvaro, samtidigt som den undviker att konfirmera den unges nuvarande identitet och tankemönster (a.a.). För att detta ska ske, menar författarna, kan det krävas synnerligen god matchningsförmåga hos de olika förändringsagenterna.

Vuxna kan emellertid aldrig tvinga fram förändring, bara visa på möjliga alternativ, och därför måste ungdomen i allra högsta grad själv vara involverad i processen. Forkby och Liljeholm påpekar att det är mycket vanligt att behandlare blir frustrerade och tappar energi och självförtroende när de förväntade "resultaten" inte kommer, vilket ofta leder till att de försöker lämna över uppgiften till någon annan som ska lösa situationen bättre. Ett sätt att undvika en uppgiven position är, enligt dem, att just uppmärksamma även små förändringarna.

Oavsett hur förändring sker är det oftast en lång process som kräver mycket arbete för att stabiliseras. Förändringen involverar också många parallella processer såsom, umgänge, skola, sysselsättning, familj och tankemönster. Förändringen går därmed inte heller alltid rakt mot målet, utan kan svänga och kränga i olika riktningar. Oftast finns det många motstridiga krafter som drar i den som vill förändras tillsammans med en osäkerhet över vad förändringen kommer att innebära. Förändring uppstår således inte ur en enda "magisk händelse", utan skapas genom ett vitt spann av möjliga handlingar. När man arbetar med förändring hos ungdomar bör man därför, enligt författarna, tänka i processer, där alla handlingar som verkar åt ett visst håll länkas samman, snarare än att fokusera på avgörande vändningar (a.a.).

Sist men inte minst refererar forskarna på den forskning som visar att faktorer utanför det terapeutiska sammanhanget ofta har större betydelse för förändringsprocessen än det terapeutiska arbetet i sig (vilket kan överföras till behandling inom socialtjänsten eller liknande relationer). Ofta skapas förändringen genom vardagliga möten, eller specifika händelser som flytt, förälskelse, fängelsestraff, etcetera. Detta bekräftas även i annan forskning om förändringsprocesser, exempelvis sådan som handlar om beroende- och missbruksproblematik (se exempelvis Blomqvist 1999).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man konstatera att kontaktpersonsinsatser är en av socialtjänstens vanligaste och mest omtyckta insatser, men också en insats var resultat vi vet väldigt lite om. Både nationell och internationell forskning pekar på mycket modesta resultat. Å andra sidan visar forskning inom ett flertal områden också att välfungerande och tillitsfulla relationer är avgörande för att åstadkomma positiva förändringsprocesser. Således borde det inte vara mentorskapsidén i sig som är dålig, utan snarare det sätt som den vanligtvis utformas på.

En av viktig framgångsfaktor som forskningen hittills tycks vara överens om är att det finns en god matchning mellan kontaktperson/mentor. För att en god relation ska formas behövs respekt, styrkebaserad kommunikation och uthållighet från den vuxnes sida. Det tycks även vara viktigt att mentorn delar eller kan förstå den unges tolkningsramar. Utöver det krävs att mentorsprogrammen erbjuder relevant och återkommande stöd och utbildning till mentorerna samt att man följer upp och utvärderar ärendena. Även aspekter som den unges motivation, delaktighet och komplexiteten i problemen spelar roll för insatsens förutsättningar att lyckas. Vad gäller betydelsen av insatsens längd och omfattning finns det dock delade meningar, där stora amerikanske metastudier pekar mot att långa insatstider behövs för att få bra resultat medan en del svenska studier tvärtom indikerar att insatstidens längd inte har någon positiv inverkan på resultaten. Dessa studier har emellertid inte studerat kvaliteten på innehållet i kontaktpersonsinsatserna. Om dessa insatser inte innehåller några andra av de aspekter som gör mentorsprogram framgångsrika (som uppföljning, handledning, tydliga mål) så kanske det inte är så konstigt att en längre insatstid inte ger förbättrade resultat).

Utvärderingen

Det övergripande syftet med utvärderingen har varit att undersöka hur programmet upplevs av de som deltar och arbetar i det, om programmet bidrar till en positiv utveckling för de ungdomar och familjer som deltar i det samt om det kan anses vara verkningsfullt i en svensk kontext.

Syftet har brutits ned i följande frågeställningar:

- Hur uppfattar deltagare, stödpersoner och projektledning verksamheten och dess utformning?
- Har de unga som fått tillgång till en YAP-stödperson nått högre "måluppfyllelse" utifrån kommunens nyttomål, det vill säga, mår de bättre och presterar de bättre i skolan (eller är i annan sysselsättning) än de gjorde innan insatsen?
- Hur uppfattar inblandade aktörer (unga, familjer, stödpersoner och projektledning) möjligheterna att nå programmets målsättningar? Vilka verksamhetsrelaterade faktorer anses inverka negativt eller positivt på dessa möjligheter?

För att kunna göra jämförelser med det irländska programmet, som legat till grund för YAP i Botkyrka, valdes från början en liknande undersökningsdesign som användes i den irländska utvärderingen. I den ingick en mix av kvalitativa och kvantitativa metoder, där den kvantitativa delen bestod av SDQ-enkäter och insamling av betyg och pedagogiska omdömen.⁷ Då det inte varit möjligt att få in de för- och eftermätningar som behövs för att resultaten ska bli relevanta har den kvantitativa delen av undersökningen emellertid övergivits.

Utvärderingen är således en kvalitativ intervjuundersökning, bestående av:

- Individuella intervjuer med ungdomar och föräldrar. Intervjuerna görs vid insatsens början och avslut.
- Individuella intervjuer med stödpersoner. Intervjuerna görs 4–6 månader in i uppdraget.
- Grupptervjuer med projektledning (samordnare och projektledare) samt med socialsekreterare och behandlare från utredningsenheten respektive resursenheten.
- Observationer av utbildningsdagar för stödpersonerna.

För att i någon mån kompensera för frånvaron av kvantitativa resultat har den kvalitativa delen utökats i relation till den ursprungliga planen. Dels har det gjorts fler individuella intervjuer med stödpersoner och dels har intervjuer med socialsekreterare och behandlare lagts till. Anledningen till detta tillägg var att få en utökad bild av ärendena och samtidigt undersöka hur användningen av programmet

⁷ SDQ -enkäter (Strengths and Difficulties Questionnaire) är ett bedömningsinstrument som syftar till att mäta barn och ungdomars psykiska och fysiska mående samt sociala beteende. Formuläret finns på ett flertal olika språk och består av 25 frågor om barnet gällande fem olika områden: Hyperaktivitet/koncentrationsproblem, beteendeproblem, kamratrelationsproblem och emotionella symptom. Instrumentet mäter även styrkor som kallas prosocialt beteende, till exempel omtänksamhet och generositet. Enligt socialstyrelsen har enkäterna visat på god reliabilitet och validitet.

fungerat i relation till socialtjänstens befintliga organisation. Detta är också en del av att kunna svara på frågan om hur det fungerar att implementera programmet i en svensk kontext.

Vad gäller bristen på pedagogiska omdömen har antalet deltagande ungdomar med fungerande skolgång varit för få för att det ska finnas relevanta skolresultat att mäta. Att detta dilemma inte förutsågs när forskningsdesignen formulerades beror åtminstone till viss del på att målgruppen för YAP-programmet förändrats något och många av de unga har en allvarigare problematik än vad man från början tänkt sig. När det gäller insamlingen av SDQ-enkäter beror bortfallet antagligen på att utvärderare och projektledning underskattat den ansträngning insamlingen krävt från samordnarna, vilket lett till att den nedprioriterats till förmån för annat arbete. På samma sätt som i den irländska undersökningen uttrycker samordnarna i Botkyrka att den forskningsrelaterade administrationen varit för belastande. Även om det gjordes stora ansträngningar för att samla in enkäterna i slutet av utvärderingsperioden (bland annat arvoderades en stödperson specifikt för uppdraget) lyckades det inte.

Två saker bör dock tilläggas i sammanhanget. För det första att den målgrupp som YAP vänder sig till är svår att etablera regelbunden kontakt med. För det andra att YAP-programmet befunnits sig i en uppstartsfas under tiden som utvärderingen genomförts. En del av de problem som uppkommit har därför varit svåra att förutse. Förutsättningarna skiljer sig därmed en del från den irländska studien. När den gjordes hade programmet redan använts i cirka 10 år och det fanns därmed en uppbyggd struktur och ett stort underlag med deltagande ungdomar, föräldrar och stödpersoner. Trots goda förutsättningar belastades emellertid även den irländska utvärderingen av ett stort bortfall. Av de 191 unga och 180 föräldrar som gav samtycke till att medverka i studien, fanns drygt hälften kvar i slutet av insamlingsperioden. Utifrån detta underlag gjordes enbart sex individuella för- och efterintervjuer med ungdomar. Jämförelsevis har antalet ungdomar som fullföljt YAP-insatsen i Botkyrka under undersökningsperioden varit totalt 20 stycken (av 40 påbörjade).

En lärdom som kan dras av undersökningen är således att det är viktigt att redan från början se till att det finns hållbara strukturer för materialinsamling som både tar hänsyn till den specifika målgruppen och till den inblandade personalens resurser. Det är också viktigt att vara tydlig i kommunikationen kring vilka förutsättningar som krävs för att en tillförlitlig undersökning skall vara möjlig att genomföra och vad som därmed förväntas av forskningsledare respektive projektledning.

Intervjuer

Totalt sett har 38 enskilda intervjuer och 3 gruppintervjuer gjorts. Alla intervjuer har varit av ett semi-strukturerat slag, vilket i det här fallet innebär att en tematisk intervjuguide har använts. Temana, som huvudsakligen berört undersökningens övergripande syfte och frågeställningar, ger struktur till intervjun, men frågornas ordningsföljd och formuleringar kan anpassas till varje intervjutillfälle. Flexibiliteten gör det möjligt att följa intervjupersonens egen berättelse och fördjupa deras resonemang med hjälp av öppna följdfrågor. En sådan intervju blir mer likt ett vanligt samtal än en strukturerad intervju och öppnar upp för individuella variationer som ligger utanför forskarens förutbestämda frågor.

Intervjuerna har tagit allt från 20 minuter till 2.5 timmar. De allra flesta intervjuer har spelats in digitalt och transkriberats, delvis eller i sin helhet. I de längre intervjuerna har jag valt att bara skriva ut sådant som har direkt relevans för studiens syfte. Intervjuerna har gjorts i FoU Södertörns lokaler, i respondentens hem eller på deras arbetsplats. Tre intervjuer har gjorts per telefon, alla dessa har varit med föräldrar. En av dem spelades in digitalt och vid de andra två fördes anteckningar. Alla ungdomar har fått två biobiljetter per intervjutillfälle som tack för deras medverkan.

YAP-samordnarna var de som initialt informerat deltagarna om forskningsstudien samt samlade in samtyckesblanketter och SDQ-enkäter. De olika formulären skickades till utvärderaren (i ett förseglat kuvert) som sedan tog kontakt med dem som lämnat samtycke via telefon eller sms.

Då det totala underlaget var relativt begränsat har inga särskilda urvalskriterier använts. Alla som deltagit i insatsen har fått en förfrågan om att vara med i studien och alla som givit samtycke har blivit kontaktade för intervju. De flesta av de ungdomar och föräldrar som intervjuats tillhör den grupp deltagare som genomgått hela insatsen. Man kan därmed tänka sig att de också tillhör en grupp som är som är relativt nöjda med programmet, och/eller haft mindre svåra problem till att börja med. Detta gäller i viss mån även stödpersonerna. De stödpersoner som företrädesvis har positiva erfarenheter är antagligen mer benägna att ställa upp på en utvärderingsintervju än de som har negativa erfarenheter. Detta förhållande kan i sin tur leda till att det finns ett positivt "bias" i resultaten, vilket kommer att diskuteras vidare i rapportens resultatdel och slutdiskussion.

Ungdomar och föräldrar

Intervjuerna med unga och deras föräldrar har syftat till att undersöka deras erfarenheter och uppfattningar om insatsen. Den första intervjun har fokuserat på den unges nuvarande situation (skola, vänner och familj) samt deras förväntningar på programmet och tiden med stödpersonen. Den andra intervjun har handlat om hur de upplevt perioden med stödpersonen, vilka eventuella förändringar som skett under insatsperioden samt vilka faktorer de tror kan ha påverkat den.

Totalt har åtta ungdomar intervjuats för YAP-utvärderingen. Med fem av dem har gjorts två intervjuer; en i början av insatsen och en i slutet. I de tre fall där det inte gjordes någon slutintervju blev en inställd eftersom den berörda ungdomens livssituation var för problematisk vid tillfället. En ungdom hoppade av insatsen innan den hunnit börja, vilken hen också meddelade under den första intervjun, och en ungdom blev akut placerade under insatsens gång.

Ungdomarna var 14–17 år vid intervjutillfället, sex var tjejer och två killar. De ungdomar som ställt upp på två intervjuer har alla haft planerade avslut med sina stödpersoner. Fyra av dem har fått sin insats förlängd av olika anledningar. Två av dem har också fått byta stödperson. Alla intervjuer med ungdomar och föräldrar har skett separerat.

I föräldragruppen har 10 personer intervjuats. Två av dessa är föräldrar till samma ungdom och alla utom en har varit kvinnor. Av dessa har sex stycken gjort både för- och efter intervjuer. I tre av föräldrantervjuerna har respektive ungdom inte velat bli intervjuad, och i en av ungdomsintervjuerna har respektive förälder inte velat bli intervjuad.

Att få in dessa intervjuer har varit ett mödosamt och tidskrävande arbete. Många intervjupersoner har inte gått att få tag på trots upprepade försök och även efter det att kontakt etablerats har intervjuerna ofta ställts in – ibland två, tre, fyra och fem gånger. Ofta med kort varsel. Vissa av intervjuerna har tagit flera månader att slutligen få till. Detta har naturligtvis påverkat undersökningen på flera sätt, inte minst genom att den slutgiltiga rapporteringen blivit något uppskjuten. Detta förhållande säger samtidigt någonting om förutsättningarna för den här typen av studier. Anledningen till att ungdomarna får en YAP - insats från första början är att de, av en eller annan anledning, har stora svårigheter i sina liv. I många fall befinner sig både de unga och deras familjer i en kaotisk eller allmänt instabil livssituation. Föräldrar och ungdomar vittnar därutöver om ett schema som är fullspäckat av möten med olika myndigheter och behandlare. Om man är en tonåring som befinner sig i kris, eller en ensamstående förälder till en ungdom i kris (som dessutom har ett heltidsarbete och fler barn att ta hand om) är det enligt min mening fullt förståeligt om incitamenten för att göra en forskningsintervju är ganska låga. Sett till förutsättningarna och det totala antalet personer som genomgått programmet, får antalet genomförda intervjuerna trots allt räknas som ett acceptabelt resultat.

Stödpersoner

12 intervjuer har gjorts med stödpersoner. De flesta har genomförts vid insatsens slut. Intervjuerna har huvudsakligen fokuserat på stödpersonens erfarenheter av uppdraget och YAP-organisationen (exempelvis utbildning och handledning) samt vad som uppfattats som hinder eller framgångsfaktorer i insatsen. Till skillnad från intervjuerna med ungdomar och föräldrar har dessa varit relativt lätta att genomföra. Rekryteringen kan också ha underlättats av att utvärderaren deltagit som observatör vid flera av utbildningstillfällena.

Socialekreterare och behandlare

En gruppintervju har gjorts med tre socialekreterare från utredningsenheten och fem intervjuer har gjorts med sex behandlare från resursenheten (en intervju gjordes med två behandlare). Socialekreterarna vid utredningsenheten är de som utreder, beviljar och följer upp YAP-insatsen. Behandlarna vid resursenheten har hand om behandlingsinsatser, som exempelvis, KBT, familjebehandling, missbruksbehandling, etcetera. Syftet med dessa intervjuer har dels varit att undersöka hur socialekreterare och behandlare tycker att YAP fungerat i de ärenden som de är involverade i och dels att undersöka hur samarbete och implementeringsprocess fungerat utifrån deras perspektiv.

Projektgrupp

Två formella gruppintervjuer har gjorts med projektgruppen, det vill säga, projektledare och samordnare. Intervjuerna har till stor del handlat om deras erfarenheter av att arbeta med programmet. Hur tänker de exempelvis vid rekrytering och matchning av stödpersoner? Vilka utmaningar har de ställt och vilka lärdomar har de dragit av det? Intervjuerna har även berört diverse implementerings- och styrningsprocesser. Hur har exempelvis samarbete och informationsspridning mellan berörda parter inom socialförvaltningen fungerat? Finns det andra implikationer av att överföra

ett licensierat amerikanskt stödprogram till en svensk kontext? Utöver dessa intervjuer har projektgrupp och utvärderare haft regelbundna möten för att diskutera projektets och utvärderingens utveckling samt justera upplägg och rekryteringsstrategier.

Observationer

Utvärderaren har deltagit vid fem olika utbildningstillfällen för stödpersonerna: en utbildningsdag under hösten 2015 och fyra utbildningsdagar under 2016. Observationerna syftar huvudsakligen till att få en fördjupad bild av YAP-programmet och hur dess principer och arbetssätt förmedlas till de blivande stödpersonerna. Ytterligare ett syfte har varit att få en större insikt i hur stödpersonsbanken ser ut och hur projektledningen gör sina urval och matchningar.

Analysmetod

Intervjuerna har analyserats med hjälp av kvalitativ tematisk analys, vilket även kallas ”kategoriskt innehållsligt perspektiv” (Robertsson 2005: 237). I ett första steg struktureras innehållet i det som sägs tematiskt. I det här fallet utgjordes tematiseringen av de frågeställningar som fanns i frågeguiden, men också av vissa återkommande händelser, begrepp och benämningar som intervjupersonerna använde i sina berättelser. Utifrån dessa tematiska mönster analyseras i ett andra steg vilken *betydelse* insatsen, relationerna och särskilda händelser haft för de personer som deltar i studien. Teman som exempelvis ”att komma från orten” dyker ofta upp i både stödpersoners och ungdomars berättelser, men det fanns inte med i frågeformulären från början.

Studiens begränsningar och etisk hänsyn

Studien har genomgått en prövning hos Regionala etikprövningsnämnden i Stockholm. Enligt de etiska riktlinjerna måste alla som deltar i studien skriva under en samtyckesblankett där de informeras om undersökningens syfte samt sekretess- och PuL-regler (se Appendix 1). Alla ungdomar, föräldrar och stödpersoner har blivit garanterade anonymitet. Det innebär huvudsakligen att allt insamlat material förvaras i ett låst skåp (och lösenordskyddad dator) dit enbart utvärderaren har tillträde samt att egennamn, eller andra uppgifter som kan avslöja personens identitet, har ändrats i den skriftliga rapporten. Det innebär till exempel att specifika detaljer i enskilda berättelser eller kön och ålder kan ha förändrats så att intervjupersonen ska bli svårare att identifiera. Citaten har även till viss del redigerats för att bli mer läsvänliga.

Ett vanligt sätt att visa på kvalitativa undersökningars relevans och transparens är att visa utförliga citat och beskrivningar av personer och miljöer. Då denna undersökning rör en relativt liten grupp personer, inom ett begränsat område, innebär ett sådant förfarande emellertid att deltagarna lätt kan bli identifierade. Med hänsyn till det faktum att många ungdomar och föräldrar befinner sig i en särskilt utsatt situation samt att de flesta ungdomar är minderåriga, har jag valt att vara relativt restriktiv med sådan information – även då det hade varit berikande för studien. Risken med att förmedla korta och kategoriska beskrivningar är dock att bilden av ungdomar och föräldrar som en enhetlig och problematisk grupp förstärks, när de i själva verket är mångfacetterade personer med stora personliga skillnader i uppväxtvillkor, viljor och syn på världen.

Genom att jag intervjuat flera olika parter i insatsen (ungdomar, föräldrar, stödpersoner, socialsekreterare och behandlare) har jag kunnat få en relativt nyanserad bild av olika personer och skeenden. Av sekretessskäl, och av respekt för deltagarnas integritet, har jag emellertid inte avslöjat för olika intervjupersoner vilka andra jag intervjuat och vilken information jag har om dem. (I vissa fall har det ändå varit uppenbart). Av sekretessskäl har jag inte heller alltid kunnat återge de nyanser som framträder genom olika personers relaterade berättelser. Det har inte heller varit möjligt att avgöra vilken berättelse som är mest "sann" – och det är heller inte av intresse i den här rapporten. Det som är intressant är varje enskild persons upplevelser av insatsperioden och den betydelse den har haft för dem. Jag har därför valt att enbart utgå från ungdomarnas egna berättelser när jag beskriver dessa erfarenheter, och på samma sätt enbart utgå från föräldrarnas egna berättelser när jag beskriver deras erfarenheter, etcetera.

Ytterligare en viktig aspekt att ta med sig när man tolkar resultaten är att de flesta som blir intervjuade vill "presentera" något. Att säga att ingenting gick, när man haft höga ambitioner och goda intentioner, kan vara väldigt svårt. En ungdom som varit väldigt hoppfull i början av en insats, kan exempelvis ha svårt att berätta att det inte gått enligt förväntningarna – särskilt om hen samtidigt vill vara lojal mot sin stödperson. På samma sätt kan föräldrar vilja visa att deras barn och/eller de själva, är duktiga och samarbetsvilliga, och stödpersoner vill, i någon mån, visa att de gjort ett bra jobb. Projektgruppen har något att vinna på att framställa projektet i god dager, liksom socialsekreterarna kan vilja ha kvar ett projekt som avlastar dem i deras arbete, och så vidare.

Sist men inte minst bör tilläggas att en kvalitativ studie av detta slag har till syfte att ge en fördjupad och nyanserad bild av deltagarnas subjektiva erfarenheter och åsikter. Den kan emellertid inte ge kvantifierbara resultat som är representativa för hela gruppen och därmed inte heller säga något om insatsens "effekter" på skolresultat eller mående. Utvärderingens andra frågeställning kan därför endast besvaras utifrån de intervjuade personernas *upplevelser* av eventuella förbättringar på olika områden.

YAP -programmet

Youth Advocate Programs (YAP) är ett licensbaserat öppenvårdsprogram med rötter i USA. Programmet startades första gången i Pennsylvania 1975 i syfte att vara ett alternativ till fängelsevård för ungdomar. Idag är det den största icke-vinstdrivna stödorganisationen för barn och ungdomar i USA och finns i 22 stater, 25 större städer samt på ett dussintal mindre orter. I Pennsylvania är programmet fortfarande det främsta alternativet till fängelsevård för ungdomar (Devlin, Connolly, McGarry & McMahon 2014, YAP INC 2015). YAP har även fått internationell spridning och används bland annat i Skottland, Guatemala och Sierra Leone. Framförallt har programmet fått stor genomslagskraft på Irland där det funnits sedan 2002. På Irland är YAP en välgörenhetsorganisation med omkring 32 fast anställda, 150 aktiva stödpersoner och 200 deltagande unga och familjer (Devlin et al, 2014). Huvuddelen av YAP Irlands verksamhet består av stödpersonsinsatser, men i likhet med organisationen i USA erbjuder de även andra program, såsom verksamhet för personer med funktionsnedsättning, krishantering och familjestöd.

Utformning, syfte och målgrupp varierar mellan olika länder och YAP- program, men grundkonceptet är att erbjuda lokalt förankrade och icke-institutionaliserade insatser som utgår från ett styrkebaserat förhållningssätt (YAP INC 2015). Det övergripande målet är att de ungdomar som deltar i YAP-programmet ska bli självständiga och självreglerande individer som är socialt förankrade i sitt närsamhälle och har förmåga att (bättre) hantera sina liv. (YAP 2012).⁸ I YAP:s programförklaring påpekas att förmågan att hantera sitt liv bättre *inte* innebär att ungdomar och familjer kommer vara problemfria efter YAP-insatsen. Ungdomarnas utveckling kommer inte heller alltid vara en spikrak väg framåt. Därför lägger programmet stark tyngdpunkt på att bygga färdigheter och sociala nätverk som kan hjälpa deltagarna att förutse och hantera framtida situationer.

11 interna och externa utvärderingar har gjorts på olika YAP-program, vilka enligt YAP INC visar på positiva resultat (<http://www.yapinc.org/evidence>).⁹ I USA har YAP fått en rad utmärkelse och rekommendationer, bland annat en så kallad: COA- ackreditering, som är en slags kvalitetssäkring av välgörenhetsprogram (<http://www.yapinc.org/recognition>).

Botkyrka YAP

I Botkyrka har man valt att använda samma koncept som på Irland. Till skillnad från YAP i USA och på Irland där programmen organiseras av frivilligorganisationer ska programmet i Botkyrka emellertid infogas i socialtjänstens organisation.

I Botkyrka vänder sig YAP-programmet till barn och ungdomar mellan 10–18 år som bedöms ha en svår och komplex problematik och som blivit beviljade en insats av socialtjänsten utifrån att de

⁸ För att nå dessa mål har YAP kartlagt fem grundläggande principer ("pathways") som tillsammans utgör programmets modell. Var och en av dessa principer är i sin tur sammankopplade till en specifik praktisk strategi. Enligt YAP är de även underbyggda av forskning inom relevanta områden. Processen står vidare beskriven i YAPS "Theory of change". Theory of change är en slags metod för planering och utvärdering av program/aktiviteter som används för att främja social förändring inom frivillig- och offentlig sektor. I detta dokument finns dock inga referenser till forskning (YAP 2012). <http://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>

⁹ Bara tre av dessa går att få tag på i fulltext och åtminstone två stycken refererar till samma program.

befinner sig i en risksituation eller har ett riskbeteende. Andra viktiga principer i YAP- programmet är att stödpersonerna har lokal förankring, att man arbetar nätverksbaserat, styrkebaserat och tidsbegränsat samt att hela familjen inkluderas i insatsen.

För att bli beviljad YAP ska man uppfylla **minst tre** av följande kriterier:

- Ha behov av stödinsats utifrån ett riskbeteende och/eller risksituation.
- Ha en omfattande problematik och få skyddsfaktorer.
- Ha skolplikt, men svårt att nå sina individuella mål i skolan eller stå utan annan fungerande sysselsättning.
- Haft en eller flera tidigare insatser som inte fungerat eller räckt till.
- Riskera placering eller vara på väg hem efter en placering utanför hemmet.

Det barn eller ungdom som beviljas YAP tilldelas en stödperson som följer den unge under en sexmånadersperiod upp till 15 timmar i veckan. Tillsammans utför de aktiviteter och sätter upp individuella mål som är anpassade efter den unges intressen och önskemål. Det övergripande målet för alla deltagare är emellertid att de ska ha nått upp till kommunens så kallade "nyttomål"; det vill säga, förbättrat sin psykiska hälsa och sina skolresultat/skolnärvaro (eller vara i annan sysselsättning).

Stödpersonerna är lekmän som rekryteras från Botkyrka området. De arvoderas av kommunen, får utbildning, kontinuerlig handledning och tillgång till en stödtelefon 24 timmar om dygnet. Även deltagare och deras föräldrar har tillgång till stödtelefonen under insatstiden. Stödpersonerna skriver därutöver veckorapporter som läses av både YAP samordnare och den socialsekreterare som är ansvarig för att följa upp ärendet. Deltagaren och stödpersonen får under insatstiden en gemensam budget på 900 kronor i månaden att göra aktiviteter för.

Under 2015–2017 har projektet letts av tre anställda: en projektledare och två YAP-samordnare. Samordnarnas huvudsakliga ansvarsområde är att sköta rekrytering, utbildning och handledning av stödpersonerna, samt att följa upp ärendena. Projektledaren arbetsleder samordnarna och har budgetansvar. YAP har letts av en styrgrupp bestående av socialchefen, verksamhetscheferna för utredningsenheten och resursenheten samt chefen för stöd och utvecklingsenheten. Dessa har träffats regelbundet under projektets genomförande.

Botkyrka YAP utgår från ett antal grundprinciper som sammansatt utgör programmets helhet:

- ***Ett målfokuserat och styrkebaserat förhållningssätt***

Det styrkebaserade perspektivet innebär att det finns ett uttalat fokus på att se och bekräfta ungdomens och familjens styrkor, kunskaper och strategier. Även om de flesta ungdomar har många stora och komplexa problem, arbetar man alltså aktivt med att se positiva sidor och lyfta fram små framsteg som deltagarna gör. Det styrkebaserade förhållningssättet innefattas även av principen att *aldrig ge upp, anklaga eller avvisa*. Det betyder bland annat att man inte låter deltagarna straffa ut sig själva genom att exempelvis bryta mot överenskommelser som gjorts med YAP eller stödpersonen. Om en ungdom exempelvis inte kommer på ett avtalade möten uppmanas stödpersonen att fortsätta ringa eller hälsa på ungdomen till dess att en kontakt etablerats. När ungdomen väl dyker upp är principen följaktligen att berömma den för dess närvaro, istället för att anklaga ungdomen för att den inte kommit tidigare.

Ett målfokuserat arbetssätt innebär i sin tur att ungdomen tillsammans med stödpersonen sätter upp tydliga mål som de arbetar mot under insatstiden. Målen kan utformas på olika sätt, det viktiga är att de utgår från ungdomens behov och önskningar – vilka de än må vara. De kan handla om att må bättre, sluta med självskadebeteende eller droganvändning, förbättra skolresultat eller sociala relationer, men också om att börja träna eller hitta en fritidssysselsättning. Dessa mål *kan* skilja sig från dem som är angivna i den individuella vårdplanen (även om de i praktiken sällan gör det) och de behöver inte heller handla om förbättrade skolresultat eller psykiskt mående. Den underliggande idén är att ungdomen, genom den positiva förstärkning som det styrkebaserade förhållningssättet innebär, kommer att (vilja) nå dessa mål ändå.

- **Begränsad tid**

Den begränsade tiden innebär i det här fallet att insatsen ska avslutas efter sex månader och stödpersoner och ungdomar uppmanas att inte ha mer kontakt efter det att insatsen avslutats. Stödpersonerna bör heller inte arbeta mer än 15 timmar i veckan. Det finns möjligheter att förlänga insatsen, men då måste synnerliga skäl föreligga. För att underlätta tidsbegränsningen ges stödpersonerna en särskild telefon att använda under tiden insatsens pågår och de uppmanas även att inte ha kontakt med ungdomen via privata kommunikationsmedel eller sociala medier. Tidsbegränsningen motiveras bland annat med att målet för insatsen är att ungdomarna och deras familjer ska göras oberoende av socialtjänstens insatser, vilket anses försvåras genom långa insatsperioder utan tydligt fastställda mål. YAP- insatsens fokus ligger istället på att bygga sociala nätverk kring ungdomarna och deras familjer och träna dem i att bli så pass självständiga att de klarar att hantera framtida svårigheter på egen hand.

- **Nätverksbyggande och samarbetsmöten**

En grundläggande tanke med YAP är att man under den begränsade insatstiden ska bygga upp ett socialt nätverk kring den unge som finns kvar efter det att insatsen avslutats. En del i detta arbete handlar om att strukturera ungdomens vardag och engagera den i aktiviteter och intressen som den sedan kan fortsätta med på egen hand.

Samarbetsmötena (även kallade nätverksmöten) ska äga rum en eller två gånger under insatsperioden. Dessa syftar huvudsakligen till att få olika berörda instanser, som exempelvis skola, polis, psykiatri, socialtjänst, släkt, vänner, idrottsledare, etcetera., att samarbeta kring ungdomen, hjälpa den att nå de uppsatta målen samt ge stöd efter insatsens slut. Ungdomen bestämmer själv vilka personer den vill bjuda in, såväl professionella och personliga kontakter. Med utgångspunkt i det styrkebaserade förhållningssättet börjar alla möten med att deltagarna får säga något positivt om ungdomen.

- **Lokal förankring**

Den lokala förankringen innebär att stödpersonerna genom uppväxt, familj eller arbete ska ha förankring i Botkyrka. Syftet är att stödpersonerna dels ska kunna guida ungdomen till de resurser

och aktiviteter som finns i området och dels hjälpa dem och deras familjer att bygga sociala nätverk som finns kvar efter det att insatsen tagit slut. Initialt fanns även en tanke om att YAP genom den lokala förankringen skulle kunna bidra till att ge invånare i Botkyrka arbetslivserfarenhet och meriter som kan gagna dem i arbetslivet.

- ***Utbildning och handledning för stödpersonerna***

Precis som i en konventionell kontaktpersonsinsats är alla stödpersoner lekmän, det vill säga, "vanliga människor" som blir avlönade för de timmar de arbetar. De som söker stödpersonsuppdraget får i ett första steg genomgå en intervju med projektgruppen. Det får även lämna in utdrag från belastningsregistret. Om stödpersonerna bedöms vara lämpliga efter intervjun får de gå en obligatorisk utbildning. Denna får de dock inte betalt för. Utbildningen pågår under fem heldagar och innefattar bland annat värderingsövningar och praktiska exempel utifrån YAP:s principer, problem som kan uppstå under insatsen, samt etik och sekretessregler. Först efter utbildningen görs den slutgiltiga rekryteringen och matchningen mellan ungdomar och stödpersoner.

Under hela insatsen ges stödpersonerna kontinuerlig handledning och en gång i månaden har stödpersonen möjlighet att gå på gruppträffar med andra stödpersoner för att byta erfarenheter. Varje vecka måste stödpersonerna lämna in skriftliga rapporter som handlar om vad de gjort tillsammans med den unge, vilka framsteg de gjort eller problem som de stött på.

- ***Ett familjeinkluderande perspektiv***

Det familjeinkluderade perspektivet innebär i huvudsak att stödpersonerna arbetar med att skapa relationer till den unges föräldrar och övriga familj för att på så vis underlätta byggandet av gemensamma och hållbara framtidsstrategier och sociala nätverk.

YAP Irland

En av de större forskningsstudier som gjorts på YAP-programmets effekter är en utvärdering som gjordes av det irländska YAP-programmet. Studien påbörjades i september 2011 och pågick till 2013. I utvärderingen använde man sig av både kvalitativa och kvantitativa metoder, vilket inkluderar för- och eftermätningar med SDQ-enkäter och individuella intervjuer med unga, föräldrar och stödpersoner före och efter insatsens slut. Därutöver gjordes en online survey för stödpersoner och gruppintervjuer med stödpersoner och YAP-personal. Studien hade även en referensgrupp.

191 ungdomar och 180 föräldrar gav sitt godkännande till att delta i studien. Lite drygt hälften av dem var kvar i slutet av undersökningsperioden. Av dessa intervjuades 9 ungdomar mellan 11–16 år, sju flickor och två pojkar. Sex av dem intervjuades vid två tillfällen. (Hur många stödpersoner som intervjuats framgår dock inte).

Det sammantagna resultatet från utvärderingen visade att ungdomarna minskat sitt "problembeteende" och förbättrat sitt psykiska välmående efter insatsen. Deltagarna uppgav också att de fått starkare självförtroende och kände sig mer delaktiga i samhället (Devlin et al, 2014).

Resultaten tycktes även hålla i sig över tid (åtminstone tre månader efter insatsen). De ungas sociala förmågor verkade till och med förbättras efter några månader. De ungdomar som deltog i intervjuerna uttryckte också att de var nöjda med insatsen och tycker att den givit goda resultat.

Stödpersonerna beskriver däremot varierande erfarenheter av uppdraget. De flesta tyckte att det varit givande att arbeta efter YAP:s principer, de kände sig trygga i sin roll och ansåg att arbetet bidragit till deras professionella utveckling. Majoriteten menade att de fått det stöd de behöver, men en relativt stor del, 37 procent, tyckte inte att den feedback de fått från samordnare och projektledning varit tillräcklig. Stödpersonerna beskrev också stora utmaningar i uppdraget, såsom svårigheter att motivera deltagarna och oro för hur de ska hantera komplexa fall, särskilt våldsamma ungdomar. En del menade att ytterligare utbildning, eller stödpersoner med specifik erfarenhet, skulle behövas i särskilt besvärliga fall eller krissituationer.

Vad gäller insatsens begränsade tid ansåg *YAP- samordnarna* att de unga var väl förberedda på att avsluta insatsen efter sex månader, det vill säga, de som leder och samordnar arbetet. I fokusgruppsintervjuer med stödpersoner och samordnare var man också överens om att sex månader är en tillräckligt lång period. Stödpersonerna poängterade dock hur viktigt det är att vara öppna och tydliga med ungdomarna och att använda sig av de verktyg de fått i utbildningen för att undvika att ungdomarna blir för fästa eller beroende av dem. En del av stödpersoner efterfrågade också en nedtrappningsperiod där man under några månaders tid succesivt har en glesare kontakt med sin ungdom.

Ungdomarna själva ansåg däremot inte att de var förberedda på avslut. De tyckte att tiden med stödpersonen var för kort och kände sig ledsna och lämnade när insatsen tog slut. Många av föräldrarna uttryckte också oro för att barnen skulle få tillbaka sina tidigare problem och att de själva skulle bli ensamma och få svårt att klara sig efter programmets avslut. Det fanns även farhågor om att resultaten inte skulle hålla i sig, vilket var särskilt framträdande i de fall där ungdomen gjort mycket aktiviteter tillsammans med sin stödperson.

Föräldrarna var annars övervägande positiva till insatsen. Den generella uppfattningen var att barnens mående och beteende förbättrats och att relationen mellan barn och föräldrar därmed blivit bättre. Föräldrarna upplevde dessutom att de själva fått stöd genom att ungdomen blivit motiverad och uppmuntrad.

Utöver dessa resultat poängterade utvärderarna följande resultat och rekommendationer:

- Matchningen mellan ungdom och stödperson måste fungera för att insatsen ska bli effektiv.
- Föräldrarnas oro för tiden efter avslut bör tas på allvar. Den visar att det är viktigt att lägga mer fokus på nätverksarbete och aktiviteter som kan upprätthållas efter avslut. En möjlighet är också att skapa en utfasningsplan.
- Inkludera svårare fall i stödpersonernas utbildning och ge förslag på hur man kan hantera dem. Fundera även över att förbättra stödpersonernas lön och villkor.

- Administrationen av forskningen uppfattades som resurskrävande och behöver kontinuerlig organisatoriskt stöd. Det är därför viktigt att personal och deltagare förstår behovet av forskningen.

Sammanfattning

Genom sin sammansatta struktur skiljer sig YAP- programmet i många viktiga hänseenden från en konventionell kontaktpersonsinsats. Detta gäller inte minst det styrkebaserade och målfokuserade perspektivet, tidsbegränsningen och programmets starka fokus på att stödja stödpersonernas arbete genom handledning, utbildning och uppföljning. Med undantag av tidsbegränsningen är detta faktorer som forskning lyft fram som särskilt viktiga för att kontaktpersons-/mentorsskapsprogram ska bli framgångsrika. Skillnaden mellan YAP och andra kontaktpersonsinsatser poängteras också ständigt av YAP:s projektledning, inte minst genom understrykandet av benämningen *stödperson* istället för kontaktperson.

Ytterligare en skillnad gentemot andra kontaktpersonsinsatser är att YAP sätts in som en insats även vid särskilt svåra ärenden där ungdomen har en komplex problematik och/eller riskerar placering. I den bemärkelsen går programmet även utanför ramarna för lagstiftarens intentioner för kontaktpersonsinsatser, vilka särskilt betonade att lekmän inte bör tillsättas som kontaktpersoner i för svåra ärenden, i ärenden där barnet riskerar placering samt i ärenden där klientens problem kräver professionellt kunnande. Denna svåra balansgång skapar i sin tur vissa dilemman som kommer att diskuteras längre fram i rapportens avslutande diskussion.

Del 2: YAP:s resultatrapportering

Projektledningens resultatbeskrivning

Nedanstående redogörelse består till största delen av Botkyrka YAP:s egen resultatrapportering för perioden 1 maj 2015–31 dec 2017 (Trygg, 2017). I vissa delar har även information från intervjuerna med projektgruppen inkluderats.

ÄRENDESTATISTIK

Under perioden 1 maj 2015 till 31 december 2016 har socialtjänsten i Botkyrka beviljat YAP som insats till 58 barn och ungdomar. 20 av dessa har avslutats oplanerat utan att uppsatta mål varit uppnådda och 20 ärenden kan betraktas som fullgångna. 18 ärenden pågår i skrivandet stund (februari 2017). Antalet beviljade ärenden är något lägre än det uppsatta målet på 90 ärenden (30 stycken under 2015 och 60 stycken under 2016). Detta förklarar projektledaren i huvudsak med att målet från början var orealistiska och att två samordnare inte klarar att arbeta med fler ärenden utan att kvaliteten på insatsen försämras. Till en början hade man även brist på stödpersoner och andelen ungdomar i den tänkta målgruppen var färre än vad man antog att de skulle vara när projektet startade.

Av de beviljade ärendena är 30 pojkar och 28 flickor. Majoriteten befinner sig i åldersspannet 14–17 år.¹⁰ Drygt hälften av de unga, 53 procent, har en neuropsykiatrisk diagnos och 59 procent kommer från hem med en ensamt ansvarig förälder. Andelen beviljade ärenden är relativt jämt fördelade över norra och södra Botkyrka.

Vad gäller de ungas problembild är det, enligt projektledningen, svårt att ge något entydigt svar. Ungdomarna har ofta en "komplex problematik", det vill säga, flera svåra och parallella problemområden, och det kan därför vara svårt att entydigt definiera vad deras huvudsakliga problem består av. Det är dessutom vanligt att det som man från början antagit vara det största problemet senare visar sig vara ett helt annat. Merparten av de unga har emellertid bristande skolgång som primärt problem, följt av psykisk ohälsa, missbruk, kriminalitet och aggressionsproblem. Även omsorgsbrist och isolering i hemmet anges, om än i mindre omfattning.

Om man ser till den *samlade* problembilden finns det inga märkbara skillnader mellan könen. Projektledningen pekar emellertid på att antalet nätverksmöten varit lågt bland unga som har kriminalitet som problematik, vilket de i sin tur menar är en indikation på att kunskapen om hur man arbetar nätverksbaserat med denna grupp bör öka. Samarbetet med polisen behöver också förbättras (Trygg, 2017).

Drygt hälften av de påbörjade ärendena har haft en pågående öppenvårdsinsats parallellt med YAP-stödpersoner (21 av 40). I 12 av de 20 fullgångna ärendena har en annan öppenvårdande insats

¹⁰ De yngsta är 10–11 år (3 stycken) och de äldsta 19–20 år (2 stycken), men majoriteten befinner sig i åldersspannet 14–17 år. Både de äldsta och de yngsta personerna är pojkar/män.

pågått samtidigt som YAP -insatsen. Enligt projektledningen går det dock inte att se några samband mellan andelen parallella insatser och hur väl ärendena lyckats.

ÄRENDENAS LÄNGD, INTENSITET OCH INNEHÅLL

Av de 20 fall som avslutats i förtid är 11 sådana som projektgruppen kallar ”non-engagement ärenden”, det vill säga, insatser där stödpersonen och den unga av olika anledningar inte lyckats få igång ett fungerande samarbete. Nio ärenden avslutades således i förtid av andra skäl, såsom, placering på behandlingshem, SiS- institution eller jour-/familjehem, flytt utomlands eller återtagande av samtycke från föräldrarna.

I ”non-engagement-ärendena” finns det en stor variation i hur mycket tid som stödpersonen avsatt tillsammans med den unge innan insatsen avslutades, allt från fem dygn till 281 dygn. Enligt projektledningen har det inte förekommit några nya non-engagement ärenden sedan juli 2016. Detta förklaras dels med att de gjort en del förändringar i utbildning och handledning och dels att de arbetat med att förbereda familjerna bättre på vad ett YAP-ärende innebär.

I sju ärenden har den unge fått byta stödperson. En ungdom har fått byta stödperson tre gånger (detta är en person som projektledningen ändå bedömer fått stor hjälp av YAP). I två av ärendena har stödpersonernas uppdrag avslutats på projektledningens initiativ och i de andra fallen har stödpersonerna flyttat till annan ort, blivit sjukskrivna eller försvunnit av okänd anledning.

I början av projekttiden noterade projektledningen att flertalet stödpersoner arbetade färre timmar än avtalat (6–15 timmar i veckan). I bara tre av de fullgångna ärendena har arvode betalats ut för *mer* än 10 timmar i veckan. Det är alltså ytterst få ungdomar som är med sin stödperson så mycket som 15 timmar i veckan.

Projektledningens statistik visar att 17 ärenden inte haft nätverksmöten. Av dessa var majoriteten non-engagement ärenden. Bara två av de fullgångna ärendena har inte haft nätverksmöten. I det ena fallet saknades personer att bjudas in och i det andra fallet avböjde den unge då den hade dåliga erfarenheter av nätverksarbete sedan tidigare. Projektledningen understryker att antalet nätverksmöten inte säger något om kvaliteten på dessa eller vad de får för långsiktiga konsekvenser och att detta är aspekter som de vill arbeta med att följa upp i det framtida arbetet.

STÖDPERSONERNA

I slutet av 2016 hade YAP en ”bank” med 37 aktiva stödpersoner. 16 män och 21 kvinnor i åldrarna 20–61 år. Majoriteten är 20–30 år. 59 procent av dem bor i Botkyrka. I övriga fall har de oftast annan förankring till området, genom uppväxt, arbete eller fritid.

Rekrytering har skett genom platsbanken, blocket, kulturförvaltningens kontaktnät, mail till föreningar och folkhögskolor, annonser på Facebook, affischering runt om i hela Botkyrka samt genom de stödpersoner som har eller har haft uppdrag. Urvalet till utbildningen har skett genom individuella intervjuer och gruppintervjuer. De flesta som intervjuats har gått vidare till utbildningen, men samordnarna kan avbryta stödpersonernas utbildning om de anser att de exempelvis varit för

oengagerade eller haft bristande förståelse för uppdragets karaktär. Det är heller inte givet att alla stödpersoner matchas med en ungdom efter genomgången utbildning.

Andelen sökande och rekryterade stödpersoner har varierat stort mellan olika rekryteringsomgångar. Från den första rekryteringsomgången 2015 till den sista 2016 minskade andelen sökande kraftigt, från 80 till 28 personer. På samma sätt minskade under denna period andelen sökande från Botkyrka från 14 till tre personer. Projektledningen menar att denna minskning till stor del beror på att de vid första tillfället rekryterade genom Platsbanken, vilket de senare fick sluta med då stödpersonsuppdraget inte räknas som ett arbete utan som ett uppdrag. Vid den första rekryteringsomgången 2017 tycks dock trenden ha vänt igen och i dagsläget är 40 personer kallade till intervju.

Projektledningen konstaterar att stödpersonsbanken är en relativt rörlig grupp i den bemärkelsen att de går in och ut ur utbildningar och arbeten eller byter bostadsort. Projektledningen förklarar gruppens rörlighet med att medelåldern är förhållandevis låg och att det finns många aktiviteter och sysselsättningar som unga personer har att välja mellan.

Som tidigare nämnts har sju stödpersonsuppdrag avslutats i förtid (av olika anledningar). En orsak kan enligt projektledningen just vara gruppens rörliga karaktär, men också att stödpersonerna inte fullt ut förstått tyngden i ansvaret eller ärendenas karaktär.

ÄRENDERESULTAT

Enligt projektledningens egen bedömning har en ”konkret, påtaglig och avgörande förändring” skett i 15 av de 20 fullgångna ärendena (Trygg 2017). Med detta avses exempelvis att:

- Den unge har slutat missbruka.
- Den unge har börjat skola eller praktik, är mer fokuserad på skolarbete och har bättre förutsättningar för att klara skolarbetet/praktiken.
- Ungdomens beteende hemma och utanför hemmet har förbättrats.
- Familjesituationen har stabiliserats på ett sätt som gör en påtaglig skillnad för ungdomens vardag, beteende och mående.
- Färre eller inga orosanmälningar kommer in.

Därutöver menar projektledningen att det faktum att 20 ungdomar från den målgrupp som YAP arbetar med har fullföljt insatsen bör betraktas som positivt i sig. Åtminstone tre av dessa, har enligt projektledningen, haft en tung och komplex problematik. Gemensamt för framgången i dessa fall, menar de, är en lyckosam matchning samt att både ungdom och föräldrar haft stort förtroende för stödpersonen. Ytterligare en framgångsfaktor tycks vara det antal timmar som stödpersonen lägger ner på sin ungdom, det vill säga, intensiteten i insatsen. I de fem ärenden där YAP betalat ut lön för flest antal timmar kan de också se att insatsen inneburit en konkret och positiv skillnad för den unge. Detta stärker deras hypotes om att insatsens intensitet är viktig för resultatet, även om detta samband inte gäller i alla fall.

INTERVJU MED PROJEKTGRUPPEN: POSITIVA RESULTAT, PROBLEM OCH MÖJLIGA ÅTGÄRDER

I de intervjuer som gjorts med projektgruppen framkommer att både projektledare och samordnare är mycket nöjda med projekttiden och de framhåller att YAP utgör en unik modell som kan göra stor skillnad för de ungdomar som blivit beviljade insatsen. Även om det inte går att se några direkta eller mätbara resultat i alla fall, är projektgruppen övertygade om att det styrkebaserade förhållningssättet får positiva konsekvenser för de flesta deltagare som kan komma att visa sig på längre sikt. De understryker samtidigt att socialnämnden inte beslutat att projektets ska implementeras på permanent basis på grund av projektets resultat, då de mätbara resultaten är relativt modesta, utan på grund av att man har stort förtroende för YAP-modellen i sin helhet och på de perspektiv den bygger på. Projektgruppen påpekar även de att det inte finns några siffror att jämföra resultaten med. Man vet helt enkelt inte vad andra öppenvårdssatser får för resultat.

Projektledningen kan inte se att det funnits några problem med att införa modellen i en svensk myndighetskontext och inte heller att de behövt göra några direkta ändringar eller anpassningar till det svenska sammanhanget. Tvärtom är de snarare förvånade över hur lika ärendena och arbetet kring dem tycks vara i jämförelsen med Irland.

Några saker har de emellertid förbättrat under projekttidens gång. Framförallt handlar det om förändringar i utbildningen samt att de blivit bättre på att rekrytera stödpersoner och matcha dem med ungdomar. Genom ökad erfarenhet har de även blivit bättre på att förutse – och därmed avvärja – eventuella problem i ärendena.

De tydligaste framgångsfaktorerna menar projektgruppen ligger i matchningen, liksom i stödpersonens energi, uthållighet och förmåga att skapa relation till familjen.

I intervjuerna fick projektledningen frågan om de kan se några risker med att lekmän får ansvar för den typen av svåra och komplexa ärenden som YAP sätts in för. Några sådana risker säger de sig inte kunna se, särskilt inte som stödpersonerna omgärdas av mycket stöd och kontroll i form av utbildning, handledning och veckorapportering. Projektledningen kan inte heller se att det funnits stödpersoner som varit skadliga eller ogynnsamma för ungdomarna. I ett fall har de emellertid gjort en Lex Sarah anmälning och i ett annat fall var en sådan anmälan påtänkt. Det sistnämnda fallet handlade om en stödperson som agerat olämpligt och skrämmande för de ungdomar hen haft ansvar för. Eftersom dessa ärenden var på väg mot avslut, och förtroendet fanns kvar hos föräldrar och ungdomar, fick stödpersonen vara kvar i sina ärenden tills de avslutades enligt plan. Stödpersonen har inga ärenden idag.

I det andra fallet anmäldes den egna organisationen för att ha brustit i hanteringen av ett ärende. Mer specifikt anmäldes utredningsenheten för att de (trots ett antal orosanmälningar) förhållit sig passiva i ett ärende med en ungdom som hade stora psykiska problem och som därutöver levde under mycket svåra levnadsförhållanden. Ärendet slutade med en allvarlig händelse där stödpersonen (liksom en socialsekreterare och YAP- samordnare) mordhotades av ungdomen.

Ungdomen fick sedermera en LVU - placering och stödpersonen erbjöds psykologhjälp och säkerhetslarm under en period. Det som också är allvarligt i detta fall är att stödpersonen under en längre tid mått mycket dåligt av uppdraget och vid ett flertal tillfällen pekat på allvaret i situationen,

utan att åtgärder vidtagits. Under intervjun med projektgruppen framkommer olika synpunkter på hur liknande situationer bör hanteras i framtiden, där skiljelinjen framförallt handlar om hur hårt man bör pressa stödpersoner att slutföra svåra ärenden. Några specifika säkerhetsrutiner för att hantera liknande situationer finns i dagsläget inte, men projektgruppen diskuterade under intervjun möjligheten att införa en extra fortbildning för stödpersonerna som rör säkerhetsfrågor

En annan form av risk gäller stödpersonsbankens instabilitet i form av avhopp och ett (potentiellt) minskat rekryteringsunderlag. Framförallt utgör det en risk för programmets kvalitet och kontinuitet, men det kan även utgöra en påfrestning för YAP-ledningen som måste lägga mycket tid och energi på att återkommande rekrytera och utbilda stödpersoner. Detta är också risker som påtalats i både YAP-projektets egna och utvärderingens delrapporter. Projektgruppen rapporterar att de under det gångna året på olika sätt arbetat med att höja kvaliteten på både intervjuförfarande och utbildningen för stödpersoner. Utbildningen har bland annat komprimerats från att omfatta fem heldagar till att omfatta tre heldagar och två halvdagar. Största delen av utbildningen har förlagts till kvällstid och helger i stället för dagtid som tidigare. Projektledningen hoppas att en mer lättillgänglig utbildning ska leda till en större bredd och seriositet hos de sökande. De menar även att de redan kunnat se att stödpersonerna blivit bättre rustade för uppdraget.

För att säkra återväxten till stödpersonsbanken funderar projektledningen över olika strategier för att locka till sig äldre stödpersoner och personer som kan tänka sig att ha uppdrag över en längre tidsperiod. Ett förslag är att göra ersättningsnivåerna säkrare. Idag får stödpersonerna enbart betalt per arbetat timme *tillsammans* med den unge, men inte för den tid som förloras på inställda möten eller att "jaga" ungdomen innan en relation etablerats. Andra förslag på strategier är att skapa en slags YAP - lokal för stödpersoner och personal, vilket kan öka känslan av social samhörighet samt öka andelen sociala aktiviteter och kompetensutveckling för stödpersonerna.

Ytterligare en viktig del av det fortsatta kvalitetsarbetet är att YAP från och med januari 2017 kommer att använda sig av en intern uppföljningsmodell som vid nästa årsskifte kan ge en mer underbyggd bild av insatsens mätbara effekter och deltagarnas nöjdhet.¹¹

I följande avsnitt redovisas ungdomar, föräldrar, stödpersoner och socialsekreterares erfarenheter och synpunkter på projektet.

¹¹ Uppföljningen kommer bestå av en avslutsenkät för att mäta nöjdhet med insatsen, upplevd psykisk hälsa genom ORS (Outcome Rating scale) samt måluppföljning av en till två mål per ungdom. De planerar även att med jämna mellanrum (sannolikt vartannat år) genomföra en mätning av skolresultat och ekonomiska vinster med YAP-modellen (Trygg, 2017).

Del 3: Intervjuerna

Ungdomarna

Vid insatsens början

De flesta av ungdomarna hade träffat och spenderat tid med sina stödpersoner när den första intervjun gjordes och i några fall hade insatsen redan pågått i några månader. Två ungdomar hade bytt eller var på väg att byta stödperson.

Orsakerna till att de intervjuade ungdomarna blivit tilldelade en stödperson varierar på samma sätt som inom YAP- gruppen som helhet. Det kan exempelvis handla om psykisk ohälsa och självskadebeteende, konflikter i familjen, drogproblem, kriminalitet eller hemkomst från placering. Oftast beror orsakerna på en kombination av olika svårigheter eller problem. De flesta av ungdomarna har haft tidigare kontakter med socialtjänsten och/ eller andra instanser som exempelvis ungdomspsykiatri och polis. Gemensamt för alla är dock att de har stora problem med skolan, vilket kan ha pågått under mer eller mindre lång tid.

NEUROPSYKIATRISKA DIAGNOSER OCH PSYKISKT MÅENDE

Fem av de intervjuade ungdomarna har en eller flera neuropsykiatriska diagnoser. Vissa har fått diagnosen redan som barn och för andra är den relativt ny. Ibland tycks ungdomarna knappt veta vilka diagnoser de har eller varför de har fått dem. Flera ungdomar berättar att de har svårt att sova på nätterna och vissa får även medicin för det. En ungdom som har stora sömnproblem och svårt att ta sig upp på mornarna, berättar att hen ibland medvetet håller sig vaken hela nätter för att lättare kunna ta sig till skolan på morgonen. Av de ungdomar som äter medicin för sina neuropsykiatriska diagnoser uppger alla utom en att de mår dåligt av dem och att de därför låter bli att ta dem. En ungdom som tar mediciner för ADHD säger att hen blir trött och arg av medicinerna:

U4.: Jag mår inte bra av dem. Jag blir trött, jag blir arg för minsta lilla. Bara någon petar på mig så kan jag spricka. Jag blir ledsen. Och när någon irriterar mig, bara genom att peta på mig eller något, kan jag börja gråta för jag blir så arg.

Ungdomarnas ovilja att äta sina mediciner leder ofta till konflikt med föräldrarna och därför har en del av dem som mål att börja äta dem mer regelbundet.

I sammanhanget kan det vara värt att nämna att flera av ungdomarna har varit med om traumatiska händelser, förluster eller andra svåra perioder under sin uppväxt. Oavsett vad den grundläggande orsaken är, är det också uppenbart att flera av ungdomarna mår mycket dåligt. En

ungdom beskriver exempelvis att hen inte kan känna igen någon annan känsla än ilska och flera andra beskriver sig själva som arga, "taggiga" och lättirriterade.

SKOLA, FRAMTIDSTRO OCH BRISTANDE SJÄLVFÖRTROENDE

I samtliga fall beskriver ungdomarna att de har problem med skolan och de flesta av dem har haft det under en längre tid. En av dem har dock haft en mer kortvarig svacka, vilket ungdomen själv säger beror på en depression till följd av konflikter i familjen. De andra ungdomarna uppger att skolarbetet är tråkigt och svårt och de har mycket hög frånvaro och låga eller obefintliga betyg. I några fall har de fått reducerad skoltid eller specialanpassad undervisning till följd av neuropsykiatriska diagnoser. En av ungdomarna har slutat skolan efter nionde klass och flera av dem funderar på att göra samma sak.

Utöver svårigheterna i själva skolarbetet berättar ungdomarna att det ofta uppstår konflikter med personer i skolan och beskrivningar om att de känner sig utsatta av skolpersonal eller andra elever är vanliga. Upplevelsen beskrivs på olika sätt, men huvudsakligen handlar det om "tjat" och ständiga tillrättavisningar från lärarna. En del ungdomar menar att lärarna "stör sig" på dem för att de har svårt att vara tysta eller ställer för många frågor på lektionerna. I vissa fall berättar de om bråk eller till och med slagsmål med lärarna.

Citatet nedan är illustrativt för hur ungdomarna i studien beskriver sin skolsituation:

U1: Det är skitsvårt med koncentrationen, jag kan inte koncentrera mig. Så jag blir såhär, jag går ut direkt ur klassrummet för jag känner, varför ska jag vara här inne om alla är så koncentrerade? Alla kollar ner och läser och jag sitter och kollar ut. Jag kan inte koncentrera mig. Det är skitjobbigt och ... Lärarna tror att det är för att jag inte vill jobba med skolan, men jag har sagt till dem att jag inte kan koncentrera mig. De har gett mig all hjälp jag behöver, men jag sa till dem att [...] jag tror inte att den här hjälpen hjälper mig. Jag behöver en annan hjälp. Men den hjälpen är svår att hitta.

I: Vet du vad du skulle behöva ha för hjälp?

U1: Det är det jag inte vet själv. Ingen vet. Jag har försökt med datorprogram, att jag jobbar själv, de har gett mig speciallärare, det har inte fungerat, jag blir fortfarande trött. De har gett mig specialscheman och de har gjort korta dagar, alltså, ingenting funkar. De har gett mig enklare uppgifter på vissa lektioner, men det går inte.

Citatet ovan visar också på den frustration som många av ungdomarna känner i relation till sin skolsituation. De har en klar uppfattning om att skolan är avgörande för deras framtid och de flesta av dem vill verkligen klara skolarbetet. Att klara skolan är på många sätt synonymt med att kunna få ett " normalt liv", med jobb, hus och familj. Detta är också en bild som ständigt inpräntas i dem av omgivningen – inte minst från oroliga föräldrar och lärare. Det är således mycket som står på spel för dem. Samtidigt har ungdomarna ofta flera år av misslyckanden bakom sig, och ett väldigt lågt självförtroende. Det dåliga självförtroendet visar sig dock inte bara i relation till skolarbetet utan kan spilla över till de flesta andra livsområden. I likhet med det som ungdomen nedan uttrycker finns det i

den här gruppen exempelvis en spridd föreställning om att det inte går att lyckas med något alls – inte om man kommer från "orten".

U4: Jag slarvade mycket, jag orkade inte med skolan. Jag gick bara dit för att chilla för det mesta, men... Alltså, jag gav upp, för jag tänkte att jag ändå inte kommer att lyckas.

Senare i intervjun berättar ungdomen om sina förhoppningar för framtiden och saker hen vill göra med sin stödperson.

U4: Alltså, min dröm är att sjunga.

I: Ah, det är det?!

U4: Sedan jag var liten, men... Varje gång jag berättar det för mina kompisar så säger de, "du kommer inte klara det, blablabla", så jag gav upp.

I: Jaha, men varför tror de inte att du skulle klara det?

U4: För det är typ så här; "orten". Alltså, vi från förorten. Ingen kommer att lyckas med den drömmen.

I: Ah, ok, så det är något med att om man bor här så kan man inte lyckas med saker?

U4: Nej, alltså... Ja, typ. Det har något med orten att göra.

Ungdomen utvecklar inte sitt resonemang om vad det är som gör att "orten" dömer människor till misslyckanden, men uttrycker ändå en stark känsla av att det finns en sådan koppling. Ungdomen lägger senare till att hen verkligen vill klara skolan för att kunna jobba med ungdomar i framtiden. Just den drömmen, att jobba med något som kan hjälpa barn och ungdomar, delar hen med flera av de intervjuade ungdomarna. Några säger till och med att de vill bli YAP-stödpersoner. För ungdomen i citatet nedan är det långsiktiga målet att bli psykolog – en *bättre* psykolog än de hen har erfarenhet av:

U2: Första målet: Jag har det jättebra i gymnasiet och är jätteduktig. Jag skulle gärna vilja det.

I: Skolan är viktig för dig?

U2: Ja, det är jätteviktigt. Jag har alltid tagit utbildning och sånt seriöst, för jag vill göra något bra med mitt liv. Jag vill bli psykolog eller så vill jag bli läkare. Helst psykolog för jag vill kunna hjälpa flera ungdomar på ett bättre sätt. Så som mina psykologer inte kan.

FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH VÄNNER

Några ungdomar beskriver hemsituationen som bråkig eller tjafsig. Ibland handlar det om vardagliga ting, som regler kring sov- och hemkomsttider, medicinering eller mobilanvändning, men i något fall har ungdomen bevittnat våld i hemmet eller själv blivit utsatt för psykiskt eller fysiskt våld. I ett fall beskriver ungdomen situationen i hemmet som så påfrestande att hen blivit deprimerad och fått humörsvängningar. Några berättelser handlar också om att föräldrarna inte förstår vad det innebär att leva och växa upp i "orten" eller i ett samhälle som skiljer sig från det föräldrarna kommer från. Ungdomarna är överhuvudtaget mycket mer positivt inställda till sitt bostadsområde än vad deras föräldrar är. Medan flera av föräldrarna uppger att de vill flytta från området eftersom de upplever att det är en dålig miljö för deras barn, uttrycker ungdomarna själva oftast att de tycker om sitt område och känner sig hemma där. Ungdomen som citeras nedan har exempelvis en helt annan bild av sitt bostadsområde än hens föräldrar:

U4: Jag trivs mycket bra i [området]. Det är sanningen. Jag skulle inte vilja flytta härifrån.

I: Vad är det som är bra med [området]?

U4: Alltså, allt är bra. Folk ser bara negativa saker, men jag tycker inte...[...]. Jo, det finns både positiva och negativa saker men [det] är ändå en bra plats. Den är trygg, men inte så där wow-wow-trygg men ... det är ändå så det funkar.

En annan ungdom som beskriver allvarligare konflikter i sin familj på grund av deras olika perspektiv på hur man bör leva och klä sig.

U2: Jag har vuxit upp här, jag vill inte ha med deras kultur att göra hela tiden. De har sina regler och sånt. Och det kan påverka jättemycket och det gör det fortfarande.

I: Så det blir konflikter kring det också, vilka regler som ska gälla eller hur man ska leva?

U2: Ja, precis, det blir ju stort bråk och gräl. Så, till exempel, jag skulle vilja ha på mig en kort kjol, eller shorts eller så, men det får jag inte. [...]. Det där kan leda till stora konflikter och det gör det fortfarande. Och det där är ett stort problem och det måste soc... [göra något åt]. För det är sådana små, små saker som gör att det blir stökigt. För att det är ju det som påverkar mitt liv.

EGEN MOTIVATION, FÖRVÄNTNINGAR OCH FARHÅGOR INFÖR INSATSEN

Ungdomarna har mycket olika motivation och förväntningar på insatsen. Några har önskat sig en stödperson – eller till och med tjatat sig till en – och är därmed mycket motiverade när insatsen startar, medan andra är mer motvilliga. Flera påpekar själva att deras egen vilja kommer att vara avgörande för hur perioden med stödpersonen blir. Några av dem verkar emellertid osäkra på vad insatsen egentligen går ut på. De kan uttrycka sig som att kontaktpersonen ska "hjälpa dem med lite saker" eller hjälpa dem att "bli bättre". Även om alla ungdomar anser att de fått tillräckligt med information och tycker att YAP- samordnarna verkar "okej" eller till och med "justa", tillägger de nästan alltid att de har svårt att lyssna och att komma ihåg den information som ges.

Låg motivation har en stark koppling till otydlighet i mål och förväntningar på insatsen. En av de ungdomar som var mest motvillig och osäker på vad insatsen skulle innebära var också mycket ambivalent till behovet av en stödperson. Ungdomen tyckte att situationen var bra som den var och hade därför inga större förväntningar på stödpersonen, även om hen accepterat tilldelningen. I citatet nedan kan man dock utläsa en viss oro över att bli kontrollerad.

I: Tycker du att du behöver en stödperson?

U6: Jag behöver säkert det, men alltså jag vill inte.

I: Du vill inte?

U6: Nej, men alltså, ingen vill ju ha det. Man vill ju göra vad man vill. Men jag tror att det är bra. Det är nog bra. Vi får se.

I just den här ungdomens fall visade det sig senare att det inte hänt så mycket under insatstiden, vilket alla inblandade just tillskrev ungdomens bristande motivation.

Som tidigare nämnts handlar ungdomarnas egna mål oftast om att klara skolan, hamna i mindre konflikter och bråk samt hålla sig undan kriminalitet och droger. Flera nämner att de vill få hjälp med konflikter i familjen och i något fall finns en uttalad förhoppning om att förbättra sitt psykiska mående och minska självskadebeteende. Ofta finns även en önskan om att involveras i olika aktiviteter som sport och musik.

Få ungdomar uttrycker några direkta farhågor inför insatsen, men det är vanligt att de uttrycker oro för insatsens tidsbegränsning. Detta gäller särskilt de ungdomar som redan fått en relation till sina stödpersoner. En av ungdomarna uttrycker därutöver en specifik oro för att bli sviken av sin stödperson (någon hen i den avslutande intervjun också menar inträffade).

I: Men om du, tänker på vad ni ska göra under den här tiden, är det något som du tänker, nej men det här vill jag inte vara med om? Förstår du hur jag menar?

U3: Hm. Kanske att jag berättar något som jag inte vill att [stödpersonen] ska berätta för någon. Fast det är så här värsta grejen.

I: Du vill inte att [stödpersonen] ska svika ditt förtroende under den här tiden?

U3: Mhh

Den vanligaste oron handlar dock om att det inte ska hända något alls.

Vid insatsens slut

IDEALFALLET: "DET ÄR FETT BRA. TIO STJÄRNOR".

Av de fem ungdomar som intervjuats i slutet av insatsen är det enbart en som menar att insatsen lett till påtagliga och positiva förändringar. Både ungdomen och hennes familj uttrycker stor uppskattning för stödpersonen och YAP och beskriver entydigt insatsen som en framgångssaga – nästan som ett mirakel. Ungdomen själv säger att hon fått det mycket bättre än hon kunnat drömma om och menar att hon fått hjälp med allt hon behövt få hjälp med: Skolarbetet, relationer med familjen, vänner, sitt eget beteende och förhållningsätt till andra människor. Hon har även fått hjälp med att hitta ställen där hon kan utveckla sina intressen, vilket i sin tur lett till att hon blivit en mer rörlig och aktiv person. Ungdomen säger att hon definitivt skulle rekommendera YAP till andra ungdomar i hennes situation och ger insatsen det sammanfattande omdömen: *”Det är fett bra. Tio stjärnor.”*

När den här ungdomen fick sin stödperson hade hon precis kommit hem från en placering, vilket enligt ungdomen själv var en avgörande orsak till hennes egen motivation till förändring. Så här sammanfattar ungdomen själv sin förändring efter insatsen:

U1: Jag har slutat att tjuva och grejer, jag har slutat att slåss, jag har blivit vänligare, jag har gått ner skitmycket i vikt och jag är gladare. Nu är jag hypad. Förut var jag alltid den här, nej bror, vi sitter här, jag orkade inte göra något. Jag satt hela tiden och orkade inte göra något. Nu. Du vet när jag kom ut. Du vet! Nu är jag fri! Jag började springa till tunnelbanan ibland. Jag brukar röra mig hela tiden.

Den här ungdomen återkommer ofta i intervjun till att *andra* tycker att hon förändrats och blivit ”bättre”. På frågan om hur hon känner inför omgivningens kommentarer svarar hon:

U1: Det är obeskrivligt. För jag fick aldrig höra någonting sådant tidigare. Då handlade det bara om att jag var den som slogs. Det var sådana grejer jag fick höra. Och då brydde jag mig inte. Men nu får jag höra: Åh, har ni hört henne?! Hon är fett snäll, ni måste träffa henne, hon har guldhjärta.

Ungdomen menar att hennes förändring fått ringar på vattnet. Familjen mår bättre och kommunicerar på ett bättre sätt, men även hennes vänner har förändrats. Eftersom ungdomen var den i kompisgänget som, enligt egen utsaga, var mest ”knas” och den som andra såg upp till, ledde hennes förändring även till att hennes vänner ändrade beteende.

Trots denna tydliga framgångsberättelse, medger ungdomen att det gått upp och ner under insatstiden. Hon berättar att det som oftast lett till nedgångar är suget efter att vara med gamla vänner och göra ”dumma saker”. Även om både ungdomen och hennes föräldrar är mycket positiva inför framtiden, finns också en viss oro kvar gällande skolarbetet, umgänget med gamla kompisar och vissa beteendemässiga svårigheter.

FRAMGÅNGSFAKTORER

Det finns några omständigheter som var kännetecknande i det ovan beskrivna "idealfallet" och som kan betecknas som generella framgångsfaktorer. Det innebär att de beskrivs som positiva eller framgångsrika även av de ungdomar som inte upplever samma påtagliga förändring som den ungdom som fokuseras här.

EGEN MOTIVATION, STÖD OCH SOCIALT NÄTVERK

I det framgångsrika ärendet ("idealfallet") var ungdomen mycket motiverad när hon fick sin stödperson. Hon hade varit med om en händelse som kan beskrivas som en slags vändpunkt och som gjorde att hon på ett konkret och tydligt sätt blev tvungen att ta konsekvenserna av sin livsstil och fundera över fortsättningen. Ungdomen hade alltså redan börjat sin inre förändringsprocess när stödpersonen kom in i bilden. Till detta bör läggas att ungdomen har en talang och ett fritidsintresse som hon själv varit drivande i att utveckla samt en engagerad familj och ett relativt stort socialt nätverk. Ungdomen har också, tillskillnad från de flesta av de andra ungdomarna, haft ett fungerande nätverksmöte. Hon vet således vad hon ska göra och vem hon ska vända sig till om hon skulle få problem i framtiden. En del av dessa kontakter är personer som tillkommit i hennes nätverk under insatstiden. Ungdomen säger att hon genom stödpersonen och nätverket fått verktyg att hantera sin ilska och grupptrycket från vännerna. När hon blir arg eller utsatt för grupptryck kan hon gå därifrån, lyssna på musik eller ringa någon: *"Jag känner mig trygg, för jag kan prata med någon vart jag än går."*

En viktig sammanhängande framgångsfaktor är att stödpersonen lyckats etablera en bra relation till ungdomens familj. Föräldrarna tycker att de fått mycket stöd under insatsen och beskriver stödpersonen som en "ängel". Föräldrarna var dock positiva till insatsen redan från början, vilket antagligen underlättat relationsskapandet avsevärt.

MATCHNINGEN OCH VIKTEN AV ATT VARA FRÅN "ORTEN".

Relationen mellan ungdomen och stödpersonen fungerade mycket bra. Enligt ungdomen berodde den goda matchningen främst på att de var så lika varandra. Hon kunde känna igen sig i stödpersonen och de delade samma musiksmak och andra intressen. En viktig del av likheten och den ömsesidiga förståelsen handlar emellertid om att de kommer från liknande bostadsområden och, i detta avseende, delar liknande referensramar. Detta är en aspekt av matchningen som flera av ungdomarna återkommer till, liksom föräldrar och stödpersoner.

En annan ungdom, som också var mycket nöjd med matchningen till sin stödperson, beskriver i citatet nedan hur viktiga de gemensamma referensramarna är för att bli förstådd.

U4: Men jag är nöjd med henne. Hennes bakgrund, var hon är uppvuxen, hennes vilja och att hon förstår mig. Hade jag fått någon annan som var uppvuxen i en helt annan miljö så skulle hon aldrig förstå mig, det är sanningen. Hon är ändå uppvuxen i Botkyrka.

I: Det där tycker jag är intressant. För jag kommer ju till exempel inte härifrån. Jag kommer från en helt annan miljö. Eh... så liksom, om jag skulle förstå dig, vad skulle krävas tror du? Eller vad är det du tror att jag skulle ha svårt att förstå?

U4: Alltså, allt. Jag vet inte alltså. Saker som har med den här miljön att göra. [tystnad]. Mina problem, allting.

I: Kan du säga något om vad dina problem är?

U4: Tjafs, allt möjligt man kan tänka sig i alla fall. Och hon har typ gått igenom samma sak tror jag, så hon förstår lättare. Hade det varit någon annan från en annan miljö, den personen skulle inte förstå mig. Det är alltid så. Någon som kommer från en helt annan miljö, hur ska jag säga... Om jag fick en kontaktperson som var typ från stan, och vi har två olika miljöer, vi skulle aldrig förstå varandra. Jag skulle inte förstå henne och hon skulle inte förstå mig. [...]

Min mamma också. Alltså, ibland förstår hon inte mig heller. Hon är inte heller uppvuxen i den här miljön så hon förstår inte mig heller.

Förståelse, tillit och vikten av att överhuvudtaget ha någon att prata med, är något som ungdomarna ofta återkommer till.

NÅGON ATT PRATA MED

En viktig aspekt av matchningen är tillit. Ungdomen som här får representera ett slags "idealfall" berättar att hon kunde öppna upp sig för sin stödperson, litade på hennes råd och hängde med på hennes förslag på aktiviteter. Det som haft störst inverkan på förändringsprocessen tycks dock vara att ungdomen haft någon att prata med. I den första intervjun beskrev ungdomen hur hon tidigare var arg och taggig och hade mycket attityd, utan att egentligen veta varför. Hon förklarade att det var en stil hon lagt sig till med. I den avslutande intervjun menade hon dock att ilskan snarare berodde på att hon gått och burit på saker som hon nu kunnat prata med sin stödperson om.

I: Vad är det som gör att du bryr dig mer idag?

U1: Min familj, min mamma, kusiner, mina vänner.

I: Men de fanns ju där innan också, vad tror du det är som gör att du bryr dig mer nu?

U1: Jag vet inte. Men jag och min stödperson satt ner och pratade i timmar. Och när jag mådde skitdåligt i skolan kom hon och hämtade mig, vi gick ut på promenader och pratade ut om allt. Och jag tror att det jag pratade ut om var sådant som jag hållit inom mig. Det var fastlåst och det var ingen nyckel som kunde gå in. Det var då jag var knas. Och jag släppte ut det genom att vara aggressiv och göra saker som var dumt. Och nu tror jag att min stödperson kunde öppna mig när jag pratade ut med henne. Alltså, jag berättade allting om mig själv. Det är sjukt, jag har öppnat mig helt. Och hon har gett mig stöd. Jag vet inte hur, men det är en obeskrivlig

känsla hur hon har förändrat mig. Så jag tror att det här att jag kunde prata ut med någon om hur jag kände fick mig att känna mig mer lugn. För innan var jag stressad och hade panik. Jag slog på grejor. Till exempel om vi satt och pratade så här, då satt jag egentligen och tänkte på något helt annat. Förut vad det så. Och jag hade attityd, för jag satt och tänkte på en massa grejor. Och jag tror det där med att jag pratade ut med min stödperson, det fick mig att bli mer lugn. Hon har gett tips till mig. Hon har sagt, du måste alltid prata ut med någon. För det du har inne, det påverkar också din utsida och du måste alltid få ut det du har.

En annan viktig del av den här ungdomens förändringsprocess är, enligt henne själv, att hon lärde sig viktiga saker av stödpersonen, som till exempel vad respekt är. Här pratar vi om vad ungdomen vill ska ha hänt efter insatsens slut:

U1: Jag ska ha gått ut nian med jättebra betyg. Eh... jag ska lämna mitt dåliga umgänge och umgås med bättre... Jag vill lära mig mer. Jag vill lära mig mer.

I: Lära dig mer...?

U1: Alltså, jag vill lära mig mer vad typ... Alltså stödpersonen lärde mig respekt, till exempel. Ja det är det viktigaste. För hon bara, jag hatar när folk inte har respekt. Jag sa till henne, jag förstår inte vad det är. Så vi pratade bara om respekt i två timmar. Så jag fick lära mig ganska mycket om vad respekt är.

I: Och då menar hon respekt gentemot dig eller över huvud taget?

U1: Alltså, respekt mot allt och alla. Alltså, mot mig och alla i världen. Vem som helst. Till och med respekt mot utomjordingar. Så hon förklarade för mig: "Respekt är ett fint ord".

TID, KONKRET HJÄLP SAMT ETT STYRKEBASERAT FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Ytterligare en viktig framgångsfaktor är intensiteten i den tid som ungdomen spenderat tillsammans med sin stödperson. I det här fallet har ungdomen även fått mycket konkret hjälp med skolarbetet, både i och utanför skolan. Utifrån ungdomens egen uppskattning har stödpersonen varit med henne i skolan 2–3 gånger i veckan. Där hjälpte hon henne framförallt med att upprätthålla koncentrationen, men fanns också med för att peppa hålla ett positivt fokus.

U1: Till exempel vi börjar med matte, det är min första lektion. Och jag är jättedålig på matte. Och från ingenstans har jag plötsligt gjort tre fyra sidor i matteboken. Och min stödperson säger; "men du kan ju, du måste bara koncentrera dig!" Och då tänkte jag att jag kanske ändå har en chans. Så hon följde med mig i skolan varje dag. Vi lyssnade på musik, vi fick ha grupprum, så vi kunde jobba därinne tillsammans. I vissa ämnen där jag har svårt att anteckna, antecknade hon för mig. Och sedan lyssnade jag. Sedan läste jag bara igenom.

Citatet ovan visar även betydelsen av ett styrkebaserat förhållningssätt, vilket ungdomarna ofta återkommer till på olika sätt i intervjuerna.

Vad gäller den begränsade sexmånadersperioden tycks den här ungdomen tycka att det är helt okej, även om hon tycker att det är tråkigt att insatsen tar slut. Hennes lugna inställning kan i sin tur bero på att hon så tydligt känner att hon kommit någonstans, att hon får den hjälp hon behöver och har konkreta saker att arbeta vidare med.

De ambivalenta fallen

Om den ovan beskrivna ungdomen kan betraktas som en slags YAP- framgångssaga så är ”resultaten” eller förändringsprocesserna i de andra fallen betydligt mer tvetydiga. Även de ungdomar som är nöjda med sina stödpersoner är ganska osäkra på vad som förändrats och om de nått sina uppsatta mål. De ger också uttryck för en stark oro inför vad som kommer att hända när insatsen avslutas och stödpersonen försvinner. Hos några av dessa ungdomar märks även en påtaglig skillnad i attityd mellan den första och den andra intervjun. Då de under den inledande intervjun var positiva och förväntansfulla inför insatsen, upplevdes de som mer undvikande och uppgivna i den avslutande intervjun.

BRISTANDE MOTIVATION

På samma sätt som motivation är en framgångsfaktor, är bristande motivation ett tydligt hinder för förändring. De två ungdomar som hade lägst förväntningar och motivation till insatsen vid start är också de som haft svårast att beskriva både positiva och negativa aspekter av att ha en stödperson. I dessa fall har inte heller matchningen till stödpersonerna varit optimal. De menar att stödpersonerna varit ”okej” eller ”snälla”, men beskriver ingen särskild närhet, igenkänning eller utbyte av personen.¹² En av dessa ungdomar tycks dock ha tagit emot en del praktiskt och logistiskt stöd (skjuts till skola och aktiviteter) och har därmed lyckats nå delar av sina uppsatta mål under insatstiden.

Särskilt en av dessa ungdomar var tydligt omotiverad under hela insatsen, vilket bland annat visat sig genom ett undanglidande beteende och förhalade träffar med stödpersonen. Vid insatsens slut hade ungdomen ingen tydlig framtidsplan eller ökat socialt nätverk och hen hade heller inte haft något nätverksmöte. Ungdomen har visserligen genomfört vissa aktiviteter för att nå sina mål, men det har inte lett till någon bestående förändring. Risker för att ungdomen ska återgå till tidigare livsstil tycks vara stora och ungdomens förälder uttrycker stark oro för att det ska hända. Föräldern menar att det snarare skett en försämring än en förbättring under insatstiden, men förklarar det med ungdomens brist på vilja och engagemang snarare än någon brist hos stödpersonen eller insatsen i sig.

¹² Det kan å andra sidan krävas ganska stor (social) mognad för att förmå beskriva relationer och känslor på det sättet, särskilt i en intervjusituation.

BRISTANDE FRAMTIDSPLANERING

Även hos de ungdomar som inledningsvis varit motiverade och positiva till insatsen är det oklart om tiden med stödpersonen lett till några konkreta förändringar eller förbättringar. Gemensamt för dessa två ungdomar är att de kunnat se initiala förbättringar i skolarbetet och andra saker som de velat förändra, men dessa "resultat" har avtagit i slutet av insatsen. (Båda har fått insatserna förlängda i några månader). De är således oroliga inför framtiden, framförallt vad gäller skolarbetet och båda funderar på att hoppa av skolan: *"Det är katastrof, jag går knappt på mina lektioner"*.

Vid tiden för den avslutande intervjun hade ingen av dessa två ungdomar haft något nätverksmöte. De hade heller ingen vuxen person som de skulle vilja bjuda in till ett sådant möte eller få stöd av när deras stödperson försvinner. Båda dessa ungdomar tycker att matchningen med stödpersonerna varit bra och beskriver att de kunnat anförtra sig till dem. De har gjort många roliga aktiviteter tillsammans och även fått visst stöd med skolarbetet, men det tycks inte ha lett till någon bestående förändring, vare sig vad gäller aktiviteter eller sociala nätverk.

I dessa fall har ungdomarnas stödpersoner inte haft någon särskilt bra relation föräldrarna och den ena av ungdomarnas föräldrar menar till och med att stödpersonen och samordnarna bidragit till en försämring av relationen mellan föräldern och ungdomen.

Det finns dock en viktig skillnad mellan dessa ungdomar. Medan den ena är fortsatt positiv till insatsen och helst vill få ytterligare förlängning, har den andra gått från att vara positiv till att vara mycket negativ.

SEPARATIONSÅNGEST OCH ÖNSKAN OM EN LÄNGRE INSATSTID

Den positiva ungdomen tycker mycket om sin stödperson och trots att hon redan fått en ganska lång förlängning, skulle hon vilja ha kvar insatsen under en längre tid. I dagsläget ses de dock inte så mycket som ungdomen skulle vilja och det verkar som att insatsen i viss mån börjat rinna ut i sanden. Ungdomen själv menar att en rimlig tid för insatsen skulle ha varit 1–2 år. Under den tiden, menar ungdomen, skulle hen kunnat få mer hjälp med skolan och i övrigt fortsatt att göra samma saker som tidigare, vilket främst handlar om sociala aktiviteter och "kompisgäng". Det är tydligt att ungdomen är ledsen över att förlora relationen till sin stödperson och att avslutet skapar separationsångest. Det tycks dock främst vara kompisrelationen som ungdomen kommer att sakna då hen inte upplever att den konkreta hjälpen med exempelvis skolarbete varit tillräcklig.

I: Hur kommer det sig att du lyckades med dina betyg då?

U4: Jag kämpade. Men det här är mycket svårare.

I: Är det för att ämnena är svårare?

U4: Ja.

I: Men det här med att du lyckades... Du kämpade, fick du någon hjälp?

U4: Jae... Ja, mycket av lärarna. [tystnad].

I: Har din stödperson hjälpt dig, varig med i skolan eller hjälpt dig med skolarbetet?

U4: Njae... typ två gånger har hon varit med mig där borta i skolan.

I: Finns det något du kan falla tillbaka på eller någon hjälp du kan få nu?

U4: Nej, jag vill bara att hon ska fortsätta vara min stödperson ett tag till.

BRUSTEN TILLIT OCH BALANSGÅNGEN MELLAN VÄNSKAP OCH "PROFESSIONALITET"

Den negativa ungdomen är betydligt mer ambivalent till sin stödperson och till insatsen som helhet. Å ena sidan gillar ungdomen sin stödperson och skulle vilja att de sågs mer än de har gjort. Å andra sidan är hen mycket besviken på sin stödperson. En del av besvikelsen handlar om att ungdomen känner sig bortprioriterad då stödpersonen inte lagt ner den tid som de avtalat och heller inte hjälp till med konkreta saker som exempelvis skolarbetet, i den utsträckning som ungdomen önskat. Men framförallt handlar besvikelsen om att ungdomen känner sig sviken av sin stödperson.

Redan i den inledande intervjun berättade den här ungdomen om sin rädsla för att bli sviken. Det är också det som ungdomen nu upplever har hänt. Enligt ungdomen berättade hen något i förtroende till sin stödperson som sedan fördes vidare till YAP- samordnarna och ungdomens föräldrar. Stödpersonen hade visserligen förklarat varför det behövde ske på det sättet, men det brustna förtroendet var ändå en allvarlig sak för ungdomen och hen återkommer ofta till det under intervjun.

I det här fallet har det alltså varit mycket otydligt för ungdomen var gränserna mellan stödpersonens vänskap och "professionalitet" (det vill säga, det avlönade uppdrag som stödpersonen har från socialtjänsten) dras. För ungdomen har detta i sin tur orsakat stor skada för tilliten till stödpersonen och till insatsen i sin helhet. Ungdomen pekar emellertid även på andra aspekter där hen inte tycker att insatsen inte levt upp till förväntningarna.

I: Tycker du att det har varit bra för dig att ha en stödperson?

U3: Alltså, lite onödigt.

I: Hur då?

U3: Jag har ju mina egna vänner som säger åt mig vad jag ska... De är typ som min stödperson.

I: Hade du förväntat dig något annat?

U3: Nej. Eller jag vet inte. Jag förväntade mig typ inte något.

I: Nej, men jag tänkte att när jag träffade dig sist så uppfattade jag att du var ganska hoppfull. Du ville få hjälp med skolan, hjälp med att hantera bråk...

U3: Jag trodde nog att [stödpersonen] skulle hjälpa mig mer med skolan och sånt. Fast hen har inte gjort så mycket när hen har varit i skolan.

I: Vad hade du behövt?

U3: Att [stödpersonen] hjälpte mig mer när jag frågade om hjälp. För att min lärare är upptagen med något annat.

I: Du menar att du skulle vilja att stödpersonen hjälpte dig mer som en lärare. Alltså hur du ska lösa uppgifter och sådär?

U3. Ja. Fast [stödpersonen] fattar själv ingenting.

Utifrån ungdomens utgångspunkt har stödpersonen alltså både brustit i sin roll som vän och vägledare och eftersom ungdomen själv inte anser att den konkreta hjälpen varit tillräcklig så är insatsen, enligt hen, ganska överflödig. Ungdomen vill heller inte rekommendera insatsen, vilket de flesta andra deltagare velat göra.

I: Så om du hade en kompis och det har du kanske också, som var i en liknande situation som du, skulle du rekommendera den att ha en stödperson då?

U3: Nej. Jag har ju själv haft en. Istället för att prata med stödpersonen och låta främlingar veta, så kan jag lika gärna prata med en vän. Alltså om min kompis berättar för mig att hen gör något, så vet jag att jag inte kommer att säga det till någon. Men, en stödperson ... Fattar du?

Ungdomen medger att det skett vissa positiva förändringar under insatstiden, som att hen blivit lugnare och har lättare att hantera konflikter, men är samtidigt osäker på om det beror på stödpersonen eller andra faktorer. När jag frågar vad som skulle kunna göras bättre – utöver förtroendefrågan – lyfter ungdomen fram två saker: Mer tid och mer konkret hjälp med praktiska saker. Ungdomen understryker att detta med tidsaspekten bör komma med i utvärderingen. Inte för egen del, utan för de ungdomar som verkligen behöver alla timmar. Mer tid betyder dock inte nödvändigtvis en längre insatstid, tvärtom tror den här ungdomen att sex månader egentligen är tillräckligt. Istället avses de antal timmar som stödpersonen lägger ner under insatstiden samt hur dessa utnyttjas.

I: Vad skulle ni göra med den tiden?

U3: Stödpersonen skulle typ hjälpa mig mer och sånt. Alltså, vi skulle göra ett CV, men det har inte blivit av. Sådana grejor. Alltså, inte typ bara ha kul hela tiden. Fast det är kul.

I: För ni har haft kul?

U3: Ja.

I: Så mer av det här strikta, göra CV, jobba med skolan?

U3: Ja, mer viktiga grejor.

Ungdomarnas som beskrivs i ovanstående avsnitt har alltså båda fått en nära relation till sina stödpersoner, men det är oklart om relationen lett till något mer än en temporär hjälp för dem. Kanske har det även förvärrat deras situation på vissa sätt. I det ena fallet genom att den tillit som ungdomen satte så högt blev sviket och i det andra fallet genom att den enda person som ungdomen kände sig trygg att anförtro saker till försvann. I båda fallen saknar ungdomarna dessutom, enligt deras egen utsago, verktyg att hantera sin situation på ett annat sätt än tidigare och det finns inget socialt nätverk eller nya personer som de fortsättningsvis kan anförtro sig åt.

Framtiden: Viljan att hjälpa

När jag frågar ungdomarna om deras planer och hopp om framtiden är det viljan att hjälpa andra som framkommer starkast. För dessa ungdomar är det också just det som kännetecknar ett meningsfullt och roligt arbete. Flera av ungdomarna påpekar att YAP varit inspirerande för dem i det avseendet.

U1: Ja, alltså. Jag vill jobba med nåt roligt, eller något jag har gått igenom, till exempel kontaktperson. Det verkar vara fett roligt jobb.

I vissa fall har tiden med stödpersonen även öppnat dörrar till platser där man aldrig tidigare varit:

I: Vad är det som har varit bäst med YAP?

U4: Jag har lärt mig mycket av det. Det verkar ändå vara ett intressant jobb de gör. För det inspirerade mig till att jobba som det. Men jag tror att man måste vara arton eller nitton år.

I: Så du vill också bli stödperson sedan?

U4: Ja, antingen jobba för YAP eller som kontaktperson.

I: Vad har du mer lärt dig?

U4: Å, det är mycket. Jag har varit på ställen jag aldrig skulle tänka på att gå till. Som museum, allt möjligt.

I citatet nedan beskriver en av ungdomarna det som hen skulle göra annorlunda om hen fick möjligheten att hjälpa ungdomar i framtiden. Den här ungdomen vill helst av allt bli psykolog, men i citatet framkommer också en önskan om att skapa en genuin och varaktig relation med någon som verkligen bryr sig.

U2: Jag lovar alltså! Jag kan till och med jobba på soc. Jag kan vara såndär sostjänst... så att jag kan hjälpa ungdomar och förstå dem. Jag kan börja med psykolog, När jag går och snackar med

dem, då känns det bara som att de bryr sig då när jag är där. Men om jag skulle vara psykolog då skulle jag öppna ett eget och jag skulle vara speciell! Alltså något långvarigt, som en terapi. Vi säger att en ungdom kommer, då skulle vi börja med att vara med varandra, inte bara träffas på mitt kontor. Som med stödpersonerna, men jag skulle vara psykolog. Vi skulle prata. Och det skulle inte bara vara att vi diskuterar problemen utan det skulle handla om hur han eller hon mår. Vad är det som gör att hen mår så där? Och om de skulle säga till mig att de är deprimerade, då skulle jag fråga; varför tycker du att du är deprimerad? Jo för jag sover hela tiden och orkar inte göra någonting annat. Men varför sover du hela tiden, är det för att du är trött eller är det för att du inte har någonting annat att göra? Och då skulle hen fundera över varför den sover hela tiden. Och varför den inte går ut. Är det för att du inte har någon att gå ut med eller är det för att du inte har pengar för att du ska kunna gå ut och göra saker? Och sådana saker, så att man vet vad som är bakgrunden.

I: Men dina psykologer gör inte det, de ställer inte de frågorna?

U2: Nej, nej. (skrattar). Precis! Visst borde de göra det?

Sammanfattning

Det är svårt att beskriva ungdomarnas synpunkter och erfarenheter av YAP- insatsen på något entydigt sätt. När alla vindar blåser i rätt riktning tycks insatsen närmast kunna uträtta mirakel, men i de flesta andra fall består den snarare av en ganska tvetydig och skakig process som är svår att utvärdera i termer av konkret förändring eller "resultat". Det är likväl tydligt att de flesta av de intervjuade ungdomarna är positiva till sina stödpersoner och YAP- samordnarna, även i de fall där de tycker att de fått tveksam hjälp.

Till de viktigaste framgångsfaktorerna hör en god matchning mellan ungdom och stödperson, ungdomens egen motivation, en engagerad och uthållig stödperson som ägnar mycket tid åt ungdomen samt att det finns förutsättningar att skapa sociala nätverk kring ungdomen under insatstiden. En god matchning tycks i sin tur bygga på gemensamma erfarenheter och referensramar, liksom att stödpersonen är någon som ungdomen kan känna tillit till och prata med. Detta är också faktorer som till stor del bekräftas av tidigare forskning (se DuBois et al 2002; Forkby & Liljeholm 2011; Rhodes & DuBois 2006). Nästan samtliga av dessa faktorer fanns också med i det som tidigare beskrivits som ett "idealfall". Ytterligare en viktig faktor i det fallet var att ungdomen fick en skollösning som fungerade optimalt för henne.

Även om relationen mellan ungdom och stödpersonen är en viktig framgångsfaktor, tycks den inte ensamt kunna skapa förändring. Tvärtom kan det snarare bli problematiskt om stödpersonen bygger upp en stark relation till en ungdom utan att samtidigt bygga upp en plattform med sociala relationer och aktiviteter som ungdomen kan ta avstamp ifrån när insatsen avslutas. Insatsens "framgång" tycks med andra ord till stor del bero på ungdomens förmåga att släppa taget och gå vidare från den relation de byggt upp med stödpersonen, vilket i stor utsträckning handlar om att ha något att gå vidare *till*.

Föräldrar

Vid insatsens början

FÖRVÄNTNINGAR OCH FARHÅGOR

I stort sett alla intervjuade föräldrar var positiva till insatsen vid start, om än med olika grad av förväntningar. En del av dem har, liksom deras barn, en lång historia av tidigare (och pågående) kontakter med socialtjänst, ungdomspsykiatri, polis och skola och i vissa fall finns hos dessa föräldrar en känsla av uppgivenhet eller till och med skepticism inför vad insatsen kan ge. Det kan även finnas en misstänksamhet gentemot socialtjänstens som man inte tycker gjort tillräckligt eller som man upplever att man tidigare blivit sviken eller illa behandlad av. Eftersom många föräldrar kämpat länge för att deras barn ska få hjälp är de dock oftast förväntansfulla och glada över att insatsen blivit beviljad.

BEHOVET AV AVLASTNING

Kännetecknade för de intervjuade föräldrarna är att de beskriver en stor trötthet och behov av avlastning. En del av dem är ensamstående och/ eller har krävande utbildningar eller arbeten som innebär tidiga mornar, natt-och helgarbete. Några är sjukskrivna. En stor del av föräldrarnas berättelser handlar om hur dåligt de mår och hur stressade de är. Dels över oron för deras barn och de tjafs och bråk som uppstår mellan dem, och dels över den tid det tar att vara på alla möten med olika myndighetsinstanser (en del har även flera parallella insatser och behandlingar hos socialtjänsten) samtidigt som de har jobb att sköta och ibland flera barn i familjen. De berättar att det är stressade, sover dåligt, har högt blodtryck, hjärklappningar, ångest och depression. De är ledsna och uppgivna över att de inte kan eller orkar vara det stöd de skulle vilja vara för sina barn. En del av föräldrarna uttrycker också att de vill komma bort från bostadsområdet och tror att deras barn skulle få bättre förutsättningar om de flyttade. I vissa fall är föräldrarna själva socialt isolerade av olika anledningar så som egen sjukdom/ sjukskrivning, avsaknad av socialt nätverk eller bristande svenska.

Föräldrarna uttrycker i många fall en stor besvikelse över att barnen inte får tillräckligt med hjälp, vilket framförallt gäller i skolan. En del av dem befinner sig därför i konflikt med skola eller kommunen på något sätt. I några fall menar föräldrarna även att skolan är upphov till barnens problem, eller åtminstone förvärrar dem. En förälder beskriver exempelvis en ond spiral där konflikterna med lärare och rektor gör ungdomen ledsnare och mer aggressiv, vilket i sin tur leder till att psykiatri ger ungdomen starkare mediciner och sömntabletter.

Följaktligen har i stort sett alla de intervjuade föräldrarna höga förväntningar om att få viss avlastning av YAP och stödpersonen. En av föräldrarna beskriver sin situation och behovet av avlastning såhär:

F5: Ja, det är jättetråkigt. Alltså, jag känner mig inte fri, förstår du? Jag måste träffa lärare, alltså [ungdomens] lärare, och sedan måste jag gå till Mini Maria och träffa socialen och hit och dit, nästan varje dag och det är lite tråkigt för mig. Men vad ska jag göra?

I: Jag förstår det.

F5: Jag måste göra som de säger. Och jag måste gå i skolan varje dag... i alla fall. Jag måste fixa det.

I: Det är mycket?

F5: Ja, ibland är det samma dag. I skolan, socialen, Mini Maria... alltså, såhär. Jag orkar inte, jag är så trött.

En annan förälder berättar hur svårt det är att få livet att gå ihop, då hon ensam ansvarar för hemmet och familjens försörjning. Hon uttrycker även att hon inte känner sig trygg i bostadsområdet och att hon oroar sig mycket för sitt barn. På senaste tid har hon börjat få sömnproblem och hjärtklappning och hon säger att alla hennes tid går till jobb, hushållssysslor och möten: *Jag har ingen tid för mig själv. Jag känner mig som en robot bara. Alltså som... Jag känner mig inte som en människa faktiskt.* När jag frågar henne vad hon har för förhoppningar på YAP- insatsen svarar hon att hon behöver avlastning för egen del, men framförallt hoppas hon att stödpersonen ska vara någon som hennes barn kan prata med.

En av de föräldrar som kämpat allra längst med att få hjälp och som också har en del dåliga erfarenheter av olika myndighetskontakter, beskriver en stor förväntan och upprymdhet när hon fick veta att hennes barn blivit beviljad insatsen.

F 1: Jag blev så nyfiken så jag höll på att spricka sedan när jag skulle få reda på det. Men då sa [socialsekreteraren]: Här är ditt telefonnummer till samordnaren. Och sedan ringde [samordnaren] och jag var... jag var så... jag kan inte förklara. När man sitter så här själv och är i ett jobbigt läge och så dyker det upp någonting utifrån som du inte ens har behövt jaga. Jag tror aldrig att det har hänt. För någon har kommit till oss och bara; "Hej, vill ni vara med?". Så det var ju jätteroligt! Och jag var ju alldeles så här... Jag vet inte om det tog en eller två veckor tills vi träffades. Jag var jättelarvig och bara väntade på den här dagen. [...].

DEN PERSONLIGA RELATIONEN: EN FÖREBILD OCH EN KOMPIS ATT PRATA MED

Utöver förväntningar på avlastning för egen del förväntar sig föräldrarna självklart att deras barn ska få hjälp med sådant de har problem med – inte minst skolarbetet. I likhet med den utmattade föräldern i föregående stycke är det dock flera som uttrycker en stark önskan om att stödpersonen ska vara en förebild för deras barn, någon som de kan få råd av, men också någon som ungdomarna känner förtroende för och kan prata öppet med. En önskan som grundar sig de behov som de ser att

deras barn har, men oftast inte själva kan möta fullt ut. En förälder uttrycker förväntningen på följande vis:

F4: [Ungdomen] behöver ha någon närmare inpå sig ofta, som hen kan känna förtroende för och kan prata med saker om. För jag tror inte att hen säger allt till mig. För så har det varit hela tiden att man har sett att [ungdomen] inte har mått så bra eller att det har varit något problem, men hen har haft jättesvårt att prata om sina känslor och säger bara att "nej men det är ingenting, det är bra", fast innerst inne gör det jätteont. Så att det... Det är inte så lätt.

I: Så en förhoppning om att det är någon som [ungdomen] kan prata med helt enkelt?

F4: Jaa, ja. Ja, och få råd.

Det är den alltså den magiska kombinationen av praktisk hjälp och kompisskap som föräldrarna hoppas på ska vara nyckeln.

ORO FÖR TIDSBEGRÄNSNINGEN

Hos en del föräldrar finns en farhåga om att deras barn inte ska vara tillräckligt motiverade för att kunna tillgodogöra sig insatsen och i vissa fall finns en oro för att matchningen mellan ungdom och stödperson inte ska funka. Den största farhågan gäller dock insatsens tydliga tidsbegränsning. Särskilt oroliga är de föräldrar som har barn som mår psykiskt dåligt eller har problem med tillit eller sociala relationer. En del föräldrar uttrycker även säkerhet kring vad som verkligen gäller med tidsbegränsningen. Vissa har uppfattat det som att ungdomarna kommer att kunna träffa sin stödperson ibland efter insatsen (och har även lugnat sina ungdomar med det) och andra inte. De tycker också att det är svårt att förstå varför tidsbegränsningen finns. En av föräldrarna uttrycker denna oro på följande sätt:

F6: Nä men just att det är fler timmar än en vanlig stödperson, men att det bara är sex månader. Och det är lite tråkigt tycker jag. Att det är ganska begränsat. [...] Ja, man undrar ju, jaha, vad händer sedan då? Jaha, nu har du fått det här typ, nu är det bra. Och så kommer det ju inte vara. Det är det som jag undrar, om man kan överklaga och få det förlängt eller? Jag har ingen aning. Men det här var väl bara ett prov som jag förstår det, från kommunen. [...]

F6: Ja, för det blir ju typ som en kompis om du förstår hur jag menar. De åker och gör grejor och provar saker och sedan bara poff, borta. Och det kan ju vara en sorg när man inte mår bra psykiskt själv.

Erfarenhet av insatsen

DE POSITIVA FÖRÄLDRARNA

Precis som ungdomarna har föräldrarna olika erfarenheter och uppfattningar om insatsen. Mest positiva är såklart de föräldrar som upplever att insatsen lett till en positiv förändring för dem och deras barn och/ eller de som upplever att de själva fått stöd och hjälp.

Föräldrarna till den ungdom som i tidigare avsnitt beskrevs som ett idealfall är av förklarliga skäl överväldigande positiva till insatsen. De tycker att stödpersonen varit jättebra, både för dem och deras ungdom, och de upplever även att de själva har fått verktyg för att hantera situationen om det skulle bli sämre igen. Båda påpekar att insatsen varit bra för hela familjen och förbättrat deras eget mående såväl som relationen till barnen. Inte bara det barn som fått YAP-insatsen, utan även de andra barnen i familjen.

F2. Idag kan jag säga att min dotter är tillbaka. [...]. Hon kommer i tid, hon är hemma mycket och tar med sig kompisar, det gjorde hon aldrig tidigare. Hon hjälper mig att laga mat, städa och plocka och det gjorde hon aldrig förr. Och det har inte varit något konstigt med droger eller alkohol eller något sånt. Utredningsenheten är jättenöjda och tycker att hon har kämpat på bra. Och hon har fått en [xxx] diagnos. Ska börja med mediciner. Hon vill det. Hon vill kunna hantera sin ilska och impulsivitet bättre. Och min hälsa har förbättrats också. För jag var så stressad och mådde dåligt och gick omkring och grät. Var vaken hela nätterna och gick och tänkte på henne. Hon svarade inte i telefonen, etcetera. Och så var det hela tiden varje dag. Men stödpersonen var en ängel. Hon hjälpte till så mycket med [ungdomen]. Hon kunde prata med henne. Jag kunde be henne att prata med henne om saker. [Stödpersonen] pratade mycket med henne om hur hon ska göra med skolan, att hon måste tänka på sin framtid, att hon inte ska bråka med lärarna och rektorn. Och då började [ungdomen] förstå vad hon höll på med. Så hon har förbättrat sig helt. Hon har bra kontakt med lärarna. Det är därför jag säger att min dotter är tillbaka

När jag frågar föräldern vad det är som gör att ungdomen fungerar så bra med stödpersonen säger hon: *Jag vet inte varför hon kan få henne att förstå. Kanske för att hon är så ung?*

I likhet med andra föräldrar menar hon att likheten i bakgrund och intressen spelar stor roll, liksom lekmannaskapet i sig.

Vikten av ett bra bemötande

Det är inte bara de föräldrar som upplevt en förändring hos sina barn som är positiva till insatsen. En förälder till en ungdom som efter insatsen fortfarande har stora problem med både skolgång och sitt psykiska mående är överväldigande positiv till både stödpersonen och YAP-programmet. Föräldern pekar på att det trots allt skett små framsteg under insatsens gång och att ungdomen vid några tillfällen vågat ta steg och genomföra aktiviteter som hen tidigare undvikit att göra. Enligt föräldern har ungdomen också tyckt mycket om sin stödperson.

En anledning till att just den här föräldern är så positivt inställd till insatsen är alltså att hon lägger stor vikt vid de små framstegen. Hennes inställning beror dock huvudsakligen på att hon och hennes barn känt sig väldigt väl bemötta av både samordnare och stödperson – en upplevelse som i deras fall är en relativt ovanlig.

I: Vad har YAP betytt för dig? Har det varit några förändringar för dig?

F1: [...] Men sedan att se någon vara go mot [ungdomen] när så många har varit elaka mot honom. Det är inte det att man vill gå runt och få beröm för sina barn, men man blir ju glad när någon säger något och så där. Eller att ens barn gör något och man får vara med och se så. Men när stödpersonen kom hem hit och gav mig det, det var jätte...

I: Alltså, att stödpersonen kunde se fina saker hos ditt barn eller berättade om saker som de gjort? Var det så du menade?

F1: Nej, att stödpersonen var så vänlig mot honom. Och att han lyssnade. Och om han inte förstod vad han menade, då frågade han. Och det visar ju jättemycket att "jag vill förstå dig". Det är jätteviktigt för mig. Så det inte blir tokigt. Så det var också en jätteviktig sak.

Det är inte bara bemötandet från stödpersonen som varit viktigt för den här föräldern. Under intervjun återkommer hon flera gånger till att de blivit erbjudna något som hon inte behövt kämpa hårt för att få. Det var också väldigt betydelsefullt för henne att YAP- samordnarna, som här representerar socialtjänsten och kommunen, visade ett personligt engagemang för henne och hennes barn.

F1: Och sedan att få från kommunen. Som sagt, det har varit skit och vi har haft en massa problem och insatser och inget har funkat. Alltså, vi sitter i den här situationen fast det gått så många år. Det talar sitt tydliga språk. Och sedan det här med att [samordnaren] ringer mig och säger: "Skulle ni vilja?" Att få ett erbjudande! [...].

Nej men att, vi blev erbjuda något. Någon ville göra något för min son. Men sedan också hur de var, hur samordnaren var när han pratade och sådär. När vi hade sista avslutningen mötet med honom och x från sos, och liksom bara sitter och säger till mitt barn att "men det har ju varit så jättekul för mig också att få lära känna er och få lära känna så här trevliga människor". Och min son får höra att han... att någon från sos, eller hur man nu ska benämna det, säger att "men gud vad jag tyckte att det var mysigt att träffa er". Det var också jättehärligt verkligen! Jag tror att [min son] har fått mycket bra av det här ändå. Men jag tror att han mår dåligt av att inte orka ta emot det som han kanske skulle vilja. [...] Han känner sig oförmögen. Det som man tycker skulle vara lätt egentligen.

Ungdomen har i det här fallet inte intervjuats, men på vissa sätt tycks insatsen ha varit minst lika betydelsefull för föräldern som för ungdomen. Föräldern säger att hon blivit motiverad till egen förändring och att hon känner sig styrkt av den positiva respons som hon fått från samordnare och

stödpersonen. Förälderns berättelse illustrerar därmed betydelsen av det styrkebaserade förhållningssätt som YAP- samordnarna använder sig av, vilket bland annat består av att uppmärksamma små framsteg och lyfta fram positiva sidor hos både ungdomar och föräldrar.

De ambivalenta föräldrarna

Även om inte alla föräldrar är lika översvallande till bemötandet som ovanstående förälder, är det uppenbart att det, liksom upplevelsen av stödpersonen, har stor betydelse för deras uppfattning av insatsen som helhet. Detta uttrycks bland annat genom den lojalitet de visar i relation till stödpersonerna. Flera föräldrar poängterar exempelvis att stödpersonen varit duktig och snäll, även då de känner frustration och oro över att insatsen inte lett till de förändringar som de förväntat sig. De är också noga med att inte lägga någon skuld på stödpersonen eller YAP- samordnarna och hänvisar istället till ungdomens bristande motivation, bostadsområdet, kompisgängen eller andra faktorer som ligger utanför stödpersonens förmåga att hantera. Samtidigt tycks matchningen mellan ungdom och stödperson i dessa fall inte varit helt optimal och föräldrarna har inte heller haft någon egen relation till stödpersonerna.

Ambivalensen ligger följaktligen i att föräldrarna både uttrycker nöjdhet och tacksamhet och en stor frustration och uppgivenhet. Om inte heller det här fungerar, vad kommer då att göra det?

I citatet nedan beskriver en förälder att den fördjupade relation som hon hoppats skulle uppstå mellan hennes barn och stödpersonen uteblev. Det fanns heller inget djup i insatsen, inget som kunde förändra situationen på lång sikt. I detta fall menar föräldern till och med att situationen försämrats under insatstiden.

F4: Jo, men alltså YAP och stödpersonen i det stora hela, det tror jag är jättebra. Men sedan så upplever jag det som att [ungdomen] inte har varit riktigt motiverad och tagit till sig och tagit tillvara på allt hen skulle kunna ha gjort. Men sedan har de träffats och gjort saker och varit på möten tillsammans och så där men, det har inte varit fullt ut tycker jag.

I: Nej. På Vilket sätt? Hur tänker du att [ungdomen] skulle kunna ha använt det?

F4: Ja, jag vet inte. Men det var ju liksom mer att ... Hur ska jag säga? Ja, men liksom att [ungdomen] skulle öppna upp sig och om det dök upp saker skulle hen kunna prata med [stödpersonen] och få hjälp. Men det har ju bara varit vardagliga ting. För nu de här sista månaderna, så tar [hen] ju inte ens upp sådant med mig. Så jag känner att [ungdomen] glidit iväg lite från allting.

Just den här föräldern upplever inte att hon fått någon avlastning till följd av insatsen, tvärtom menar hon att ungdomens undanlidande beteende gjort henne stressad. Hon känner sig generad inför stödpersonen som engagerar sig och försöker göra bra saker för ungdomen utan att få någon respons.

En annan förälder, vars ungdom tycks ha återgått till tidigare problembeteende efter insatstidens slut, uttrycker sin ambivalens på följande sätt:

F5: (förtvivlat och med enfass): Jag gillar inte det här!! Jag vet inte! Jag kan inte följa med [ungdomen] hela tiden, jag har annat att göra.

I: Hm, så då har det varit bättre ett tag, men det har slagit tillbaka?

F5: Ja...

I: Hur har det varit i skolan?

F5: Ja, [ungdomen] var i skolan. Men det är som vanligt, ibland där, ibland ute med kompisar. Hela tiden. Det är som förut.

I: Så det är som förut?

F5: Lite bättre, lite bättre.

I: Vad är det som blivit bättre då?

F5: Ja, att... hen är alltid här hemma. Och hen sover inte någon annanstans. Och sedan... [ungdomen] svarar alltid när jag ringer i telefon. Ibland åkte hen med [stödpersonen] och det tyckte jag var bra. Stödpersonen är snäll. Det hjälpte ganska mycket.

En tredje förälder berättar att hon har ett barn som är normalt sett är socialt sluten och eventuellt deprimerad. Föräldrarnas största förhoppning inför insatsen var att ungdomen skulle få någon att prata med och öppna sig för. Den här föräldern tycker att stödpersonen varit jättebra och är nöjd med insatsen i sig, men i likhet med de andra föräldrarna menar hon att de initiala förbättringarna avtagit sedan stödpersonen försvunnit.

F9: Guld! Super, super, super! Jag är så tacksam! YAP har varit bra, men det som varit fantastiskt är stödpersonen. Hon har inte bara gjort sitt jobb, hon har gjort mycket mer än så. Hon har varit som en kompis. Hon kunde prata med [ungdomen] på hens sätt (förortsslang) och anpassade sig till [ungdomen].

Föräldern tror att en anledning till att matchningen funkade så bra var att ungdomen och stödpersonen har samma ursprung och delar språk och kulturella referenser. (Med kulturella referenser avses återigen den gemensamma förståelse som kommer av de är uppvuxna i samma typ av område). Föräldern menar att ungdomen fick stort förtroende för sin stödperson och öppnade upp sig på ett sätt som hen inte gjort tidigare. Föräldern själv fick stor avlastning genom att ungdomen mådde bättre och genom att hon kunde förmedla vissa saker via stödpersonen, och vice versa. Föräldern beskriver också att hon fått större förståelse för sitt barn genom att stödpersonen kunde berätta för henne hur ungdomen kände och tänkte – en upplevelse som flera av de intervjuade föräldrarna berättat om.

KRITIK MOT DEN BEGRÄNSADE INSATSTIDEN

Närheten som uppstått mellan ungdomen och stödpersonen är en av anledningarna till att den ovan beskrivna föräldern är så positiv till insatsen, men det är också anledningen till att hon samtidigt är mycket kritisk till den begränsade insatstiden. Hon säger att ungdomen mådde väldigt dåligt när stödpersonen försvann. Eftersom ungdomen saknar annat stöd och socialt nätverk som kan ta vid när insatsen avslutas, är hon orolig för vad som kommer hända framöver. Till saken hör att ungdomen tidigare haft en vanlig kontaktpersonsinsats och när den personen slutade gick ungdomen, enligt föräldern, "in i väggen". Föräldern vill därför inte att ungdomen ska få ytterligare en kontaktperson, även om hon anser att det egentligen skulle behövas. Eftersom ungdomen har så svårt för sociala relationer behövs det kontinuitet i kontakterna, menar hon. Av den anledningen är föräldern även kritisk till att ungdomen inte får ha någon kontakt med stödpersonerna efter avslut.

Föräldern liknar sonens tillstånd vid en virussjukdom och påpekar att det inte går att på förhand säga hur lång tid det kommer ta för en person att bli "bättre" eller förändras. Vissa behöver mer tid och andra mindre. Även om hon förstår att socialtjänsten behöver ha vissa regler och att ungdomarna inte kan ha stödpersoner i all evighet, anser hon att systemet är "förfärligt".

De negativa föräldrarna

Det finns egentligen bara en förälder som är helt negativ till insatsen. Föräldern vet att ungdomen tycker om sin stödperson, men anser inte att den har ägnat så mycket tid med ungdomen som de gjort upp om från början (vilket bekräftas av ungdomen). I likhet med många andra föräldrar kunde hon se vissa initiala framsteg, men inget som hon tror kommer vara bestående. Tvärtom beskriver hon processen som "ett steg fram, två steg bak".

Föräldern säger att hon egentligen inte vill ha mer med socialtjänsten eller YAP att göra. Hon litar inte på dem och menar att de skapat konflikter mellan henne och hennes barn. Föräldern berättar att hon skaffat hjälp för egen del och att det i sin tur lett till en förbättrad relation till ungdomen. Hon upplever dock fortfarande att alla möten med socialtjänsten leder till mycket stress, särskilt som de i hennes tycke, inte leder någonstans. Föräldern kan tänka sig att ha kvar stödpersonen för ungdomens del, men då främst för att ge ytterligare hjälp med skolarbetet. Vidare menar hon att en del av de konflikter och missförstånd som uppstått med YAP handlar om kulturella skillnader.

F7: Men jag tror inte på dem. Jag litar inte på dem. Det har jag sagt till dem också. De säger en sak när de är med mig och en annan sak när de är med ungdomen. Så jag har ingen tillit. De som jag litade på var (nämner andra personer). Dem litade jag på till hundra procent. De förstår när man pratar med dem. De andra tar bara in det de vill och tolkar på sitt sätt. För vi är olika. Från olika kulturer. Så det är svårt att förstå varandra. För när man är född i ett annat land och inte är född och uppvuxen här så är det mycket----massa saker som man förstår på olika sätt.

När jag frågar föräldern om det är något mer utöver det som redan sagts som hon vill ta med till utvärderingen säger hon, som så många andra föräldrar, att man inte borde behöva kämpa så mycket innan man får hjälp. Och att man borde få hjälpen snabbare, innan det gått för långt.

MER OCH MINDRE FRAMGÅNGSRIKA FAKTORER OCH MATCHNINGSKONCEPT

Det som föräldrarna varit mest positiva till med insatsen är huvudsakligen den goda relation som flera av ungdomarna haft till sina stödpersoner och då särskilt att ungdomarna haft något att prata med som de litar på. Precis som ungdomarna menar föräldrarna att ett framgångsrikt matchningskoncept bygger på likhet; likhet i bakgrund, intressen och "kulturella" referenser. Andra viktiga faktorer hos stödpersonerna är att de är snälla, lyhörda och uppmuntrande, men samtidigt raka och tydliga. Flera har även, som föräldern nedan, kommenterat att lekmannaskapet i sig är en positiv sak.

F1: [...] Det här blir mycket mindre prestigefyllt. Eller mindre laddat. För om du går och träffar någon och går på MacDonalds, och så kanske det har varit bråkigt hemma och så kan du prata av dig om det. Istället för att gå med det själv. Man kanske inte vågar prata i skolan heller.

I: Men tänker du att det är positivt att de inte är professionella?

F1: Ja. Jag tror att det är mycket lättare för en tonåring som inte har kommit upp i livet och förstår det här med ...ja, med psyket och dynamiken mellan människor och allt det här, så är det ju mycket lättare att sitta och prata med någon som är mer som en kompis till dig eller i samma ålder.

Sammanfattning

I likhet med ungdomarna har föräldrarna ganska olika erfarenheter av YAP. De allra flesta är dock positivt inställda till insatsen generellt och till stödpersonen i synnerhet. Det som föräldrarna varit mest positiva till är relationen och tilliten som ungdomen haft till sin stödperson, bemötandet från YAP - samordnarna samt det stöd som flera av dem upplever att de fått från stödpersonerna. Det de varit mest kritiska till är i sin tur insatsens strikta tidsbegränsning och att de inte sett så många positiva förändringar som de förväntat sig eller hoppats på. Flera föräldrar uttrycker oro för hur det ska gå för deras ungdomar framöver, särskilt i de fall då deras barn har svårt för att skapa sociala relationer och/ eller saknar socialt nätverk, aktiviteter och fungerande skolgång att falla tillbaka på när insatsen avslutats.

Stödpersoner

Bakgrund och motiv till att söka uppdraget som YAP- stödperson

De totalt 13 stödpersoner som har intervjuats för den här utvärderingen utgör en relativt homogen grupp, åtminstone vad avser bakgrund och motiv till att söka uppdraget som YAP - stödperson. De allra flesta har utbildningar, yrken eller frivilliguppdrag som involverar arbete med ungdomar och ungefär hälften av dem har tidigare erfarenhet av att vara kontaktperson. En person har varit kvalificerad kontaktperson.

EN FÖRBÄTTRAD KONTAKTPERSONSINSATS

Ett generellt motiv till att söka uppdraget som stödperson är engagemang och intresse för att arbeta med ungdomar. Därutöver är det flera som menar att de drogs till YAP:s specifika modell och "teoretiska grund" – huvudsakligen det styrkebaserade förhållningssättet. De som tidigare varit kontaktpersoner menar att det är av stor betydelse att YAP just är en mer strukturerad, intensiv och styrd insats än vad kontaktpersonsinsatser vanligtvis är. Dessa personer är också mycket kritiska till hur dessa insatser generellt sett är utformade. En vanlig kritik mot insatserna är att det saknas handledning och kontakt med socialsekreterarna. Flera påpekar att socialtjänsten inte tycks ha någon koll på vad kontaktpersonen gör eller hur det går för ungdomen, men att insatsen får fortgå så länge det inte inträffar några större katastrofer. En stödperson som har lång erfarenhet av att arbeta med ungdomar och av att vara kontaktperson säger att han ofta är osäker på huruvida insatsen syftar till att hjälpa ungdomen eller om det bara är ett sätt att flytta över ärendet från en "hög" till en annan. Vidare beskriver stödpersonen sina erfarenheter på följande sätt:

S6: Jag har jobbat länge som kontaktperson och de uppdragen som har haft där... En del ungdomar har jag haft i två och ett halvt år. Du träffar dem en gång, du har ett möte med familjen och sedan träffar du din socialsekreterare efter sex månader igen. Ingen uppföljning, ingen ringer och hör hur det går. Och sedan "nu är du arton, nu blir det inget mer, tack och hej!" Man vet inget om vad som händer med den här personen. Ska man hålla kontakten? Det är inte så strukturerat. Det känns ofta som att de ...Det här var din insats, nu behöver du inte tänka så mycket på det. Nu kan vi tänka på de andra tills det händer någonting jätteakut och då får vi sätta in någon annan insats. Så har det känts ofta när jag har varit kontaktperson.

En annan stödperson säger följande om skillnaden mellan YAP och en vanlig kontaktpersonsinsats:

S5: [J]ag tycker att YAP borde finnas, för jag är också kontaktperson via socialtjänsten, men det är en helt annan grej. Jag har knappt pratat med min handledare. En gång kanske. Det finns ingenting som heter handledning, de bryr sig inte om vad vi håller på med. De vet inte ens om vi träffar ungdomen. Men här är det helt annorlunda. De bryr sig om dig, de bryr sig om ungdomen, det är styrkebaserat. Det är som en familj. Och jag vet att jag kan höra av mig till [samordnarna].

YAP- modellens struktur, utbildning och handledning är också några av de saker som stödpersonerna nämner som mest positivt med insatsen.

ATT KOMMA FRÅN ORTEN: IDENTIFIKATION OCH VILJAN ATT HJÄLPA ANDRA

Ett annat viktigt och vanligt motiv till att vilja bli stödperson är den identifikation som många stödpersoner känner med ungdomarna. En stor del av de intervjuade stödpersonerna berättar att de själva, eller personer i deras närhet, hade en stökig ungdomsperiod och att de därför vill hjälpa andra som befinner sig i en liknande situation. I flera fall har de haft en vuxen som varit viktig för dem under deras tonår och som på något sätt förändrade riktningen på deras liv. Stödpersonerna vet med andra ord hur viktig en sådan vuxen kan vara och uppdraget blir ett sätt för dem att ge tillbaka. Stödpersonerna pekar också på hur viktig identifikation är för att kunna skapa en relation till ungdomarna. Identifikationen grundas dock inte bara i en problematisk ungdomsperiod. Precis som både ungdomar och föräldrar lyft fram, menar stödpersonerna att igenkänning och samhörighet till lika stor del är en fråga om att dela kulturella referenser. Det kan handla om att ha ursprung i samma land eller ha invandrarbakgrund, men framförallt handlar det om att ha vuxit upp i liknande områden – *att komma från orten*.

En av stödpersonerna beskriver denna relation på följande sätt:

S8: När jag var yngre hade jag ganska stora svårigheter med att bete mig rätt. Tog droger och gjorde saker som var mindre bra. Gick igenom en massa grejor som var svårt. När jag var yngre så fick jag hjälp av två vuxna som var mina förebilder då och som hjälpte mig i rätt riktning. De ändrade riktningen på mitt liv. Att satsa på skolan och försöka bli någonting, försöka bete sig rätt och allt det där. Och jag ville vara en sådan som de var för någon annan. Så jag tänkte att det [YAP] var något för mig. Men samtidigt kände jag, kommer de att gilla mig? Är jag redo? Kommer jag att klara av att vara en förebild? Men sedan tänkte jag, ok vi kör. Jag tror att jag kan. För mig, det är mycket... Om du kan relatera är det enklare att förstå och då får man en annan relation till ungdomen. Alltså, att de berättar saker för dig. Och jag tycker att det är viktigt med den där öppna kommunikationen. Saker de kanske inte skulle säga till sina föräldrar eller lärare. Det är ett steg närmre förbättring. Därifrån kan man gå in och säga, ok, men du skulle kanske kunna tänka på det här sättet och då kan man prata om det. I stället för att de säger, nej, men allt är bra. Förstår du?

Stödpersonen ovan beskriver inte bara viljan att föra vidare den hjälp hon själv fick som ungdom, utan också osäkerheten kring huruvida hon ska klara av att vara den förebild som hon känner att hon behöver vara – och som många ungdomar och föräldrar önskar att stödpersonerna ska vara. Den igenkänning som hon menar är själva förutsättningen för att bli en bra stödperson är alltså delvis det som gör att hon tvekar över ifall hon kan vara en bra förebild.

En annan av stödpersonerna beskriver på ett liknande sätt vikten av att kunna förstå och identifiera sig med ungdomarna.

S3: Jag kände då när jag gick i grundskolan att det finns så många ungdomar som skulle behöva stöd, men inte bara en vuxen människa som hjälper till med papper, utan en människa som förstår jargongen, förstår inställningen till ens handlingar. Så där byggde jag mig en tanke och vision om att jag vill vara den som finns för ungdomar. För att, det gick ganska snett för många av mina kompisar då. Och hade de bara haft någon som frågat, hur är läget, så hade det kanske inte gått så långt. Bara det att den vuxen ser. Så det är väl det som har format mina val i livet.

De vanligaste motiven till att bli stödperson är sammanfattningsvis ett allmänt engagemang för ungdomar, identifikationen med ungdomarnas situation samt att YAP-modellen erbjuder mer handledning och struktur än vad vanliga kontaktpersonsinsatser normalt sett gör. I vissa fall finns det enbart en stark vilja att bidra till samhället eller hjälpa människor, men det bör påpekas att det också finns stödpersoner som sökt uppdraget utan den här typen av igenkänning eller altruistiska motiv.

Utbildningen och introduktionen till YAP

Stödpersonerna är generellt sett mycket nöjda med den introduktion de fick till YAP-uppdraget, både genom den enskilda anställningsintervjun och gruppintervjun. En vanlig kommentar är att samordnarna och projektledaren fick dem att känna sig avslappnade och att de ställde relevanta och reflekterande frågor. På samma sätt uttrycker merparten av stödpersonerna att de varit nöjda med utbildningen. Det som särskilt lyfts fram som positivt är att de fick göra värderingsövningar och träna på att lösa problem i grupp utifrån ett styrkebaserat perspektiv. Flera stödpersoner vittnar även om att utbildningen förändrat och förbättrat deras syn på socialtjänsten.

S6: Jag tyckte att [utbildningen] var jättebra, även om det kändes som att de testade lite fortfarande. Men jag gillade värderingsövningarna och att de berättade så mycket om socialtjänstlagarna. De berättade om varför. Jag tyckte att utbildningen ändå gjorde så att jag ändrade lite uppfattning om socialtjänsten. För de berättade om varför saker tar lång tid ibland, varför man fattar vissa beslut. De förklarade hur socialtjänsten jobbar och det vet man inte om man inte är socialsekreterare. Och då har jag ändå jobbat som kontaktperson. Men de förklarar ju aldrig.

Merparten av stödpersonerna är vidare överens om att utbildningen skulle kunna förbättras genom att man inkluderar mer specialistkunskap, exempelvis föreläsningar från polisen, Maria Ungdom, psykologer, missbruksbehandlare, etcetera. I något fall har stödpersonerna uppfattat att diskussionerna varit tillrättalagda då deltagarna velat vara till lags och visa sig duktiga genom att presentera "rätt svar", vilket gjorde att de mer kritiska eller djupgående frågorna ibland uteblev. Den tillrättalagda stämningen kan i sin tur ha berott på att vissa uppfattat utbildningen som en granskning och urvalsprocess då stödpersonerna ännu inte fått veta om de skulle få några uppdrag.

KRITIK MOT YAP- MODELLEN

Även om stödpersonerna generellt sett är mycket positiva till YAP- modellen, uttrycks i vissa fall frågetecken eller kritik mot delar som de anser krockar med deras värderingar eller intuitiva känsla för vad som är bra eller dåligt. Oftast handlar dessa tveksamheter om konflikter mellan socialtjänstens regler och stödpersonernas mer "gatusmarta" och intuitiva sätt att skapa relation till ungdomarna. Ett sådant frågetecken handlar om hur man utvecklar och fördjupar en god relation till ungdomarna samtidigt som den begränsas på olika vis, genom exempelvis tidsbegränsning och anmälningsskyldighet. Det rör med andra ord den inneboende konflikten i att vara en "professionell vän". I något fall handlar kritiken även om att socialtjänsten/ YAP:s - projektledning inte fullt ut förstår ungdomarnas förutsättningar och referensramar.

S8: Nej, alltså, utbildningen var det inget fel på, men jag tyckte inte om vissa saker i själva YAP:s idé. Till exempel att kapa efter sex månader och sedan inte ha någon kontakt alls. Det tyckte jag var fel. För alltså, vad är det för fel med att ha kontakt med en stabil vuxen? Jag har fortfarande kontakt med den som var min elevassistent för tio år sedan. Men det är mer vissa saker som krockade med mina egna värderingar. Och då blev det mycket diskussioner i gruppen. Och då blev det lätt att, "det är det här som är rätt, det är så här det ska vara". Men alltså; nej, men det kan vara på det här sättet också. Förstår du? Det var mest sådant. Men utbildningen var najs.

I: Var det fler sådana saker som krockade med dina värderingar?

S8: Mycket med anmälningsplikten. Det var jobbigt för mig då. Men vi diskuterade hela tiden, så det var ingenting som jag gömde för dem. Alltså jag förstår inte, om en ungdom berättar det här, varför ska jag anmäla det? Vad hjälper det? Vad kommer det att lösa? Så det var mycket diskussioner. Typ, tänk så här och tänk så här. Kan du ha det här på ditt samvete och så vidare. Men jag var mer, men jag kan lösa det på det här sättet istället? Varför skapa mer problem?

I: Men tyckte du att dom kunde svara på dina frågor på ett sätt så att du förstod?

SG: Nej. Alltså, inte alltid. Ibland var de verkligen bara, nej, men så här är det och så här ska det vara, punkt slut. Alltså, med vissa grejor. Då var det så här okej, ett nej är ett nej.

Även om det finns vissa saker som hade kunnat förbättras med utbildningen uppger de flesta att de kände sig förberedda och förväntansfulla inför insatsen – om än lite nervösa för hur det skulle gå. Många säger dock att nervositeten släppte när de fick träffa sin ungdom för första gången.

De farhågor som framkommer gäller huvudsakligen de strikta begränsningarna kring insatstiden och kontakten med ungdomarna efteråt. Det bör också påpekas att stödpersonerna generellt sett har uppfattat projektledare och samordnare som öppna och lyhörda för åsikter och tankar om förbättringar.

Erfarenheter av uppdraget

De allra flesta av de intervjuade stödpersonerna är *övervägande* positiva till YAP- programmet och deras erfarenheter av att vara stödpersoner. Detta gäller även de som haft negativa erfarenheter eller är kritiska till vissa delar av programmet. De flesta säger exempelvis att de skulle kunna rekommendera en vän att bli stödperson, om än med vissa förbehåll. I likhet med det som framkommit i intervjuerna med ungdomar och föräldrar är en del av stödpersonerna översvallande positiva och menar att insatsen inte bara förändrat ungdomen utan även dem själva, medan andra är mer neutrala eller ambivalenta i förhållande till sina erfarenheter.

KONSTEN ATT HÄNGA: "*DET ÄR BARA JAG, UNGDOMEN OCH STADEN*".

Som beskrivits i flera tidigare avsnitt, utgörs YAP- insatsen till stor del av själva relationen mellan ungdomen och stödpersonen. Detta relationsskapande underlättas av "likhet" och gemensamma referenser, men görs i praktiken genom vardagligt umgänge, som promenader, fikor, biobesök, etcetera. Det är här tilliten skapas och de väderfulla samtalen – pratet – blir till. Det är också här ungdomar och stödpersoner så småningom börjar närma sig arbetet med att nå de individuella målen, vilket inte alltid är det enklaste. Relationsskapandet underlättas såklart om det finns en initial kemi mellan ungdom och stödperson, men det är inte ett måste. Ibland är relationen snarare ett resultat av stödpersonernas envishet. I vissa fall har stödpersonerna dock inte lyckats få till en relation till ungdomarna, även om de kämpat hårt för det. En av stödpersonerna berättar till exempel om hur svårt det kan vara att få till ett naturligt samspel med en ungdom som inte är motiverad och som man inte verkar ha särskilt mycket gemensamt med. I den här personens fall ligger svårigheten också i avsaknaden av en egen profession och andra strukturer att förhålla sig till.

S1: Jag är ju igen socialsekreterare, så det finns ju inte... de här tydliga gränserna. Det finns inget kontor dit man kommer och det finns ingen tydlighet. Jag är ju bara en person som typ är en medborgare som uttalat ska vara lämplig för det här, men samtidigt... är det ju liksom väldigt... vad ska man säga? Det är svårt att veta. Särskilt när man inte har samma erfarenhet av exakt samma sak, så är det svårt att veta vad man ska ta sig för.

I: Men tyckte du att det var svårt att definiera gränserna för vad uppdraget var?

S1: Ja, både och, för vi hade ju ganska tydliga mål som jag jobbade efter. Att hen skulle hitta ett jobb och vi skulle gå till vissa möten för att ta oss till det här jobbet... Men sedan är vi... Det är bara jag och ungdomen och staden. Det är svårt att veta var man ska ta vägen.

En annan stödperson som har lång erfarenhet av att arbeta med ungdomar, säger, angående att insatsen både är styrkebaserad och målfokuserad, att det kan vara svårt att jobba mot individuella mål med ungdomar som har få intressen och väldigt lite egen motivation. Enligt stödpersonen behöver dessa ungdomar ofta en tydligare styrning, åtminstone initialt. Ambitionen att ungdomarna själva ska sätta mål och vilja jobba mot dem innebär en stor risk för att insatsen rinner ut i sanden, menar hen.

Kontentan är följaktligen att insatsen underlättas väldigt mycket av att ungdomen är motiverad och av att stödperson och ungdom har gemensamma intressen att bygga på – och vice versa.

KONSTEN ATT INTE GE UPP

Två av de saker som stödpersonerna är mest positiva till (utöver utbildning och handledning) är YAP-programmets starka fokus på att arbeta utifrån ett styrkebaserat förhållningssätt samt policyn att inte ge upp på en ungdom hur besvärlig eller svåråtkomlig den än kan te sig. Flera av stödpersonerna beskriver en snirklig utvecklingskurva som börjar med att de jobbar väldigt hårt för att överhuvudtaget få träffa ungdomen och avslutas med en nära och tillitsfull relation när de efter många om och men lyckats vinna ungdomens förtroende. Detta arbete är både svårt och tålamodskrävande – och ibland även belönande.

Stödpersonen som citeras nedan upplevde många sådana upp- och nedgångar tillsammans med sin ungdom, men hen poängterar att det var värt besväret eftersom det i slutändan ledde till positiva resultat.

S3: Första månaden var det jättejobbigt. Att lära känna henne och att få henne att ens vilja ses. Jag minns en gång att vi bokade en träff. Vi skulle ses. Hon dök inte upp. Så ringde jag henne. Var är du? Ja, men jag är i stan. Ok, sa jag. Snälla, åk in till stan så ses vi här. Så åkte jag in till stan. Ringer och ringer och ringer och ringer, och hon svarar inte. Och det var vår andra träff. Och jag tänkte bara; gah! Hur gör jag nu?! Men där och då så tänkte jag bara att, jag lägger ner. Men sedan tänkte jag att detta är mitt ansvar och YAP går ut på att aldrig ge upp. Och man får inte straffa ut någon ungdom. Man kan inte säga, du svarade inte igår, nu tänker inte jag ringa dig. Det går inte. Och det är det att jag har haft den här viljan, viljan att fortsätta ringa henne som har gjort att vi har kommit så här långt att jag inte gav upp någonstans. Och det var det hon sade för några dagar sedan. För jag ska typ föreläsa på en utbildning för nya YAP – stödpersoner och då sa jag till henne, är det någonting som du vill att jag tar upp? Ja, en sak. Du måste säga till alla stödpersoner att de inte får ge upp innan man lär känna en ungdom. Det är så alla försvinner. [...]

I: Så hur gjorde du då?

S3: Jag höll i bara. Jag höll i.

En annan stödperson beskriver en liknande process med sin ungdom som även i detta fall slutade med att de tillslut fick en bra relation. Den här stödpersonen beskriver dock inte bara det besvärliga i relationen till ungdomen, utan även att processen med att lära känna ungdomen kan innebära en stor mängd arbete som stödpersonen inte får betalt för.

S7: [D]et var jättejobbigt i början. De vill ju inte träffas alls. Det räknar man inte med. De vill ju inte träffas alls. Det är många inställda träffar. Du planerar in... Du har ett heltidsjobb och du

planerar in att ni ska träffas en måndag. Du planerar in hela dagen och så dyker hen inte upp. Hela dagen är förstörd. Du väntar och sms:ar...bortförklaringar. Det pågår hela dagen. Så det är många timmar. Det blir ingenting av det och man får inte betalt för det. I början trodde jag att man fick betalt en timme för en inställd träff, men tydligen får man bara betalt om man ställer in en timme innan. För mig, även om han ställer in tre timmar innan så är det mycket för mig. Man har ett liv också, man måste hem, laga mat och städa.

Den här stödpersonen är alltså kritisk till att så mycket av den arbetstid som de lägger ner är obetald samt att de femton timmar som ska användas för ungdomen även inkluderar möten med YAP och annat kringarbete.

GLAPP MELLAN IDEAL OCH VERKLIGHET

Även om de flesta av stödpersonerna är positiva till utbildningen, är det flera som påpekar att det finns ett glapp mellan hur insatsen beskrivs i utbildningen och det som sedan sker i verkligheten. Detta riskerar i sin tur att leda till att de stödpersoner som inte har så mycket tidigare erfarenhet lätt får en orealistiskt eller idealiserad bild av vad uppdraget innebär. Flera av de äldre och mer erfarna stödpersonerna menar att oerfarna stödpersoner ofta är väldigt ambitiösa, vilket riskerar att skapa problem för dem när verkligheten blir svårare än de tänkt. Några av dem har också tagit upp detta som en farhåga inför insatsens start.

S6: Ja, men det är ju så här att man vill mycket, men sedan när man hamnar där... Jag har träffat dem nu efter att de har haft sina uppdrag och då märker man att de har fått en liten annan uppfattning. För man hinner inte göra allt man vill och värden ser inte ut så där. Och situationerna man hamnar i... Det är människor du jobbar med och de reagerar inte alltid så som du vill. Folk har bra dagar och dåliga dagar.

Den höga ambitionsnivån och glappet mellan ideal och verklighet bekräftats även av yngre eller mindre erfarna stödpersoner. Somliga tycker att de fått för lite information om ungdomens problem innan insatsen och/ eller att de fått intrycket av att det skulle vara lättare än vad det blev. En del av dem är tveksamma till om de överhuvudtaget skulle ha tagit uppdraget om de förstått hur svårt det skulle vara. Stödpersonerna vittnar generellt sett också om ett stort ansvarskännande och engagemang för ungdomarna. De beskriver hur de oroar sig för dem och hur de känt sig dåliga eller misslyckade när det inte gått som de trott eller hoppats på.

S3: Så det är väldigt mycket som att ha ett eget barn. Faktiskt. Och som jag sa tidigare, det är ett jobb, men jag kan inte låta bli att ligga uppe på nätterna och tänka – hur ska jag göra nu? För du får en sådan nära relation med den här människan, som dels har haft mycket problem, men som också är på väg. Och det tar slut om sex månader. YAP tar slut. Var tar hon vägen sedan. Det är mycket tankar, det är mycket känslor. Och... ja. Så är det.

Svårigheterna med uppdraget handlar dock inte alltid om att hantera krissituationer. För vissa av stödpersonerna har det svåraste snarare varit att hitta på aktiviteter eller motivera ungdomen till att vilja prata eller göra något överhuvudtaget.

DEN EGNA UTVECKLINGEN

Ett vanligt påpekande från stödpersonerna är att uppdraget bidragit till deras egen utveckling och vissa har till och med bytt utbildning eller karriärplaner som en följd av det. Stödpersonen som uttalar sig i citatet nedan var visserligen ganska kritisk till många delar av YAP- modellen och har som hon själv beskriver det haft en del meningsskiljaktigheter med YAP: s projektledning. Trots detta säger hon att YAP är det bästa som hänt henne.

S8: Jag tycker att YAP är det bästa som har hänt mig själv. För jag har utvecklats som fan på bara nio månader. För jag har fått brottats med den person jag är och var och vill bli. Mina olika delar i mig pratar olika språk och vill olika saker. Min sjuttonåring säger nej, gör det här, skit i det där, mitt tjugotreåriga jag, säger, nej, men är det här rätt, så jag får också tänka så här: Vad är det rätta, vad är det rätta, vad är det rätta? Och [samordnarna] har varit väldigt stöttande personer och de har tagit hänsyn när man har gjort fel...

En annan stödperson säger på samma tema:

S5: Wow! Jag var precis på handledning och jag sa till min samordnare att det här är inte bara utvecklande för ungdomen, jag som stödperson, jag som människa, har utvecklats något enormt. Jag har fått insikt om hur jag reagerar i situationer. Jag har blivit prövad många gånger. Vare sig det gäller temperament eller tålamod. Och man [drar djupt efter andan] Ok, det här är inte mot mig, det är mot hennes eget liv. Och förståelsen för vart det går fel ibland i samhället. Liksom, vi jobbar inte riktigt som vi borde göra med och för våra ungdomar. [...]. Så jag har fått väldigt mycket förståelse för hur samhället och socialtjänsten funkar. Människor överlag. Det har hjälpt mig skitmycket faktiskt. Jag älskar det här. Jag sa det till min samordnare, det är det här jag har letat efter i hela mitt liv.

Baka in eller avsluta med detta.

DET BÄSTA MED YAP

De allra flesta av de intervjuade stödpersonerna är alltså positiva till YAP- modellen och dess genomförande. Det bästa med YAP- programmet för ungdomarnas del är, enligt stödpersonerna, det styrkebaserade förhållningssättet, att man inte ger upp på dem samt att insatsen är både intensiv och flexibel. Det går att anpassa insatsen efter ungdomens behov och saker går snabbt.

För egen del nämner stödpersonerna utbildningen, den kontinuerliga handledningen samt att samordnarna alltid är tillgängliga för att svara på frågor. I citatet nedan sammanfattar en av

stödpersonerna det hen tycker är det bästa med YAP, vilket även sammanfattar vad de flesta av stödpersonerna sagt.

I: Vad är det bästa med YAP?

S6: Att de får mer timmar än med en vanlig kontaktperson, det läggs mer resurser på dem. Nätverksmötena som fokuserar på styrkor, så att de känner att någon bryr sig om dem. De har hört så mycket gnäll och klagan. Och det är svårt när man jobbar, för man vill ibland bara skälla. Ibland får man strunta i saker som annars hade blivit en diskussion och fokusera på att gå vidare. För mig som jobbar är det bästa att få så mycket handledning. Att man kan ringa och fråga, vad ska jag göra nu? Och det är alltid någon som svarar. Supporten är det bästa enligt mig. Jag kan alltid få stöd hur jag ska göra. Och jag behöver inte fatta några beslut själv. Utan de fattar besluten direkt.

RISKER OCH KRITIK

Även om stödpersonerna generellt sett är positiva till både handledningen och det styrkebaserade förhållningssättet är det några som påpekat att kombinationen inte *alltid* fungerar optimalt. Några beskriver att de i vissa situationer inte fått den konkreta hjälp som de hade behövt, då samordnarna främst velat peppa dem. Även om denna uppmuntrande attityd kan fungera bra i situationer där stödpersonerna känner sig osäkra på sin egen förmåga, menar de att det oftast fungerar mindre bra i när de faktiskt behöver hjälp. En av stödpersonerna beskriver att vissa situationer känns oärliga, då peppandet saknat substans eller tagit fokus från det faktiska problemet.

En annan kritik som framkommit från några av stödpersonerna är att de fått mycket svårare ärenden än de förväntat sig och att det i vissa fall tärt på dem. De säger att de är osäkra på hur mycket samordnarna egentligen vet om ungdomarna innan de får ärendena, och om de förmedlar allt de vet till stödpersonerna. Någon menar att de antagligen inte tagit uppdraget om de förstått hur svårt det skulle bli. Samtidigt är de flesta stödpersoner mycket lojala mot uppdraget och ungdomarna och menar att det svårt att avsluta, även om uppdraget egentligen blivit för tungt. Detta förhållningsätt kan emellertid medföra ganska allvarliga risker, vilket framkommer i nedanstående avsnitt.

RISKEN MED ATT ALDRIG GE UPP

Genom den här rapporten och i alla mina intervjuer har fokus varit att ta reda på om YAP är en bra insats för de *deltagande ungdomarna*. I de första intervjuerna med projektgruppen behandlades exempelvis huvudsakligen problemet med att en del av stödpersonerna lämnat sina uppdrag för tidigt och den besvikelse som det gav upphov till hos ungdomarna. Mina funderingar kretsade också kring huruvida vissa stödpersoner kunde innebära risker för ungdomarna. Några sådana risker har jag inte kunnat se i det här intervjumaterialet. Däremot finns det ett fall där uppdraget inneburit en stor risk för en av stödpersonerna. Detta fall rör den Lex Sara - anmälda händelsen som nämndes i rapportens resultatdel.

En stödperson, som själv är relativt nyanländ till Sverige, fick ett ärende med en ungdom som (antagligen) var psykisk sjuk, vilket bland annat yttrade sig i paranoia och ett hotfullt och aggressivt beteende. Ungdomen levde därutöver under mycket svåra levnadsförhållanden som låg utanför YAP-programmets möjligheter att hantera. (Flera orosanmälningar gjordes till socialtjänsten utan resultat, vilket ledde till Lex Sara anmälan). Ärendet avslutades med en mycket allvarlig händelse där stödpersonen (liksom en socialsekreterare och YAP-samordnare) blev mordhotad av ungdomen. Ungdomen fick sedermera en LVU-placering och stödpersonen erbjöds psykologhjälp och säkerhetslarm under en period.

Det som är särskilt allvarligt i detta fall är att stödpersonen under en längre tid mått mycket dåligt av uppdraget och vid ett flertal tillfällen pekat på allvaret i situationen, utan att några åtgärder vidtogs. Trots att stödpersonen själv började uppvisa symtom på ångest och depression tog hen sitt uppdrag på stort allvar och fortsatte att göra sitt yttersta för att hjälpa ungdomen. Stödpersonen visste att man inte fick ge upp ett ärende och hade dessutom tolkat tystnadsplikten så att hen inte fick prata med någon om situationen. (Det bör dock tilläggas att stödpersonen mår bra idag och tog på sig ytterligare ett uppdrag när hen blev tillfrågad).

Komponenter som sammantaget inneburit riskfaktorer i det här fallet är: En ambitiös och samvetsgrann stödperson som misstolkat tystnadsplikten och därför inte berättat för någon om situationen eller sitt eget mående. En handledare som inte velat ge upp, och kanske inte heller lyssnat in stödpersonens berättelse samt en bristande socialtjänst som inte gjort något åt situationen trots upprepade orosanmälningar. Därutöver kan det också ha funnits en del språkliga missförstånd.

Under intervjun med projektgruppen framkommer olika synpunkter på hur liknande situationer bör hanteras i framtiden, där skiljelinjen framförallt handlar om hur hårt man bör pressa stödpersoner att slutföra svåra ärenden. Den samordnare som handledde det här ärendet anser fortfarande att man kan och bör gå ganska långt, medan övriga i projektgruppen menar att de bör vara mer lyhörda i framtiden. Några specifika säkerhetsrutiner för att hantera liknande situationer finns i dagsläget inte, men projektgruppen diskuterade under intervjun möjligheten att införa en extra fortbildning för stödpersonerna gällande säkerhetsfrågor.

Socialekreterare och behandlare

Med socialekreterare och behandlare har det gjorts en gruppintervju respektive fem individuella intervjuer. Socialekreterarna från utredarsidan samråder med YAP-samordnarna och beslutar om huruvida YAP är en lämplig insats för den berörda ungdomen eller inte. Om det blir ett YAP- ärende tar uppföljningssidan över ansvaret. De ger underlag till matchningen, följer upp ärendet och hanterar eventuella orosanmälningar. Uppföljarna samarbetar således ganska tätt med YAP-samordnarna.

Behandlarna, som finns vid resursenheten, har i sin tur hand om olika behandlingsinsatser som kan finnas parallellt med YAP-insatsen, som exempelvis, KBT, familjebehandling, missbruksbehandling, etcetera.

POSITIVA ASPEKTER OCH FRAMGÅNGSFAKTORER

De intervjuade socialekreterarna hade övervägande positiva förväntningar på insatsen redan från start. De menar att den fyller en viktig funktion eftersom den sätts in då andra resurser är uttömda. De hade inga särskilda farhågor kring insatsen när den startade, även om de kände en viss oro över att det är så mycket som ska hinnas med under insatstiden. Å andra sidan känner de sig lugnade av insatsens fokus på nätverksbyggande, liksom av att vissa behandlingar, exempelvis familjebehandling, kan fortgå efter YAP-insatsens slut.

Socialekreterarna nämner flera positiva saker med YAP. Framförallt pekar de på att insatsen inneburit en stor avlastning för dem i deras arbete. De återkommer också flera gånger till hur väl de tycker att samarbetet med YAP- samordnarna fungerat, vilket gäller allt från informationsutbyte till ansvarsfördelning i arbetet.

Vad gäller själva YAP-modellen lyfter socialekreterargruppen huvudsakligen fram den lokala förankringen, att ungdomarna får ha mycket egen tid med någon som inte är en myndighetsperson samt att stort fokus läggs vid att skapa fungerande nätverk kring ungdomen. Socialekreterargruppens uppfattning är också att nätverksmötena fungerat väldigt bra, vilket de förklarar med att de närvarande personerna är sådana som ungdomarna själva velat få dit. Deltagarna är således mer engagerade än de vanligtvis är på nätverksmöten.

Ytterligare en positiv aspekt av insatsen, enligt socialekreterarna, är att stödpersonen kan följa med ungdomen till olika möten med exempelvis skola och psykiatri. Det gör det i sin tur lättare att rent praktiskt sätta vissa bollar i rullning. De tycker sig också märka att insatsen lett till att de själva fått en bättre relation till föräldrarna samt att både ungdomar och föräldrar fått en mer positiv inställning till socialtjänsten över lag: *"[Det] har blivit lite avdramatiserat och det har öppnat vår relation"*, som en av dem uttrycker det.

Även om socialekreterarna har en positiv inställning till insatsens funktion har de svårt att uttala sig om hur väl insatsen fungerat och hur många den fungerat för. De påpekar också att det är svårt att veta om resultaten finns kvar efter det att insatsen avslutats. Vissa positiva förändringar kan ske medan insatsen är igång, exempelvis förbättrad skolnärvaro, men när insatsen avslutats börjar ungdomarna skolka igen.

Socialekreterarna är dock eniga om att insatsen åtminstone inte inneburit en försämring för ungdomarna. De understryker också att det kan ha skett förändringar i attityder och tankesätt hos ungdomarna som ger efterverkningar på längre sikt, även om inte allt blivit bättre efter insatsens sex månader.

”NÄR MAN INTE GER SIG, DET ÄR DÅ DET HÄNDER GREJOR”.

I de fall där socialekreterarna kunnat se positiva förändringar pekar de i huvudsak på tre avgörande framgångsfaktorer: stödpersonens personliga lämplighet, matchningen med ungdomen samt, framförallt, ungdomens egen motivation. Det spelar igen roll hur fantastisk stödpersonen är om ungdomen inte är mottaglig, menar de.

En avgörande faktor i sammanhanget är stödpersonernas uthållighet och engagemang. Många av ungdomarna gör allt för att undvika kontakt och kommer inte på bestämda möten och aktiviteter. Socialekreterarna poängterar att det således är viktigt att stödpersonerna inte släpper ungdomarna när de stöter på motstånd. I de ärenden där det fungerat mindre bra har det, enligt socialekreterarna, antingen handlat om att stödpersonen inte haft tillräckligt med tid eller engagemang, eller att kemi mellan ungdom och stödperson fungerat dåligt.

S2/3: Man märker en skillnad hos dem som inte ger sig. Där finns en skillnad. Sedan om det handlar om kemi, matchning eller driv hos stödpersonerna...? Vissa av ungdomarna glider lite och tänker att då kommer stödpersonerna kanske att lämna dem i fred, men det är just därför de har en stödperson. För att de *inte* går i skolan, för att de *inte* sköter något. Så där märker jag en skillnad när det är en stödperson som kommer in och bara; ”ok, men då kommer jag och hämtar dig då”. Och tillslut så får man kanske den där kontakten ändå, även om ungdomen varit lite tvär i början. När man inte ger sig, det är då det händer grejer. Envishet.

Utöver nämnda framgångsfaktorer menar socialekreterarna att det är viktigt att stödpersonerna lyckas skapa goda relationer till familjerna. Om relationen mellan stödperson och föräldrar skär sig blir insatsen betydligt mer svårjobbad, påpekar de.

När vi pratar om de positiva aspekterna av insatsen kommer vi in på skillnaden mellan en YAP-stödperson och en vanlig kontaktperson. I likhet med vad stödpersonerna uppgett är de överens om att YAP är mycket olika kontaktpersonsinsatserna, framförallt vad gäller hur man hanterar uppföljning och handledning.

S1. Det är så stor skillnad. Min upplevelse är att en kontaktperson är någon som man följer upp kanske var 4:e, var 5:e månad. ”Går det bra? Ok, bra, då fortsätter vi med det, vi ses om ett halvår”. Man kanske inte får så mycket information från kontaktpersonen om hur det går, utan man tänker att hör man inget så går det säkert bra. Det var väl en av de insatser som är lite bortprioriterade som ligger längst ner [i prioriteringsordning] och så tar man dem sen. [...] En stödperson är något helt annat tycker jag. Det är mer målinriktat, det ska hända grejer.

FÖRBÄTTRINGSOMRÅDEN: MÅL VS. VÅRDPLAN

Även om socialsekreterarna överlag är mycket positiva till YAP, finns det några saker som de tycker kan förbättras eller förtydligas. En av dem handlar om hur YAP ska arbeta med socialtjänstens vårdplan och dess uppfyllelse, samtidigt som ungdomarna arbetar med en egen målplan tillsammans med sin stödperson. En annan, sammanhängande fråga, handlar om de problem som kan uppstå om det styrkebaserade perspektivet inte används på rätt sätt. Ett sådant problem kan, enligt socialsekreterarna, vara att man undviker att ta upp olösta problem som fortfarande finns kvar som mål i vårdplanen vid insatsens slut. I citatet nedan uttrycker socialsekreterarna en sådan oro för att man släpper ärenden utan att ha gjort en ordentlig uppföljning.

S1: Jag är fortfarande lite osäker på hur mycket den här vårdplanen används i YAP insatsen. [...] För att i början av YAP, när insatsen sätts i gång, så får ungdomen själv sätta upp sina mål tillsammans med sin stödperson, vilket är jättebra. Och det är ju mycket det man jobbar med. Men då undrar jag bara, var kommer vår vårdplan in? Och hur mycket tittar man på den? [...] När vi följer upp andra insatser, så utgår vi ju ifrån vårdplanen och prickar av vilka mål som har blivit uppnådda. Men YAP - insatsen slutar ju efter sex månader, så det blir inte riktigt en sådan uppföljning [...]. Utan det blir... Efter sex månader så avslutar vi och ja, så är det med det. Så det är också en fundering som jag har.

S2: Ja, jag håller med dig i det. [...]. Man går inte konkret in på våra mål, och det kanske är för att man ska ha det här salutogena tänkandet, att vi ska peppa, peppa, peppa, men det kan fortfarande vara så att... Men röker ungdomen på lika mycket som innan? Har man jobbat med det? Och det kanske också är att eftersom man ska fokusera på allt det positiva så ... Men ibland är det saker som vi behöver prata om som är jobbiga också.

Socialsekreterarna menar inte att detta är ett stort eller olösligt problem, utan ser det snarare som en barnsjukdom som går att lösa tillsammans med YAP- organisationen.

När socialsekreterarna avslutningsvis får frågan om de tycker att projektet bör implementeras i den ordinarie verksamheten går det inte att ta miste på deras entusiasm och iver. Alla tycker att det vore jättebra. Inte bara för att insatsen i sig är bra, utan för att modellen inspirerar och ger ny luft i organisationen.

Behandlare

De intervjuade behandlarna har varierande erfarenhet av att arbeta med YAP- ärenden och även lite skilda uppfattningar om hur väl YAP- projektet fungerat hittills. De flesta tycker att YAP- modellen verkar bra och att insatsen i sig fyller en funktion, huvudsakligen för att den syftar till att minska andelen placeringar och främjar barnen/ungdomarnas skolinsatser. Samtidigt vittnar flera av behandlarna om en viss "projektrötthet", som i sin tur leder till att de har ganska lågt ställda förväntningar på insatsen och dess effekter. En behandlare påpekar till exempel att de flesta modeller fungerar bra i början när de som leder projektet är entusiastiska och drivna. Problemet kommer när projektet ska implementeras eller när det gått en tid och folk börjar tröttna.

FARHÅGOR OCH KRITIK

Även om de flesta av behandlarna är positiva till YAP-insatsen på ett övergripande plan, finns det ett antal aspekter som de är mer kritiska till, eller har farhågor kring. Framförallt gäller det tidsbegränsningen och stödpersonernas lekmannaskap, men också att de, i likhet med socialsekreterarna, ibland uppfattar att det styrkebaserade förhållningssättet används på fel sätt.

TIDSBEGRÄNSNING OCH LEKMANNASKAPET

När det gäller lekmannaskapet handlar farhågan först och främst om hur stödpersonerna ska klara att hantera den svåra balansgången mellan kompisskap och uppdrag/arbete, vilket även innefattar uppgiften att göra sig själva överflödiga. En bärande del av YAP-programmet handlar ju om att stödpersonerna (tillsammans med samordnarna och ungdomen) ska bygga upp ett nätverk kring ungdomen och några av behandlarna uttrycker en osäkerhet inför det specifika momentet. Om stödpersonerna inte lyckas med det, riskerar allt att falla när insatsen tar slut. Som en av behandlarna uttrycker det: *Det är lätt att hitta personer som vill hjälpa ungdomar, men det är svårt att hitta personer som kan och vill göra sig själva onödiga.*

Det framkommer även en oro över att lekmän får ta hand om så pass svåra ärenden, och vissa behandlare anser att stödpersonerna får ta ett alldeles för stort ansvar. I ärenden där stödpersoner får ansvar för ungdomar med exempelvis missbruk eller tung kriminalitet uttrycks även en oro över att rättssäkerheten äventyras. Från något håll framkommer därutöver synpunkten att stödpersonerna borde få mer information om vad som väntar dem innan de tar sig an ärendena.

Ytterligare en kritik mot YAP- modellen är att den i nuläget är för rigid och skulle behöva användas mer flexibelt, exempelvis genom en ökad möjlighet till förlängning. De flesta anser visserligen att en tidsbegränsning i grunden är bra, men inte för alla ungdomar, och inte i alla situationer.

DET STYRKEBASERADE FÖRHÅLLNINGSSÄTTET OCH RISKEN FÖR FELVALIDERING

Från några av behandlarna framkommer åsikten att det styrkebaserade förhållningssättet ibland används på fel sätt och på ett sätt som inte gynnar ungdomarna. Ett av de problem som de tycker sig ha sett är att samordnare och stödpersoner ibland "validerar fel". Med det menas till exempel att man bekräftar beteendemönster som är dåliga eller positiva förändringar som inte har skett – ett problem som, enligt behandlarna, kan uppstå med ungdomar som har manipulativt beteende. Eftersom uppföljningen (som socialsekreterarna också påpekade) inte alltid är så tydlig, kan risken vara att man då "släpper iväg" ungdomar som i själva verket har stora kvarstående problem och kanske även skuld känslor över att de lyckats manipulera situationen. Behandlarna menar att sådana situationer skapar en osäkerhet kring huruvida de resultat som YAP lyfter fram som framgångsrika verkligen varit det. Det finns också en osäkerhet kring *hur* man kan se att programmet varit framgångsrikt, liksom kring *hur många* "framgångsrika" ärenden det krävs för att programmet som helhet ska betraktas som effektivt.

PARALLELLA SPÅR OCH SAMARBETET INOM ORGANISATIONEN

”Parallella spår skapar problem. Inte för att deras koncept är dåligt, utan för att det inte alltid sitter ihop med oss”.

En stor fråga i intervjun med behandlarna rör samarbete och organisatoriska aspekter. Några av behandlarna tycker att samarbetet fungerat väldigt bra, medan andra är betydligt mer kritiska. De är heller inte alltid överens om vad det är som inte fungerar. En vanlig uppfattning är att det lätt blir missförstånd kring vem som har ansvar för ärendena. När YAP tar över ett ärende blir det exempelvis samordnarnas ansvar att hålla i alla externa kontakter (som skola och BUP), men den arbetsordningen har inte varit tydlig för alla behandlare. Dessa organisatoriska oklarheten leder, enligt behandlarna, till merarbete för dem, och kan även ställa till problem i ärendena.

Ett annat organisatoriskt problem handlar om att behandlarna inte får ha någon egen kontakt med stödpersonerna. Behandlarna förstår varför det är så (YAP är stödpersonernas uppdragsgivare och handledare), men vissa av dem anser att förfarandet skapar problem i arbetet med ungdomarna. Dessa behandlare tycker även att YAP- insatsen ibland krockar med deras arbetsmetoder och uttrycker kritik mot att samordnarna inte vet tillräckligt mycket om hur de arbetar eller om ungdomarnas specifika problematik. En sådan krock kan exempelvis uppstå om samordnare och stödperson inte känner till att en ungdom går i missbruksbehandling och/eller har bristande kunskaper om hur drogrus och abstinens fungerar.

Några av behandlarna menar sammanfattningsvis att ovanstående problematik gör att deras kompetens undervärderas samtidigt som deras auktoritet undermineras.

Det blir krockar hela tiden. Vi blir inte inbjudna till möten, vi prioriteras ständigt bort. Vi ska rapportera allt till samordnaren, men vi får inte information från samordnaren.

Även om det i dessa intervjuer framkommer mycket kritik mot YAP- projektet, är det viktigt att påpeka att även de kritiska behandlarna säger att de är positiva till stora delar av programmet och att de vill att projektet ska lyckas och blir bra: *”Det måste bli bra”.*

SAMMANFATTNING

Sammantaget kan man säga att medan socialsekreterarna, med några förbehåll, är överväldigande positiva till YAP- programmet, är delar av resursenheten (behandlargruppen) betydligt mer kritisk. Skillnaden i uppfattningar beror delvis på organisatoriska aspekter. Socialsekreterarna tycker att de fått stor avlastning i sitt arbete och att samarbetet fungerat väl, medan en del av behandlargruppen snarare tycker att YAP ökat deras arbetsbörda, bland annat på grund av bristande samarbete. De skilda uppfattningarna handlar också om att behandlarnas uppfattning om hur stöd- och behandlingsarbete bör bedrivas ibland krockar med YAP:s modell och arbetssätt. Då YAP- organisationen har ”företräde” – i och med att de tar över ansvaret för ärendena – upplever behandlarna i vissa fall att insatsen

innebär en underminering och undervärdering av deras arbete samt i värsta fall, en risk för ungdomarna.

Del 4: Sammanfattande diskussion

Hur uppfattar deltagarna YAP- programmets verksamhet och utformning?

De flesta av deltagarna är positiva till insatsens utformning som helhet, även om det finns undantag. Föräldrar och ungdomar uttrycker i synnerhet uppskattning för stödpersonerna och de relationer som flera av ungdomarna haft till dem. Alla deltagande parter är också relativt överens om vad de anser vara positivt med YAP-programmets utformning: Matchningsförfarandet, det styrkebaserade förhållningssättet, att man inte ger upp på ungdomen samt insatsens intensitet och flexibilitet. Även samarbetet med familjen lyfts fram som ett viktigt område. Ett flertal av stödpersonerna framhåller också att YAP är en bättre form av insats än de kontaktpersonsuppdrag de haft tidigare och pekar då särskilt på betydelsen av utbildning, kontinuerlig handledning och tillgängligheten hos samordnarna.

I övrigt anser merparten av deltagarna att de fått tydlig information och ett bra bemötande från YAP:s projektgrupp, vilket får sägas vara ett gott betyg från en grupp som ofta är kritiskt inställda till socialtjänsten.

Inom socialtjänstens organisation är man i huvudsak positiva till programmet och dess utformning. Mest positiva är de intervjuade socialsekreterarna från utredare- och uppföljningssidan. De anser att samarbetet med YAP:s projektgrupp fungerat bra samt att deras arbetsbörda minskat. Från behandlarsidan kommer emellertid några mer kritiska röster. Tvärtemot socialsekreterarnas generella uppfattning, anser några av dem att deras arbetsbörda snarare ökat under projektiden, vilket i sin tur anses bero på bristande samarbete mellan olika delar inom organisationen. Kritiken från behandlarna grundar sig även i att deras uppfattning om hur stöd- och behandlingsarbete bör bedrivas ibland krockar med YAP:s modell och arbetssätt. Skiljelinjerna gäller huvudsakligen svårighetsgraden i de ärenden stödpersonerna får ta ansvar för, den begränsade insatstiden samt hur det styrkebaserade förhållningssättet används i vissa avseenden.

Socialsekreterare och behandlare är emellertid överens om att avslut och uppföljningsarbetet i YAP-ärendena skulle behöva tydliggöras. Som det ser ut idag är det, enligt dem, ibland otydligt vad som faktiskt blivit bättre för ungdomen och vad man eventuellt skulle behöva arbeta vidare med.

Slutligen har även själva projektledningen varit mycket positiv till programmet och projektet som helhet. De ser inte att det behöver göras några mer genomgripande förändringar, men gör kontinuerligt små justeringar för att förbättra rekrytering, utbildning och matchningsförfarande. Insatsen har även utvidgats till att omfatta föräldrar och i dagsläget är de igång med fyra sådana ärenden.

FRAMGÅNGSFAKTORER OCH RISKFAKTORER

Deltagarna lyfter gemensamt fram ett antal faktorer som önskvärda för att YAP-modellen ska fungera optimalt. Till dessa "framgångsfaktorer" hör: En god matchning mellan ungdom och stödperson, ungdomens egen motivation, en engagerad och uthållig stödperson som ägnar mycket tid åt

ungdomen samt att det finns förutsättningar att skapa ett socialt nätverk kring ungdomen under insatstiden. En god matchning tycks i sin tur bygga på gemensamma erfarenheter och referensramar, liksom att stödpersonen är någon som ungdomen kan känna tillit till och prata med. Dessa faktorer har även lyfts fram som effektfulla i tidigare forskning (se DuBois et al 2002; Forkby & Liljeholm 2011; Rhodes & DuBois 2006).

Det är emellertid viktigt att poängtera att det inte finns någon säker väg till en lyckad matchningsprocess. Det finns fall där insatsen fungerat bra även då ungdomar och stödpersoner varit mycket olika varandra, till exempel äldre personer som varit stödpersoner åt yngre. Dessa relationer tycks dock inte bli lika förtroliga eller djupa (åtminstone har det inte framkommit i denna intervjustudie). Närhet behöver inte heller alltid vara av godo. I vissa fall kan det vara mer relevant att lägga fokus på yttre aspekter (som nätverk eller att guida ungdomen vidare) än att skapa en kompisrelation. En mer yttlig relation kan också underlätta avslutet och göra det lättare för ungdomen att gå vidare.

DILEMMAT MED EN "PROFESSIONALISERAD" VÄNSKAP

Ovan nämnda framgångsfaktorer är vanskliga att fastställa eller förutspå i den bemärkelse att de dels är svåra att separera från varandra och dels kräver att flera viktiga förutsättningar finns på plats. Även om relationen mellan ungdom och stödperson exempelvis är en viktig framgångsfaktor, så tycks den inte *ensamt* kunna skapa förändring. En stark relation mellan ungdom och stödperson kan tvärtom bli problematisk om de inte samtidigt arbetar på att bygga upp en plattform med sociala relationer och aktiviteter som ungdomen kan ta avstamp ifrån när insatsen avslutas. Insatsens "framgång" beror med andra ord till stor del på ungdomens förmåga att släppa taget om relationen till stödpersonen, vilket i sin tur förutsätter att ungdomen har något att gå vidare *till*. Risken är i annat fall att ungdomarna känner sig ensamma, svikna och lämnade av (ytterligare) en vuxen som de tycker om och känner förtroende för. Särskilt oroande är det i de fall där ungdomarna varit med om flera tidigare förluster av viktiga personer i sina liv. I sådana fall är det av yttersta vikt att ungdomen inte lämnas ensam efter insatstidens slut och att det finns någon annan plan för deras framtid.

Det tycks samtidigt vara mycket svårt att hinna bygga upp ett socialt nätverk kring en ungdom på sex månader. Särskilt om ungdomen i fråga saknar intressen eller sociala relationer, har svåra hemförhållanden eller av andra anledningar har svårt med sociala kontakter. Av de ungdomar som intervjuats i den här studien är det exempelvis bara en som menar att den har ett fungerande nätverk att använda sig av efter insatsens avslut (vilket dock inte behöver vara ett representativt resultat för insatsgruppen som helhet).

Insatsens svagaste och starkaste länk är således den relation som stödpersonen bygger till ungdomen. Å ena sidan tycks en nära relation mellan ungdom och stödperson vara en viktig förutsättning för att sätta i gång en förändringsprocess. Flera ungdomar beskriver sina stödpersoner som deras bästa vänner och i vissa fall som de enda de kan prata med eller lita på. Å andra sidan är stödpersonerna inte ungdomarnas vänner. De har ett betalt uppdrag från socialtjänsten, vilket bland annat innebär begränsningar i form av anmälnings- och rapporteringsskyldighet till samordnarna.

Även om relationens förutsättningar förklaras för ungdomarna vid insatsens början, är det inte säkert att de fullt ut förstår vad detta innebär i praktiken.

Projektledningens argument för att behålla tidsbegränsningen är dels att man vill undvika att ungdomar blir kvar inom socialtjänsten under en längre och obestämd tidsperiod och dels att ungdomarna inte bör knyta an för hårt till sina stödpersoner. (Intervju med projektgrupp). Samtidigt uppmuntras relationsskapandet och används som en medveten strategi för att få igång förändringsprocesser. Stödpersoner och ungdomar ska bli vänner och komma varandra nära – och ändå inte. Det tycks emellertid krävas närmast extraordinära egenskaper för att klara av att *både* skapa förtrolighet (med någon som dessutom kan ha mycket svårt för tillit) och distans på så kort tid.

Detta dilemma går självklar inte att helt undvika i den form av insats som YAP är, men ***med tanke på den utsatta situation som många av deltagarna befinner sig i bör man dock iaktta stor försiktighet, i synnerhet med ungdomar som exempelvis varit med om traumatiska händelser eller förluster och/ eller är mycket socialt isolerade. Mer fokus och energi bör läggas på att skapa sociala nätverk kring ungdomarna och på att upprätta alternativa planer för ungdomar där nätverksbygget inte fungerat. I likhet med vad som föreslås i den irländska utvärderingen bör YAP även överväga att förhålla sig mer flexibel till tidsbegränsningen samt skapa en nedtrappningsperiod i de fall där det anses vara relevant.***

MER KONKRET HJÄLP MED SKOLARBETET SAMT ÖKAD SPECIALISTKUNSKAP

Bristande skolgång räknas som en av de största riskfaktorerna för barn och ungdomar. Ungdomarna i den här studien bekräftar återkommande hur viktigt det är för dem att klara skolan, men de pekar samtidigt på att ökad motivation inte alltid är tillräckligt. Om man ligger flera år efter i skolarbetet kan det krävas mycket konkret och praktisk hjälp, vilket också efterfrågas från både ungdomar och föräldrar. Deras önskemål ligger även i linje med det som Vinnerljung, et al, (2012) föreslagit som åtgärd för att förbättra vanliga kontaktpersonsinsatser, det vill säga, mer specifika insatser för att hjälpa barn med skolarbetet.

En rekommendation är följaktligen att socialtjänsten och YAP i framtiden använder stödpersonerna för att ge ungdomarna mer konkret hjälp med skolarbetet och/ eller att YAP-insatsen kombineras med intensiv specialpedagogisk hjälp för deltagarna. Stödpersonerna borde då även få specifik träning för det området.

Stödpersoner och behandlare har även lyft fram önskemål om att stödpersonerna i vissa fall borde få mer kunskap om ungdomarna och deras ärenden samt verktyg för att ta hand om specifik problematik (exempelvis mer konkret kunskap om missbruk, depressioner eller våld). Det har även framkommit önskemål om att professionella personer med mer specifik kompetens borde vara inkopplade i de svårare ärendena. Liknande önskemål framkom från stödpersonerna i den irländska utvärderingen. Från behandlarnas sida uttrycktes detta önskemål främst genom en vilja att ha mer inblandning och egen kontakt med stödpersonerna

DET STYRKEBASERADE FÖRHÅLLNINGSSÄTTET

Stödpersoner, socialsekreterare och behandlare pekar alla på att det styrkebaserade förhållningssättet kan ge upphov till vissa problem. Egentligen är de alla mycket positiva till förhållningssättet som sådant och ser det som en viktig framgångsfaktor i arbetet med ungdomarna. Samtidigt menar de att det är förenat med risker om det används på fel sätt. En risk är att man underskattar eller ignorerar befintliga problem hos ungdomarna. En annan risk är att stödpersonerna inte får användbar feedback i svåra eller problematiska situationer. Ett relaterat problem är att man missar att se allvaret i vissa situationer samt den potentiella risk som både stödperson och ungdom kan befinna sig i.

LEKMANNASKAPET OCH FÖRBÄTTRADE SÄKERHETSROUTINER

De intervjuade stödpersonerna är många gånger unga och ambitiösa och har även en stor ansvarskänsla gentemot sina ungdomar. Det finns således en risk för att de tar på sig mer ansvar än de mäktar med. I resultatdelen diskuterades ett sådant fall där ärendet också fick allvarliga konsekvenser för stödpersonen. ***En stark rekommendation är följaktligen att YAP:s ledning och samordnare idkar stor försiktighet i svåra ärenden som kan vara potentiellt skadliga för stödperson och/ eller ungdom.*** Det kan i dessa fall vara på sin plats att hörsamma socialstyrelsens oro och rekommendationer om att inte använda lekmän i ärenden där det, exempelvis, behövs professionell psykologhjälp (se Socialstyrelsen, 1985).

YAP bör även se över sina säkerhetsrutiner samt i allra möjligaste mån sträva efter att ge stödpersonerna tydlig information om potentiella svårigheter i ärendet. De bör även hörsamma de varningssignaler de får från stödpersonerna. Det är också viktigt att YAP-ledningen är tydlig med att stödpersonerna kan lämna uppdraget om de finner det övermäktigt eller om det börjar gå ut över stödpersonens hälsa eller välbefinnande.

Detta förfarande kan tyckas gå stick i stäv med YAP:s princip att aldrig straffa ut en ungdom. Å andra sidan bör inte lekmän bära ansvar för socialtjänstens eller andra myndigheters eventuella misslyckande eller oförmåga att ge dessa ungdomar adekvat hjälp och stöd.

Deltagarnas måluppfyllelse och de inblandade aktörer möjligheterna att nå programmets målsättningar.

Frågan om "måluppfyllelse" är svår att svara på, då det inte finns några kvantitativa mått på ungdomarnas förändring före och efter insats (se diskussion i metodavsnittet). Vad gäller deltagarnas *upplevda* förändring framkommer emellertid varierade svar. Även om de flesta ungdomar och föräldrar har varit positiva till insatsen i sig, uttrycker många besvikelse över att de inte sett så tydliga förändringar som de förväntat sig. En vanlig beskrivning är att de förändringar som de kunde se i början av insatsen, avtagit när stödpersonerna slutat. Om återgången till gamla mönster är en tillfällig svacka eller inte är svårt att säga, men både föräldrar och ungdomar (och i vissa fall stödpersoner) uttrycker oro för hur det ska gå för ungdomarna efter insatstidens slut. Denna oro är

särskilt stark i de fall då ungdomarna fått en nära relation till sina stödpersoner, samtidigt som de har svårt att skapa andra sociala relationer och/ eller saknar socialt nätverk, aktiviteter och fungerande skolgång att falla tillbaka på. Flera ungdomar uppger att relationen till stödpersonen är den enda de har. För dem och deras föräldrar är det således svårt att förstå varför tidsbegränsningen är så strikt och varför den totala separationen mellan ungdom och stödperson är nödvändig. Denna uppfattning delas av flera stödpersoner. En vanlig kommentar är till exempel att det skulle vara bra om det fanns någon annan vuxen eller instans som kunde ta över ansvaret för ungdomen vid insatsens slut.

I sammanhanget bör det lyftas fram att föräldrarna i den här studien är i ett påtagligt – och ibland akut – behov av stöd och avlastning, vilket de många gånger också tyckt att de fått genom stödpersonen. ***Det tycks således vara en mycket god idé att införa YAP- stödpersoner även för föräldrar.***

ETT GLIDANDE SYFTE

I relation till frågan om "måluppfyllelse" är det relevant att diskutera programmets syfte och vad ungdomarna, genom YAP- programmet, har för möjligheter att nå de övergripande mål som kommunen satt upp. I projektplanen står det att syftet med att starta YAP-projektet i Botkyrka var att de deltagande ungdomarna skulle förbättra sina skolresultat och må bättre. Det finns dock inga konkreta insatser i programmet som exempelvis syftar till att hjälpa ungdomarna med skolarbetet (även om flera stödpersoner försöker göra just det). Syftesformuleringen grundar sig i stället på ett underliggande *antagande* om att det styrkebaserade förhållningssättet och tiden med stödpersonen får positiva konsekvenser för ungdomarna som kan komma att visa sig på längre sikt – bland annat genom förbättrade skolresultat. (Intervju med YAP:s projektgrupp).

När socialnämnden knappt två år in i projektet beslutar att implementera YAP- programmet som en permanent del av socialtjänstens verksamhet, är det inte heller på grund av projektets resultat (då de mätbara resultaten är relativt modesta) utan på grund av att man har förtroende för YAP-modellen i sin helhet (Intervju med YAP:s projektgrupp).

Poängen är att det finns en glidning i syftet med att genomföra YAP- projektet. Även om det är fullt rimligt att anta att ungdomarna får ett förbättrat självförtroende under tiden med sin stödperson (och att det i sin tur kan generera förändring) är det antagligen inte tillräckligt *i sig* för att de ska klara skolgången på ett tillfredsställande sätt. YAP kan vara en igångsättare, men om effekten ska bli långvarig behövs troligtvis andra, och mer specifika, insatser. ***Med andra ord; om socialnämnd och utbildningsnämnd har som mål att ungdomarna ska klara skolan bättre, bör de sätta in konkreta åtgärder för just det ändamålet. Gärna i kombination med insatser som uppmuntrar och stödjer ungdomarnas självförtroende i generell bemärkelse.***

Det kan konstateras att YAP- programmet i detta hänseende har vissa likheter med öppenvårdens insatser generellt. Som Thorbjörn Ahlgren visat, behöver öppenvårdsinsatser exempelvis sällan visa på resultat. Istället vinner de legitimitet genom "ideologi" (i bemärkelsen tro på vissa teorier eller metoder) och genom att de drivs av starka professionsföreträdare (Ahlgren 2007). Ahlgren pekar också

på att det ofta uppstår konflikter kring resurser och tolkningsföreträden när nya metoder ska introduceras i socialtjänstens verksamhet, vilket vi till viss del även sett i denna studie.

Hur fungerar YAP- programmet i en svensk kontext?

Även denna fråga är svår att svara på. Främst på grund av att både de irländska och de amerikanska studierna är gjorda utifrån en annan metodologi och för att dessa länders sociala kontexter i många avseenden skiljer sig från den svenska. En stor skillnad mellan dessa länders YAP- program och det svenska, torde dock vara av organisatorisk och myndighetsrelaterad art. Att driva YAP inom ramen för en frivilligorganisation skiljer sig i många avseenden mot att driva programmet inom ramen för den svenska socialtjänsten, med dess bestämda lagar och rutiner. Den skillnad som myndighetsutövningen innebär utgör inte nödvändigtvis ett problem, men är en aspekt som projektledningen kan behöva ta hänsyn till på olika sätt.

Det finns emellertid flera intressanta likheter mellan resultaten i den här studien och de som framkommit i den irländska utvärderingen. Även i den irländska studien fanns det en skillnad mellan professionsföreträdarna (YAP- samordnare och till viss del stödpersoner) och deltagare vad gäller synen på insatstiden. Medan professionsföreträdarna ansåg att sex månaders insatstid räcker, ville både ungdomar och föräldrar ha en längre – eller åtminstone mer flexibel insatstid. I likhet med föreliggande utvärdering framkom även att flera av ungdomarna kände sig ledsna och lämnade när insatsen var slut samtidigt som föräldrarna var oroliga för att barnen skulle få tillbaka sin tidigare problematik. Den irländska utvärderarens rekommendationer var också att man bör ta föräldrarnas och stödpersonernas oro på allvar och skapa en form av utfasningsperiod.

De svårigheter som de irländska stödpersonerna uppgav liknar också de som stödpersonerna i Botkyrka rapporterar. Huvudsakligen handlar det om svårigheterna med att motivera ungdomarna och att hantera komplexa fall – särskilt våldsamma ungdomar. De irländska stödpersonerna hade även synpunkter på att feedbacken från samordnarna ibland var otillräckligt, och de önskade specialistkompetens för att bättre kunna ta hand om ungdomar med särskilt svåra problem.

Slutligen...

bekräftar denna utvärdering flera av de slutsatser som framkommit i tidigare forskning om kontaktperson-/mentorskapsinsatser. Denna forskning visar först och främst att barn och föräldrar vanligtvis är nöjda med insatserna, även om lite tyder på att de fått de positiva resultat som eftersträvas (Andersson & Bangura Arvidsson 2001; Berglund 2007; Brännström & Vinnerljung 2014; Forkby & Liljeholm 2011; Teng 2010; Vinnerljung, Brännström & Hjern 2012).

Om man utgår från de aspekter som ungdomar, föräldrar och stödpersoner upplevt som positiva och potentiellt förändrande, har även dessa visst stöd i forskning. Till dessa hör: En god matchning mellan mentor och ungdom, vilket i sin tur formas utifrån respekt, styrkebaserad kommunikation och uthållighet från den vuxnes sida. Precis som Forkby och Liljeholm (2011) visat i sin studie om ungdomar i kriminalitet, tycks det vara mycket viktigt att stödpersonen (i det här fallet) delar, eller åtminstone

kan förstå och anpassa sig, efter den unges tolkningsramar. Ett antal studier lyfter även fram vikten av att programmen erbjuder relevant och återkommande stöd och utbildning till mentorerna samt att man följer upp och utvärderar ärendena – en aspekt som även påpekats ett flertal gånger av stödpersonerna i den här studien.

Vad gäller betydelsen av insatsens längd och omfattning råder dock delade meningar. Stora amerikanska metastudier pekar mot att långa insatstider behövs för att få bra resultat (DuBois et al 2002; Rhodes & DuBois 2006) medan en del svenska studier tvärtom indikerar att insatstidens längd inte har någon positiv inverkan på resultaten (Brännström & Vinnerljung 2014; Vinnerljung, Brännström & Hjern 2012). De svenska studierna har emellertid inte studerat *kvaliteten* på innehållet i kontaktpersonsinsatserna. Om insatserna inte innehåller några andra av de aspekter som gör mentorsprogram framgångsrika (som uppföljning, handledning och tydliga mål) är det kanske inte så konstigt att en längre insatstid inte ger förbättrade resultat.

Det finns inget i denna studie som tyder på att en kort insatstid är bättre än en lång – eller vice versa. Utifrån intervjupersonernas berättelser, och tidigare redovisad forskning, är mitt antagande att det kan behövas en längre insatstid i de fall där stödpersonen inte lyckats "bygga ut" sig ur relationen genom att ge ungdomen verktyg att klara sig själv. Om YAP å andra sidan lyckas med att skapa hållbara strukturer kring ungdomen så finns det inte någon anledning att göra insatstiden längre *för sakens skull*. Med andra ord är det *innehållet* i insatsen och hur väl stödpersonerna lyckas med att just skapa ett socialt nätverk kring ungdomarna som är avgörande. Målet borde vara att ge ungdomen en egen plattform att ta avstamp ifrån – och det kan i vissa fall ta tid.

Förslag och rekommendationer i punktform

- *YAP:s ledningsgrupp bör överväga att förhålla sig mer flexibelt till tidsbegränsningen samt skapa en utfasningsperiod i de fall där det anses lämpligt. För att undvika att insatser pågår under obestämd tid, utan mål eller riktning, är det dock viktigt att en sådan utfasningstid motiveras och följs upp av samordnarna.*
- *Med tanke på den utsatta situation som många av deltagarna befinner sig i bör berörda socialsekreterare och YAP- anställda idka försiktighet och noga beakta de konsekvenser som insatsen kan få för ungdomar som exempelvis varit med om traumatiska händelser eller förluster och/ eller är mycket socialt isolerade.*
- *Mer fokus och energi bör läggas på att skapa sociala nätverk kring ungdomen samt på att upprätta en alternativ plan för ungdomen i de fall där nätverksbygget inte fungerat.*
- *Om socialnämnd och utbildningsnämnd har som mål att ungdomarna ska klara skolan bättre bör de sätta in konkreta åtgärder för just det ändamålet. En möjlighet är att använda stödpersonerna till att ge ungdomarna mer konkret hjälp med skolarbetet och/ eller att kombinera YAP- insatsen med intensiv specialpedagogisk hjälp för deltagarna.*

- *YAP:s ledning och samordnare bör idka mycket stor försiktighet i svåra ärenden som kan vara potentiellt skadliga för stödperson och/ eller ungdom. YAP bör även se över sina säkerhetsrutiner samt i allra möjligaste mån sträva efter att ge stödpersonerna tydlig information om potentiella svårigheter i ärendena. De bör även se till att hörsamma och ta olika varningssignaler från stödpersonerna på allvar.*

Referenser

- Ahlgren, Thorbjörn** (2014). *Institutionalisering på hemmaplan: En idé resa i den sociala barnvården*. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet, 2014. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-36715>
- Ahlgren, Thorbjörn** (2007). *Ungdomsbehandling: hemmaplanslösning som idé och praktik*. Licentiatavhandling Växjö: Växjö universitet, 2007
- Andersson, Gunvor, Bangura Arvidsson, Maria** (2001). *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet
- Blomqvist, Jan** (1999). *Inte bara behandling: vägar ut ur alkoholmissbruket*. Vaxholm: Bjurner och Bruno
- Botkyrka kommun** (2016). <https://www.botkyrka.se/kommun--politik/om-botkyrka/kommunfakta.html> (Hämtad: 2016-03-10)
- Brännström, L., Vinnerljung, B.**, (2015). *Långsiktiga resultat av kontaktperson/familj för äldre barn: En personorienterad ansats*. <http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2014/09/Br%C3%A4nnstr%C3%B6m-Vinnerljung-2014.pdf> (Hämtad 2017-06-20).
- Devlin, M., Connolly, N., McGarry, K., McMahon, B.** (2014). *Longitudinal Evaluation of Youth Advocate Programmes (YAP) Ireland*. Dublin: YAP
- DuBois, D. L., Holloway, B. E., Valentine, J. C., & Cooper, H.** (2002). Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta-analytic review. *American journal of community psychology*, 30(2), 157-197
- Forkby, Torbjörn & Liljeholm Hansson, Susanne** (2011). *Kampen för att bli någon: bilder av förorten och riskfyllda utvecklingsvägar i Göteborg*. 1. uppl. Göteborg: FoU i Väst
- Teng, S.** (2010). *Kontaktpersoner för ungdomar genom socialtjänsten: en studie om hur dessa insatser avslutas*. Tullinge: FoU-Södertörn.
- Trygg, T** (2017). Årlig rapport för Botkyrka YAP, 2015–2016. Socialförvaltningen, Stöd och utvecklingsenheten.
- Trygg, T** (2015). *Projektbeskrivning Botkyrka YAP*. Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsförvaltningen, Botkyrka kommun.
- Rhodes, J. E., & DuBois, D. L.** (2008). Mentoring relationships and programs for youth. *Current Directions in Psychological Science*, 17(4), 254–258.
- Robertson, A.** (2005). Narrativanalys. I G, Bergström., & K, Boréus (Red.). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text – och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Skoog, V. (2013). *Barn som flyttas i offentlig regi: En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn* (avhandling för doktorsexamen, Umeå universitet).

Socialstyrelsen (2015). <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20015/2015-12-33.pdf>

Socialstyrelsen (2014). *Socialstyrelsen kvalitetsgranskar standardiserade bedömningsmetoder: SDQ – The Strengths and Difficulties Questionnaire*. (Hämtad: 2016-03-14).

<https://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/Documents/sdq-granskning.pdf>

Socialstyrelsen (2006). *Öppenvårdens former: En nationell kartläggning av öppna insatser i socialtjänstens barn och ungdomsvård*. Artikelnummer 2006-123-29. www.socialstyrelsen.se, juni 2006. (Hämtad: 2016-03-14).

Socialstyrelsen (1985). *En vanlig människa. Om kontaktpersoner/kontaktfamiljer i socialt arbete*. Stockholm: Modin – Tryck AB.

Svedberg, Lars (2001). "Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?" i **Szebehely, M.**(red.) *Välfärdstjänster i omvandling*. Statens offentliga utredningar SOU 2001:52. (Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut).

Vinnerljung B, Brännström L & Hjern A (2011). *Kontaktfamilj/-person för barn. Uppföljning och utvärdering med registerdata*. Stockholm: Stockholms Universitet, inst för socialt arbete, Rapport i Socialt Arbete nr 138.

Youth Advocate Programs, INC. Evidence Supporting YAPs Model. <http://www.yapinc.org/evidence>. (Hämtad: 2017-06-20).

Youth Advocate Programs, INC (2012). YAP Theory of Change, Logic Model Wraparound Advocacy Process. <http://www.yapinc.org/evidence>. (Hämtad: 2017-06-20).

Östberg, F (2015). *Insatser inom socialtjänstens öppna barn- och ungdomsvård i Botkyrka, Gotland, Haninge, Huddinge, Nacka, Nynäshamn, Salem, Södertälje, Tyresö och Värmdö*. FoU Södertörns skriftserie nr 139/15.

Appendix 1

Samtycke till att delta i undersökning om YAP

Jag heter Josefin Bernhardsson och jag arbetar som forskare vid FoU Södertörn. Jag gör en undersökning om vad barnen tycker om YAP Botkyrka. Dina tankar är mycket värdefulla och jag undrar om du vill vara med? Jag kommer också att fråga dina föräldrar/ vårdnadshavare om du får delta.

Om du bestämmer dig för att vara med ingår det att:

- *Svara på skriftliga frågor*

Din YAP-samordnare kommer be dig svara på några skriftliga frågor som handlar om hur du mår, vad du är bra på och sådant du tycker är svårt. Du kommer att få svara på frågorna vid tre tillfällen, när du börjar YAP, när du avslutar YAP, samt 6 månader efter det att du avslutat YAP. Vi ställer dessa frågor för att se om det blivit någon förändring sedan du fick din stödperson. Din YAP-samordnare kommer att lägga pappret i ett kuvert och skicka till mig. Ingen annan än jag som är ansvarig för undersökningen kommer att få veta vad just du har svarat.

- *Delta i intervjuer*

Jag kommer att göra två intervjuer med dig; en när du börjar YAP och en när du avslutar YAP. I den första intervjun kommer jag fråga om vad du tänkte om YAP innan du fick din stödperson. I den andra intervjun kommer jag fråga om vad du tycker om YAP när du varit med ett tag. Vi träffas på en plats som vi bestämt tillsammans och där ingen kan höra vad vi pratar om. För att komma ihåg vad vi pratar om spelar jag in vårt samtal på band, men det är bara jag som kommer att lyssna på bandet.

- *Samla in betyg/omdömen från skolan*

Jag kommer att samla in ditt betyg eller omdöme från skolan vid två tillfällen. När du börjar YAP och när du slutar i YAP. Anledningen till att jag samlar in betyg/omdömen är för att se om de har förändrats under tiden du haft en YAP-stödperson.

Viktigt att veta

Det är frivilligt att delta i undersökningen och du är anonym!

Det är helt frivilligt för dig att vara med i undersökningen och du har rätt att avbryta när du vill, även om du sagt ja från början. Att du är med i undersökningen kommer inte att påverka ditt deltagande i YAP.

Som forskare har jag sekretess vilket betyder att det bara är jag som får veta vad just du sagt eller skrivit.

Allt material jag samlat in kommer att förvaras i ett låst skåp som bara jag har tillgång till. När jag skriver min rapport kommer jag ta bort alla namn och detaljer så att ingen kan förstå att det är du som svarat på frågorna.

Om du vill veta vad jag har skrivit om dig så får du det. Du kan ringa eller skriva till Josefin Bernhardsson på FoU Södertörn, josefin.bernhardsson@fou-sodertorn.se, 070-1823263. Inga uppgifter om dig kommer att finnas sparade efter undersökningen är färdig.

Ja, jag vill vara med i undersökningen!

Om du vill vara med i undersökningen sätter du ett kryss i rutorna nedanför och skriver ditt namn på raden. Sedan ger du det till din YAP-samordnare. Du kan också maila, ringa eller sms:a mig och säga att du vill vara med. Om det är någon del i undersökningen som du inte vill vara med i behöver du inte ge ditt godkännande till det.

Jag vill vara med i undersökningen och ger mitt medgivande till:

Att delta i två intervjuer ☐

Att svara på skriftliga frågor ☐

Att forskningsledaren samlar in mina betyg eller omdömen från skolan ☐

Ort:.....

Datum:.....

Namn (texta gärna):.....Mobil/telenummer:.....

Namnteckning:.....

Du får gärna ringa, sms:a eller maila till mig om det är något du undrar över!

Josefin Bernhardsson

Projektledare/ Fil.dr.

josefin.bernhardsson@fou-sodertorn.se

070-XXXXXX